

3.1. ประวัติและความเป็นมาของละครไทย ¹

ศิลปะแห่งการฟ้อนรำเป็นการละเล่นที่คนไทยรู้จักกันมาตั้งแต่ครั้งโบราณ ซึ่ง
มีหลักฐานปรากฏในหนังสือต่าง ๆ ดังนี้

ในพงศาวดารล้านช้าง (ประชุมพงศาวดารภาคที่ 1) มีว่า

เมื่อนั้น พระยาแสนเล่าตามว่า เครื่องอันจักหัวและเสพรำคำขับทั้งมวญ
นั้น ยังไค่แต่งแปงให้แกเขาไป (แล้วหรือ?) ยามนั้นแสนแพนจึงว่า เครื่องผูงนั้น
ขอยไปไค่แต่งแปงกาย เมื่อนั้นพระยาแสนหลวงจึงให้ศรีคันทระเหวาคาลา
มาบอกสอนแก่คนทั้งหลายให้เอ็ดของกลองกรับแจแวงปีพาทย์พินเพี้ยะเพลงกลอน
ไค่สอนให้คนตรีทั้งมวญ แลเดาบอกครอันขับฟ้อนสอนนะสิ่งสว่างระแมงระมางทั้ง
มวญถวนแล้ว ก็จึงเมื่อเดาเมื่อไหวแกพระยาแสนหลวงชูประการหันแล ²

ในหนังสือ ไตรภูมิพระร่วง ไค่กล่าวไว้ในตอนหนึ่งว่า "บ้างเตนบ้างรำบ้าง
ฟ้อนระบำบรรลือเพลงครियคนตรี บ้างคีตบ้างดี บ้างตีบ้างเป่า บ้างขับ" ³

และในศิลาจารึกของสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่หนึ่งแห่งกรุงสุโขทัย ไค่พรรณนา
ถึงการสมโภชรอยพระพุทธรูปบาทนภุเขาสุมณภู เมื่อ พ.ศ. 1925 ว่า "ยอมเรียงขันหมาก

¹ ละครที่ถือว่าเป็นแบบฉบับมาตรฐานของไทย คือ ละครรำ ส่วนละครพูดและ
ละครร้องเป็นละครที่มีกำเนิดในสมัยหลัง และเป็นละครที่ได้รับอิทธิพลจากต่างประเทศ.

² ประชุมพงศาวดารภาคที่ 1 (พระนคร: ก้าวหน้า, 2506), หน้า 345.

³ ไตรภูมิพระร่วง (พระนคร: คังวิททยา, 2509), หน้า 87.

พลูบชาพิลมะระบำ เต้นเล่นทุกวัน ด้วยเสียงอันสาขุการบูชาอีกด้วยครุพิทาพของกลอง¹

จากหลักฐานต่าง ๆ ที่ยกมาลวานั้น แสดงให้เห็นว่าการฟ้อนรำนอกจากจะเป็นไปเพื่อความรื่นเริงแล้ว ยังใช้ในการสมโภช หรือในพิธีเกี่ยวกับศาสนาอีกด้วย ในระยะต่อมาเมื่อปรับปรุงการฟ้อนรำให้วิวัฒนาการออกไปโดยจัดให้เล่นเป็นเรื่องขึ้น และใ้คนผู้ตีคำเพื่อใช้เรียกศิลปะแห่งการรำที่เล่นเป็นเรื่องราวว่า "ละคร" แต่หลักฐานเกี่ยวกับกำเนิดของละครและรายละเอียดของละครในสมัยแรกเริ่ม จนกระทั่งถึงก่อนรัชกาลของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชไม่ปรากฏแน่ชัด มีหลักฐาน²ว่าในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้นคือการ เล่นละครเป็นที่รู้จัก และได้รับความนิยมจากประชาชนอย่างแพร่หลายแล้ว ดังหลักฐานจากจดหมายเหตุของเมอติเออร์ เคอลาดูแบร์ ราชทูตฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาในกรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้เล่าถึงการละเล่นของคนไทยในสมัยนั้นว่ามี โขน ละคร และระบำ ทั้งสามอย่างนี้เป็นการแสดงบนเวที และอธิบายว่า โขนกับระบำเล่นในงานศพรวมทั้งงานอื่น ๆ อีกบ้าง ส่วนละครนั้นเล่นในงานสมโภชตัวละครเป็นชายล้วน ในการแสดงละครแต่ละเรื่องใช้เวลาจนถึง 3 วัน โดยเริ่มตั้งแต่ 8.00 นาฬิกา ถึง 19.00 นาฬิกาทุกวัน²

จากคำพรรณนาของลาดูแบร์เกี่ยวกับละครในสมัยนั้น ทำให้เราทราบได้ว่าละครรำหรือต่อมาเรียกว่าละครนอก³ คงจะได้มีกำเนิดขึ้นก่อนหน้าสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช คือมีแสดงอยู่ก่อนที่ลาดูแบร์จะเข้ามา แต่ที่ไม่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ คงจะเป็นการแสดงพื้นเมืองที่ธรรมดาสามัญใคร ๆ ก็รู้จัก แต่อย่างไรก็ตามไม่ปรากฏว่ามีบทละครในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ เหลือตกทอดมาถึงปัจจุบันเลย

¹ "คำอ่านจารึกเขาสุนทรภู", คำอ่านและคำแปลจารึกสุโขทัย (พระนคร: ศิลปบรรณาการ, 2504), หน้า 398.

² พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ (ผู้แปล), จดหมายเหตุลาดูแบร์ (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2505), เล่ม 1, หน้า 209-11.

³ คุณลักษณะละครนอก หน้า 107-8.

ในรัชสมัยของพระเจ้าอัยยัศวรมโกศ ปรากฏว่ามีละครแบบใหม่ (หรือที่เรียกว่า ละครใน)¹ ซึ่งมีผู้แสดงเป็นหญิงล้วนเกิดขึ้น ละครแบบนี้มีศิลปะที่เด่นเหนือละครของชาวบ้าน (ละครนอก) มีท่าทางฟ้อนรำที่งดงาม มีผู้แสดงที่ได้รับการเลือกเฟ้นอย่างพิถีพิถัน ละครประเภทนี้ได้รับความนิยมอย่างสูง เพราะเป็นของที่ไม่เคยมีมาก่อน กวีที่มขอลือเลื่อง คือ พระมหานาคโคตรธรรมาถึงละครประเภทนี้ที่ใคร่แสดงในงานสมโภชรอยพระพุทธรูปบาท เมื่อครั้งพระเจ้าอัยยัศวรมโกศว่า

ละครก็ฟ้อนรอง	สุรศัพทกลั๊บบ้าน
ฉับฉ่าที่ตำนาน	อนิรุทธกินรี
ฝ่ายฟ้อนละครใน	บริรักษ์จักรี
โรงริมศรีมี	กลลับบแดชาย
ล้วนสระฉกรรเจนาง	อรอนลอออาย
ไครยลบอยากวาย	จิตรจรมเมอฝัน
ร้องเรื่องระเด่นโดย	บุษบาตุนาหงัน
พักพักคหุทาบร-	พตรวมฤดีโลม ²

จากหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับละครใน ใน ปุณโณวาทคำฉันท์ ชวนให้ทาคิดว่าละครใน อาจจะมีกำเนิดขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยพระเจ้าอัยยัศวรมโกศ ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจแม้แต่ว่า เชนพระมหานาควัดท่าทรายก็อดที่จะบันทึกเรื่องราวไว้ไม่ได้ สมดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงแสดงความคิดไว้ในตอนหนึ่งของตำนานละครอิเหนาวา

¹ คุณลักษณะละครใน หน้า 113-8.

² พระมหานาควัดท่าทราย, ปุณโณวาทคำฉันท์ (พระนคร: กรมศิลปากร, 2503), หน้า 40.

แต่ละครในคือละครผู้หญิงนั้น เมื่อครั้งรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ยังหาปรากฏมีไม่ มาปรากฏว่ามีละครผู้หญิงในหนังสือบูรโณวาทคำฉันท์ซึ่งแต่ง ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศเป็นที่แรก เพราะฉะนั้นละครผู้หญิงคงเกิดขึ้น เมื่อสมัยในระหว่างรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา มาจนรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ หรืออาจจะว่าโดยศักราชก็คือในระหว่าง พ.ศ. 2231 จน พ.ศ. 2310 ก็แต่ในระหว่างเวลา 70 ปีนี้ รัชกาลของสมเด็จพระเจ้าบรมโกศเป็น เวลารานานยิ่งกว่า 3 รัชกาล แรกก่อนมาบานเมืองก็ปราศจากศึกสงคราม... เพราะฉะนั้นนางเนื้อเห็นวาละครผู้หญิงซึ่งเรียกวาละครในนั้น จะเป็นของมีขึ้น ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศนั่นเอง ¹

นอกจากคำพรรณนาของพระมหานาควัดมหาธาตุในปณโณวาทคำฉันท์จะเป็นหลักฐาน เรื่องแรกเกี่ยวกับละครในแล้ว ยังช่วยคลี่คลายลักษณะละครที่แสดงในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศได้อย่างดี เช่น ไทกลาวถึงสถานที่แสดงว่าอยู่ในบริเวณที่ลับเข้าไปในเหลี่ยมเขา เพื่อ ^{สนธิ์ระสาวักจะอยู่} กันมี ทคนธรรมดาสามีผู้มีโอกาสลอบชมการแสดงซึ่งมีผู้แสดงเป็นนางข้างใน เรื่องที่เล่น กี่ด่า พระมหานาคไทกลาวไว้ว่า เคยเรื่องอนิรุทธ และอิเหนา แสดงว่าในสมัยนั้นคงจะรู้จักบทละคร 2 เรื่องเป็นอย่างดีแล้ว

คือปีในการแสดงละครคงจะรุ่งเรืองอยู่ชั่วสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศเท่านั้น เพราะเมื่อสิ้นรัชสมัยพระองค์ บังเกิดเหตุการณ์ยุ่งยากในการเมืองหลายประการ ประจวบกับเป็นเวลาที่เหมาะสมที่ประชากรมุขหรือขุนศึกคิดปลการละครโดยเฉพาะละครในก็เช่นเดียวกับคิดปลประเภอื่น ๆ คือ ขาดการท่นบำรุง เพราะสภาพของบ้านเมืองไม่อำนวย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพไททรงกล่าวไว้ในตอนหนึ่งของตำนานละครอิเหนาไว้ดังนี้ "ละครผู้หญิงของหลวงครั้งกรุงเก่าเห็นจะเป็นของโปรดอยู่เพียงแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ เมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมโกศสวรรคตแล้ว ท่านองจะละเลยมิได้ช้ก็ยอมเสมอเหมือนแต่ก่อน" ²

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ, ตำนานละครอิเหนา (พระนคร: คลังวิทยา, 2508), หน้า 177-9.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 121.

หลังจากที่พระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จขึ้นครองราชสมบัติแล้ว โปรดให้ฟื้นฟูศิลปการละครขึ้นใหม่ เพื่อให้เป็นของบ้านคูเมืองและเป็นเครื่องส่งเสริมพระบารมี โปรดให้รวบรวมศิลปินที่กระจัดกระจายเพราะหลบหนีภัยจากพม่าให้เข้ามาในราชธานี เพราะการเสียกรุงในครั้งนั้นมีใค้หมายควาว่าศิลปการละครจะเสื่อมสลายไป สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพไ้ทรงอธิบายไว้ในตอนหนึ่งว่าดังนี้

แต่ถึงกระนั้นธรรมชาติของที่เป็นอย่างอื่นมีในประเทศ แม้จนในการเล่นเช่นโขนละครมักมีอยู่ในราชธานี เมื่อเสียกรุง ๆ แก่พม่าชาติกั้ตัวละครและบทละครครั้งกรุงเก่าจึงเป็นอันตรายหายสูญไปเสียเป็นอันมาก ส่วนละครนอกเป็นของราษฎรเล่นกันในพื้นเมืองแพร่หลาย ตัวละครเห็นจะหลบหลีกเหลืออยู่ไ้มาก แต่ละครในน่าจะมื้ตัวละครเหลืออยู่น้อยเต็มที ควยมีแต่ของหลวงที่แบบแผนละครในไม่สามสูญไปเสียที่เดียว ก็เพราะมีตัวละครหลวงหลบหนีไปอยู่ตามหัวเมืองที่ยังเป็นสิทธิ์แก่ไทยไ้บาง และมีผู้ไ้ไ้เคยรู้เห็นลักษณะการเล่นละครใน เช่นเจ้าฟ้าพิททวดีพระราชธิดาของสมเด็จพระเจ้าบรมโกศเป็นต้น ¹

พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพนี้ เป็นข้อยืนยันไ้ควาแบบแผนการละครมีไ้สูญสิ้นไปเหมือนกับศิลปด้านอื่น ๆ นอกจากจะมีผู้เห็นการละครเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยา เช่น เจ้าฟ้าพิททวดีแล้วยังมีนางละครสมัยอยุธยาคนหนึ่งชื่อ "จัน" หรือที่เรียกวาจันอุษา ² ไ้มาเป็นครูละครอีกควย ดังนั้นการละครในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงมีลักษณะเป็นการรวบรวมศิลปการแสดงขึ้นใหม่ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงสนับสนุนการละครอย่างไ้เมื่อเทียบกับสถานการณ์ของบ้านเมือง ดังเช่นโปรดให้ละครหลวงแสดงในโอกาสสำคัญ ๆ เช่นงานสมโภชพระแก้วมรกตเป็นต้น

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 125.

² ธนิต อัญโพธิ์, ศิลปินแห่งชาติ (พระนคร: กรมศิลปากร, 2597), หน้า 18.

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เป็นสมัยฟื้นฟูและทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมทุกคนได้โปรดให้มีการหัตถ์ละครขึ้นทั้งในวังหลวงและวังหน้า แต่ละครหญิงยังจำกัดให้เป็นละครของพระเจ้าแผ่นดินเหมือนเมื่อครั้งกรุงเก่า บทละครในที่สุดหายไปโปรดให้แต่งขึ้นใหม่ บทละครในที่ทรงพระราชนิพนธ์มีอยู่ด้วยกัน 4 เรื่อง คือ รามเกียรติ์ อิเหนา คาหลัง และอุณรุท ส่วนละครนอกซึ่งเป็นของประชาชนก็นิยมแสดงกันอย่างแพร่หลายจนต้องมีพระราชกำหนดห้ามสร้างเครื่องโขนละครเหมือนแบบเครื่องตน¹

ศิลป์ในการแสดงละครได้รับการปรับปรุงในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งเป็นสมัยที่ศิลป์ในค่านนี้ได้รับการสนับสนุนอย่างคึกคักจากพระมหากษัตริย์จนถึงกับมีคำกล่าววว่า "ใครว่าละครเก่งก็ใครเป็นคนโปรด" การแสดงละครแต่เดิมนิยมแสดงตามแบบแผนครั้งกรุงเก่า เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงพระราชนิพนธ์บทละคร 4 เรื่อง ก็เพื่อจะรักษาบทละครของเก่าไว้สำหรับพระนคร การแสดงละครจึงจำต้องแสดงไปตามบทพระราชนิพนธ์ ซึ่งไม่ใคร่จะให้เป็นบทละครว่าที่แท้จริง ดังนั้นบทและวิธีแสดงจึงไม่กลมกลืนกัน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเมื่อทรงตำแหน่งเป็นสมเด็จพระลูกยาเธอทรงเห็นความไม่เหมาะสมในเรื่องนี้จึงทรงพระราชนิพนธ์บทละครขึ้นใหม่ให้เหมาะสม ทรงตั้งพระทัยที่จะส่งเสริมศิลปค่านนี้ให้คึกคักและท้าวไคโปรดให้ผู้ศรัทธาในศิลปะ เช่น เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรีทรงทดลองขอมกระบวนรำเข้ากับบท ดังนั้นอาจจะกล่าวได้ว่า "ศิลปทางโขนละครคอนพอนรำในสมัยรัชกาลที่ 2 จึงเป็นศิลปที่ประณีตงดงามยิ่งกว่าที่เคยมีมาแต่ก่อน บรรดาศิลปินในรุ่นต่อมาจึงพากันยกย่องนับถือ เป็นศิลปแบบครู และรับเข้าเป็นแบบฉบับของศิลปที่ประจำชาติสืบกันต่อมาจนตราบเท่าทุกวันนี้"²

แต่เดิมละครในมีเล่นอยู่แต่เพียง 4 เรื่องเท่านั้น คือ รามเกียรติ์ อิเหนา คาหลัง และอุณรุท พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงเป็นผู้ริเริ่มให้ละครในได้มีโอกาสเล่นบทละครนอกบ้าง โดยทรงพระราชนิพนธ์บทละครนอกเฉพาะตอนที่เหมาะสมสำหรับให้

¹ กฎหมายตราสามดวง 5 เล่ม (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2506), เล่ม 5, หน้า 282.

² ธนิต อัญโพธิ์, ศิลปินแห่งชาติคอนไทย (พระนคร: กรมศิลปากร, 2497), หน้า 87.

ละครผู้หญิงเล่น 5 เรื่องด้วยกัน คือ สังข์ทอง ไชยเชนทร์ มณีพิไชย ไกรทอง ควาวี และ เรื่องสังข์ศิลป์ชัย ซึ่งกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ทรงแต่งถวาย แต่วิธีเล่นละครนอกที่มีผู้แสดง เป็นนางข้างในยอมมีขอแตกต่างกันบ้างกับละครนอกที่ชาวบ้านแสดง เพราะพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงปรับปรุงทำนองร้องและวิธีรำให้เหมาะสมกับผู้แสดงที่เป็นหญิง ละครนอกตามแบบพระองค์นี้ได้ออกมาเป็นแบบอย่างละครของผู้มีบรรดาศักดิ์ต่อมา

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงนิยมการเล่นละคร จึงโปรดให้เลิกละครของหลวงเสียบ แต่ปรากฏว่าการละครกลับเป็นที่นิยมแพร่หลายออกไปภายนอก ยิ่งกว่าครั้งก่อน เพราะแต่เดิมไม่มีผู้กล้านำแบบอย่างละครหลวงไปเล่น เกรงว่าจะเป็นการแข่งของหลวง เมื่อไม่มีละครหลวงจึงเป็นโอกาสดีสำหรับเจ้านายและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่จะได้มีละครเป็นของตน ละครของท่านเหล่านี้ได้ดำเนินตามแบบละครนอกของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยแทบทั้งสิ้น

ถึงรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงฟื้นฟูการละครในราชสำนักขึ้นอีก เจ้านายและขุนนางที่เคยมีละครตามแบบของหลวงก็ไม่กล้าที่จะเล่นละครต่อไป ครั้นความทราบถึงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระกรุณาโปรดให้คนทั่วไปมีละครผู้หญิงได้ ดังปรากฏข้อความตอนหนึ่งในประกาศว่า "มาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชวงศานุวงศ์ และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยได้เล่นละครผู้ชายผู้หญิงก็มีได้ทรงรังเกียจ ทรงเห็นว่ามิได้ควรด้วยกันหลายรายดี บ้านเมืองจะได้ครึกครื้นจะได้เป็นเกียรติแผ่นดิน" ^{ด้วยเหตุนี้} 1 นับเป็นประกาศฉบับแรกที่พระมหากษัตริย์ทรงเห็นความสำคัญของละครว่าเป็นเครื่องเชิดชูเกียรติของประเทศชาติ

¹ ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4, (พระนคร: โรงพิมพ์คำทรงธรรม, 2511), หน้า 114. (พระสงฆ์วัดทองนพคุณพิมพ์ถวายในงานพระราชทานเพลิงศพ พระมหาโพธิวงศาจารย์ อินท์โชตเถระ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 9 พฤศจิกายน พุทธศักราช 2511).

หลังจากที่มีประกาศแล้วจึงทำให้มีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องผู้แสดงละคร กล่าวคือ ละครผู้ชายก็เปลี่ยนมาเป็นละครผู้หญิง เพราะตัวละครผู้หญิงเป็นที่นิยมมากกว่า คณะละครต่าง ๆ ก็พยายามแข่งขันกันโดยหาเรื่องแปลก ๆ มาเล่น ดังนั้นจึงปรากฏมีบทละครที่แต่งขึ้นใหม่หลายเรื่องในสมัยนั้น ในปี 2402 ปรากฏว่ามีการออกกฎหมายเก็บภาษีการแสดงละครเพื่อช่วยรายได้อของแผ่นดินแสดงว่าการละครได้เจริญขึ้นมา

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้ทรงสนับสนุนและทะนุบำรุงการละคร เช่นเดียวกับสมเด็จพระบรมชนกนาถ การละครในสมัยนี้ได้รับความนิยมมาก เจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่ต่างก็มีคณะละครจัดการประกวดประชันกัน คณะละครที่มีชื่อเสียงเช่นคณะของเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ และคณะของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ศรีราชวัง เป็นต้น ปรากฏว่าในรัชกาลนี้มีการเปลี่ยนแปลงในด้านกาละครหลายประการ เช่น มีละครรำแบบใหม่มีละครดึกคำบริบท เป็นอาทิ มีการเก็บเงินจากคณะละครเป็นครั้งแรกที่โรงละครของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ศรีราชวัง (เพราะแต่เดิมนั้นละครจะมีรายได้ก็ต่อเมื่อมีผู้มาจ้างไปแสดง) และในตอนปลายรัชกาลก็มีละครแบบใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากต่างประเทศเกิดขึ้นคือ ละครร้อง และละครพูด เมื่อมีละครแบบใหม่เกิดขึ้น ละครรำที่เคยนิยมกันมาตั้งแต่ครั้งก่อนก็ลดน้อยลง เพราะมีสาเหตุหลายประการ เช่น เจ้านายและขุนนางมีอำนาจลดน้อยลงดังนั้นการควบคุมและเลี้ยงดูคนไวเเล่นละครก็ลำบาก และประชาชนก็เป็นอิสระมากขึ้น

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นสมัยรุ่งโรจน์ของการละครสมัยหนึ่ง แต่ผู้เขียนจะไม่ขอกล่าวถึงรายละเอียดเพราะเป็นเรื่องที่ทราบกันดีอยู่

3.2. อิทธิพลของละคร การ ตะทั้มต่อละครไทยในสมัยแรกเริ่ม

ในบรรดาศิลปวัฒนธรรมของไทยที่ได้รับแบบแผนและถ่ายทอดมาจากวัฒนธรรมการตะนั้น นาฏกรรมประเภทละครมีส่วนที่ได้รับอิทธิพลมาจากนาฏกรรมการตะไม่น้อยทีเดียว จะเห็นได้จากที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเล่าถึงที่มาของละครไทยไว้ในตอนหนึ่งของพระนิพนธ์เรื่อง ตำราฟ้อนรำ ว่าดังนี้ "เพราะเหตุนี้ไทย พม่า และชวา แม้ทั้ฟ้อนรำตามแบบอินเียด้วยกัน แต่กระบวนรำลคองไทย ลคองพม่า

ลคอนร่อง จึงฝึกกันไปตามนิยมของชาตินั้น ๆ คงแต่พอจะสังเกตรูได้ว่าแบบเดิมได้มา
แต่อันเดียวกันเท่านั้น¹

ดังที่ไถ่กล่าวไว้ในบทที่ 2 ว่าควยละครภารตะตามทฤษฎีการแสดงมี 4 ประเภท²
คือ ภารตนาฏยัม กถกที มณีปรี และ กฐักกะ แต่ละประเภทมีลีลาการพ้องรำและวิธีการ
แสดงเป็นแบบเฉพาะของตน ซึ่งก็แตกต่างกันไปตามถิ่นและลักษณะของประชาชนที่มีส่วนร่วม
เป็นเจ้าของ จากนาฏกรรมทั้ง 4 ประเภทนั้น เมื่อพิจารณาจากลักษณะลีลาการพ้องรำใน
ท่วงท่าต่าง ๆ เท่าที่จะสามารถมองเห็น ประกอบกับหลักฐานในคานประวัติศาสตร์และ
เส้นทางเดินของวัฒนธรรม อาจกล่าวได้ว่า ละครภารตนาฏยัม เท่านั้นที่มีอิทธิพลต่อละคร
ไทย³ เป็นอย่างแท้

โดยฉัตรพรานนท์

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำราพ้องรำ
(พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2466), หน้า 45. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระนงยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรม
ขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราชัย ณ พระเมรุทองสนามหลวง).

² คุลละครภารตะตามทฤษฎีการแสดง หน้า 25-48.

³ กถกที มีท่านครูหลายท่านเชื่อกันว่าน่าจะเป็นต้นเค้าของนาฏกรรมประเภทโขน
ของไทย เพราะมีลักษณะคล้ายคลึงกันหลายประการ เช่น ลีลาการแสดงของกถกทีคล้ายกับ
ลีลาในการเต้นโขน ผู้แสดงกถกทีและโขนต้องเป็นชายและต้องสวมหน้ากากในเวลาแสดง
เรื่องที่เล่นก็จำกัดเพียงบางเรื่อง กถกทีนิยมแสดงเรื่องรามายณะ และโขนแสดงเรื่อง
รามเกียรติ์

มณีปรี นาฏศิลป์ของแคว้นมณีปุระก็เป็นนาฏยะอีกแบบหนึ่งที่มีลีลาการพ้องรำที่อ่อน
ชวยคล้าย ๆ ของไทย แต่ไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลายเพราะสภาพภูมิประเทศของแคว้นมณีปุระ
ที่ล้อมรอบด้วยเทือกเขาเป็นเครื่องกีดขวางการคมนาคมระหว่างชาวมณีปุระกับดินแดนใกล้เคียง

ผู้เขียนได้พยายามเปรียบเทียบท่าแม่บทของละครชาตรีกับท่าภรรยา (แม่บท) ของละครภารตนาฏยัมเทาที่สามารถทำได้จากภาพในหนังสือ นาฏยศาสตร์¹ พบว่า ท่าภรรยาที่ 45 คือ ท่าคาวฤตจิกะ (ท่าแมลงป่องเดิน) มีความคล้ายคลึงกับท่าภรรยา ซึ่ง เป็นท่าแม่บทของละครชาตรี และท่าภรรยาที่ 108 คือท่าคองคาวฤตจิกะ คล้ายกับท่าแม่บท "แมลงมุมชักใย" (ดูภาพประกอบ)

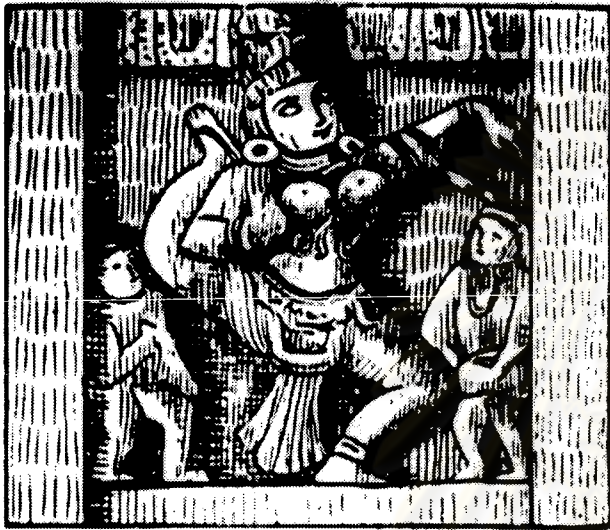

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

---

¹ ภาพที่ปรากฏในหนังสือ นาฏยศาสตร์ ของศาสตราจารย์แสง มนวิฑูร เป็นภาพถ่ายแสดงท่าแม่บทที่เรียกว่าภรรยา จากภาพแกะจำหลักที่เสาไม้ในโคปุระด้านตะวันออกของทางเข้ามหาวิหารศิวันนาฏภตที่จัตุรัสพระรามทางใต้ของเมืองมัทราสมี่จำนวนทั้งหมด 108 ภาพ.

ความคล้ายคลึงระหว่างท่ากระณะ (แม่บท) ของ ภารตนาฏยัม กับท่าแม่บทของละครชาตรี

ท่าลดาวฤกษ์

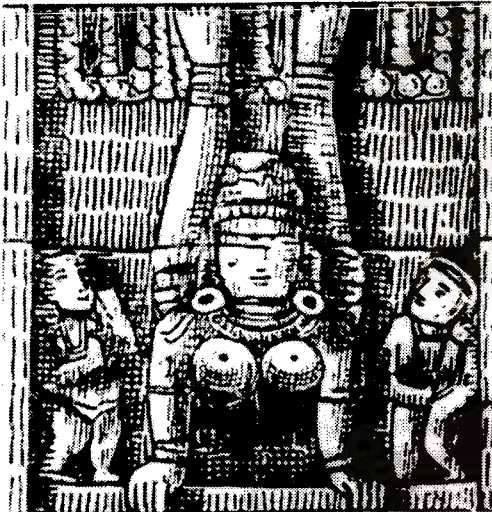

ท่ากินนร

ศูนย์วิจัยทาง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ความคล้ายคลึงระหว่างท่ากระณะ (แม่บท) ของ ภารตนาฏยัม กับท่าแม่บทของละครชาตรี

ท่าคองคาวครณะ

ท่าแมลงมูนชักโย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นอกจากละครภรรยาจะมีอิทธิพลต่อละครไทยในเรื่องท่ากว้างท่าแคแล้ว อาจจะถูกดาวไคไคยังมีอิทธิพลในเรื่องลักษณะและวิธีการแสดงอีกด้วย เพราะเมื่อเปรียบเทียบลักษณะและวิธีการแสดงของละครยาตราซึ่งเป็นละครพื้นเมืองของอินเดียจะเห็นถึงความคล้ายคลึงกันหลายประการ กล่าวคือ ละครชาตรีนั้นในสมัยแรก ๆ ตัวละครยังมีไม่มาก มีแต่ตัวละครที่สำคัญคือตัวนายโรง หรือตัวยืนเครื่อง ตัวนาง (ซึ่งในผู้ชายแสดง) และตัวตลกเท่านั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรบราชานุภาพทรงนิพนธ์เกี่ยวกับตัวละครชาตรีไว้ในหนังสือ ตำนานละครอิเหนา ว่า

ละครโนห์ราชาตรีของไทยเราก็คือที่มีตัวละครแต่นายโรงตัว 1 นางตัว 1 และจำอวดตัว 1 อย่างนี้เป็นอย่างน้อยที่สุดที่จะเล่นละครไคสะดวกควยเหตุนี้จึงปรากฏมาแต่ก่อนว่าละครชาตรีชอบเล่นแต่บางเรื่องที่สำคัญเล่นพร้อมกันไม่เกินกว่า 3 ตัว เช่นเรื่องพระรถเสน ตัวนายโรงเป็นพระรถเสน ตัวนางเป็นนางเมรี ตัวจำอวดเป็นมาของพระรถเสน หรือมิฉะนั้นก็เล่นเรื่องนางมโนห์รา ตัวนายโรงเป็นพระสุรน ตัวนางเป็นนางมโนห์รา ตัวจำอวดเป็นพราหมณ์ 1

การแสดงละครชาตรีแต่ครั้งโบราณคงจะไม่มีหลักแหล่งเป็นที่เป็นที่ทางเหมือนดังปัจจุบัน คณะละครซึ่งประกอบด้วยผู้แสดง 3 คน จะเที่ยวเร่รอนหางานแสดงไปในที่ต่าง ๆ ซึ่งทำไคสะดวก เพราะอุปกรณ์การแสดงมีไม่มาก ² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรม-

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรบราชานุภาพ, ตำนานละครอิเหนา (พระนคร: คลังวิทยา, 2508), หน้า 8.

² ปี่พาทย์ละครชาตรีเป็นวงปี่พาทย์ที่มีเครื่องบรรเลงน้อยที่สุด เครื่องดนตรีแต่ละชิ้นมีขนาดไม่ใหญ่มาก สามารถนำติดตัวไปได้โดยไม่ลำบาก.

พระยาคำรงราชานุภาพทรงเล็งถึงวิธีการแสดงละครชาตรีไว้อย่างพิสดารในตำนานละคร
อิเหนา ว่าดังนี้

ลักษณะที่พวกละครโนห์ราชชาตรีเที่ยวหางานนั้น ถ้าอยู่บ้านไม่มีใครมีใครหาไป
เล่นก็พากันขนเครื่องละครและเครื่องเป่าพาทย์เดินทางไปที่เที่ยวหางาน ไปถึงหมู่บ้าน
แห่งใดในระยะทางคาดว่าหางานได้ ก็ตีกลองขึ้นเป็นสำคัญให้พวกชาวบ้าน
รู้ว่าพวกละครมาถึง ถ้าใครได้ขนบานไว้จะแกลีนบนกั๊ด หรือจะมีภารงาน
กั๊ด ก็มาว่าหาละครไปเล่นถาหากไม่มีใครหาเล่นงาน พวกละครก็คิดอ่านว่า
กล่าวกับชาวบ้านเพียงให้โตขาวปลาอาหารกินอิมหน้า แล้วเล่นละครให้ดูวัน 1
แล้วเดินทางต่อไป วิธีเดินทางอย่างวามานี้เห็นจะเป็นวิธีของพวกละครแต่
โบราณ เหมือนกับวิธีที่แบ่งผลประโยชน์กันในพวกละครโนห์ราชชาตรี คือได้เงิน
โรงมาเท่าใดโตแก่ตัวนายโรง 3 ส่วน โตแก่ตัวนางและตัวจำอวดคนละ 2
ส่วน นอกจากนั้นโตคนละส่วน 1 ตัวครูโตคากำล เป็นประเพณีเหมือนกัน
ดังนี้ทั่วไป ¹

อินเตียมี่ละครพื้นเมืองของแคว้นเบงกอลอยู่ชนิดหนึ่งเรียกว่า "ยาตรา" ที่มาของ
ละครยาตรากล่าวกันว่ามาจากพิธีทางศาสนาคือพิธีบูชาพระกฤษณะ (พระนารายณ์) คำว่า
"ยาตรา" ที่เป็นชื่อของละครมีความหมายว่า "ท่องเที่ยว" นั้นมาจากลักษณะของตัวละคร
ที่เดินทางไปแสดงในที่ต่าง ๆ โดยมีหัวหน้าหรือที่เรียกว่า "อธิการี" เป็นผู้นำไป และยัง
ได้มาจากลักษณะของเนื้อเรื่องกล่าวคือ ละครยาตราจะแสดงแต่เฉพาะตอนการผจญภัย
ท่องเที่ยวของพระเอกและนางเอก เช่น จากเรื่องรามายณะและ "มหากาพย์" เป็นต้น
ตัวละครของยาตรามีไม่มาก ถ้าจะเล่นเรื่องพระกฤษณะก็มีผู้แสดงคือพระกฤษณะ นางราชา
และนางโคบี ในเรื่องสถานที่แสดงไม่เป็นหลักเป็นแหล่ง อาจจะไปแสดงบนสนามหญ้าหรือ
ลานกว้าง ๆ ก็ได้ ละครยาตราได้รับความนิยมจากประชาชนชาวเบงกอลอย่างสูง และได้

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

มีโอกาสแพร่หลายไปในดินแดนใกล้เคียงในชื่อต่าง ๆ อีกด้วย เช่น ไคกลายเป็นการแสดงที่เรียกว่า "รามลีลา" ในแคว้นอูตรประเทศ (United Provinces) เป็นต้น ¹

เมื่อพิจารณาถึงลักษณะและวิธีการแสดงของละครทั้งสองประเภทนี้ จะเห็นได้ว่ามีความคล้ายคลึงกันหลายประการ ดังเช่น ลักษณะที่ตัวละครเที่ยวเดินทางไปแสดงในที่ต่าง ๆ ผู้แสดงมีจำนวนไม่มาก เนื้อเรื่องที่แสดงเกี่ยวกับการผจญภัยของพระเอกและนางเอก ² และคำที่ใช้เรียกชื่อละครก็มีความคล้ายคลึงกัน ³ ดังนั้นอาจจะสันนิษฐานได้ว่าละครยาคราคงจะมีอิทธิพลต่อลักษณะและวิธีการแสดงละครชาตรี ซึ่งต่อมาได้กลายมามีอิทธิพลต่อละครนอกอีกทอดหนึ่ง สมดังคำสันนิษฐานของนายธนิต อัยโพธิ์ เกี่ยวกับกำเนิดของละครไทยว่า

แต่วิธีบางอย่างของละครชาตรีที่ผู้เล่นเป็นตัวหลักอยู่ 3 คน คือ ตัวทำทเป็นผู้ชาย คือ นายโรงหรือยืนเครื่อง 1 ตัว ทำทเป็นผู้หญิงหรือนาง 1 และตัวตลกหรือตัวทำทเบ้คเตล็ด 1 ทั้งละคอนประเภทนี้เที่ยวรอนเร่ไปตามชาวบ้านหัวเมืองต่าง ๆ เป็นอย่างละคอนเร่เหมือนกับละคอนของอินเดียที่เรียกว่า "ยาคตรา" ตามความหมายของคำก็ว่าเดินหรือเคลื่อนย้าย ฉะนั้นละคอนโนห์ราชาตรีอาจปรับปรุงมาตามแบบละคอนยาคตราของอินเดียก็ได้ ⁴

¹ Projesh Banerji, The Folk Dance of India (Allahabad: Allahabad Law Journal Press; 1945), pp. 79-81.

² เรื่องนางมโนห์ราซึ่งเชื่อกันว่าเป็นเรื่องที่ละครชาตรีนิยมแสดงมากที่สุด อาจจะถือได้ว่ามีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับการผจญภัยของพระเอก (พระสุธน) และนางเอก (นางมโนห์รา) ไคเช่นเดียวกัน.

³ ผู้เขียนมีความเห็นว่า คำว่า "ชาตรี" คงจะมีที่มาจากคำว่า "ชาตระ" ซึ่ง เป็นคำที่ชาวเบงกอลใช้เรียกชื่อละครยาคตราตามสำเนียงของเขา.

⁴ ธนิต อัยโพธิ์, "การละเล่นสมัยอยุธยา", รวมปาฐกถางานอนุสรณ์อยุธยา 200 ปี, 2 เล่ม (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2510), หน้า 24.

3.3. ประเภทของละครไทย

ละครไทยจำแนกออกเป็น 3 ประเภท ตามวิธีการแสดง คือ ละครที่ใช้ศิลปการร่ายรำดำเนินเรื่อง เรียกว่า ละครรำ ละครที่ใช้ศิลปการร้องดำเนินเรื่อง เรียกว่า ละครร้อง และละครที่ใช้ศิลปการพูดดำเนินเรื่อง เรียกว่า ละครพูด วิธีการจำแนกละครไทยยึดถือวิธีการแสดงเป็นสำคัญ ซึ่งแตกต่างกับละครภราตะ ซึ่งจำแนกออกตามทฤษฎีการแสดงและการเขียน โดยเฉพาะละครภราตะตามทฤษฎีการแสดงนั้นยังพิจารณาถึงถิ่นที่แสดงอีกด้วย การแบ่งละครออกเป็น 3 ประเภทนั้นเพียงจะมากำหนดในราชปลัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อละครแบบใหม่คือละครร้องและละครพูดมีกำเนิดขึ้น และได้บัญญัติคำเพื่อเรียกละครที่มีมาแต่เดิมคือ ละครชาตรี ละครนอก และละครใน ซึ่งเคยเรียนกันสั้น ๆ ว่า "ละคร" ว่า "ละครรำ" ¹

3.3.1. ละครรำ

ละครรำเป็นละครที่ใช้ศิลปการร่ายรำดำเนินเรื่อง แบ่งได้เป็น 5 ชนิด คือ ละครชาตรี ละครนอก ละครใน ละครดึกดำบรรพ์ และ ละครพันทาง ละครรำทั้ง 5 ชนิดนี้อาจจะแบ่งเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ 2 ประเภท คือ ละครรำตามแบบมาตรฐาน คือ ละครชาตรี ละครนอก และละครใน ส่วนอีกประเภทหนึ่งจัดเป็นละครรำที่ปรับปรุงขึ้นใหม่ คือ ละครดึกดำบรรพ์ และละครพันทาง

3.3.1.1. ละครชาตรี

ละครชาตรีหรือที่รู้จักกันว่าโนห์รา แต่บางครั้งก็เรียกรวมกันไปว่าละครโนห์ราชาตรี ละครชาตรีเป็นละครรำแบบแผนดั้งเดิมของไทยที่มีกำเนิดที่ดินแดนทางภาคใต้ของประเทศไทย

¹ ชนิด อยู่โพธิ์, "การละเล่นสมัยอยุธยา" รวมปาฐกถางานอนุสรณ์อยุธยา 200 ปี (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2510), หน้า 23.

และต่อมาได้มีอิทธิพลต่อละครนอก ที่มาของคำว่า "โนห์รา" นั้นสันนิษฐานว่าคงจะเป็น เพราะวาแต่เดิมละครประเภทนี้นิยมเล่นเรื่องมโนห์รา (พระสุชน) เป็นพื้น¹ ชาวปักข์ไต ซึ่งชอบพดัดคำพยางค์หนา คังนั้นนาน ๆ เขา คำว่า "มโนห์รา" จึงกลายเป็น "โนรา" ส่วนความหมายของคำว่า "ชาตรี" นั้น ปัจจุบันเป็นเรื่องที่ยังไม่ตกลงกัน และมีผู้ให้ความเห็นต่าง ๆ คังนี้

1. พวกที่เชื่อว่าละครชาตรี เป็นละครที่รับอิทธิพลจากละครอินเดียสันนิษฐานว่า คำว่า "ชาตรี" คงจะเลื่อนมาจากคำว่า "กษัตริย์" เพราะในละครแบบนี้นิยมแสดงเรื่องของกษัตริย์ เช่น เรื่องพระสุชนและมโนห์รา คำว่า "กษัตริย์" ออกเสียงตามภาษาเดิมว่า "ฉัตริย์" คนไทยมาดัดแปลงให้ออกเสียงง่ายขึ้น โดยตัดเสียง กษ และแทนด้วยเสียงที่คล้ายคลึง คือ เสียง ช เสียง ย ที่เป็นเสียงสุดท้ายเป็นเสียงเบา นาน ๆ เข้า คงจะหายไป คังนั้นจึงปรากฏเป็นคำใหม่ว่า "ชาตรี"

2. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายไว้ในหนังสือสาส์นสมเด็จพระเจ้า ว่า

แต่ชื่อเรียกว่า "ละครชาตรี" นั้นไม่ปรากฏทางเมืองพัทลุง และนครศรีธรรมราช คงเป็นชื่อเรียกกันขึ้นในกรุงเทพฯ เพราะเหตุใดจึงเรียกเช่นนั้นได้แต่สันนิษฐานประกอบกับศัพท์ "ชาตรี" เช่นว่า เป็นชายชาตรี (ตามศัพท์ดูเหมือนจะแปลว่าผู้เกิดในตระกูลดี) ซึ่งเข้าใจกันเป็นสามัญว่าเป็นพวกที่รู้เล่ห์กล

¹ ขณะนี้ทราบว่าเรื่องมโนห์ราไม่มีใครเป็นที่นิยมแสดงมากนัก เรื่องที่นิยมก็คือเรื่องพระรถ-เมรี.

ต่าง ๆ ตามไต่ถามกล่าวกันมากกว่าพวกละครชาตรีเป็นเช่นนั้น¹

3. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงประ-
ทานความเห็นไว้ในหนังสือสาส์นสมเด็จ ดังนี้ "ชื่อที่เรียก 'ละครชาตรี' เห็นจะตั้งกันขึ้น
ในกรุงเทพฯ เป็นแน่ พวก 'โนรา' นอกจากเล่นเรื่องแล้วก็มีการเล่นแสดงวิชาเขาควย มีการ
ลุยไฟเป็นต้น เราจึงตั้งกันเรียกชื่อละครพวกนั้นว่า 'ละครชาตรี' หมายความว่าละครมี
เวทมนต์อย่างเดียวกับคำ 'คงกระพันชาตรี' " 2

และอีกตอนหนึ่งในหนังสือเรื่องบันทึกเรื่องความรูทาง ๆ ทรงกล่าวไว้ดังนี้

ที่ว่าขุนศรีท้าวออกไปหัดนั้นฉันเชื่อ แต่คงเป็นที่หลัง ควยได้เห็นเขาเล่น
เรื่องไชยเชษฐ อันเป็นเรื่องที่เล่นกันในกรุง ที่แรกคงเล่นได้แต่โนราเรื่อง
เดียวเพราะหัดมาได้เท่านั้น ทางปากใต้จึงเรียกว่าโนรา (คือมโนห์รา) ที่
กรุงจึงเรียกกันว่า ดคอนสัตรี ความคิดฉันเอียงไปในทางว่าเป็นดคอนสา-
สรีท้าวเป็นดคอนชาตรีก็เป็นแต่เขียนหนังสือซึ่งผู้เขียนลึควาถูก 3

4. พระยาอนุนานราชชนโค้ออกความเห็นไว้ในหนังสือเรื่องบันทึกเรื่องความ
รูทาง ๆ ไว้ดังนี้

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ และสมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวงศ์, สาส์นสมเด็จ (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา,
2504), เล่ม 21, หน้า 8.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 36.

³ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, บันทึกเรื่อง
ความรูทาง ๆ (พระนคร: สมาคมสังคมนาตร์แห่งประเทศไทย, 2506), เล่ม 5,
หน้า 243.

คิดว่าชาตรี หมายความว่า หยุคง ลางทานวามาจากคำว่า กัสตรี โดย
 อ่างเหตุที่ว่า ชาวอินเดียนอกเสียงคำนี้เป็น ฉตรีหยุ และคำว่า ชายชาตรีก็
 แปลว่า ชายนักรบ กรมหมื่นพิทยา ฯ ชงเห็นว่าชาตรีไม่ใช่เป็นนักรบ แต่เป็น
 หยุคง น่าจะมาจากคำว่า สาสตรีจะเหมาะกว่าเพราะสาสตรี้คือบุตรสาสตรเหมาะ
 ที่จะรู้วิชาหยุคง คิคควยเกลา ฯ ว่า ตามคำอธิบายทั้งสองข้างบนนี้เป็นเพียง
 สันนิษฐานตามความหมายเท่านั้น ยังหาหลักฐานมายืนยันไม่ได้ ลางที่อาจจะ
 ค้นเอาไว้จากเรื่องที่เข้ามาใช้เรียกละคอนทางปากไถวว่า ทำไมจึงเรียกละ-
 คอนว่าชาตรี แต่กัจจนควยเกลา ฯ คิดต่อไปไม่ตลอด 1

5. สำหรับผู้เขียนมีความเห็นว่า ที่มาของคำว่า "ชาตรี" นั้นน่าจะมาจากคำว่า
 "ยาตรา" ซึ่งเป็นชื่อของละครพื้นเมืองของอินเดียนที่เล่นอยู่ในแควนเบงกอล คำว่า "ยาตรา"
 นี้ ชาวเบงกอลออกเสียงเป็น "ชาตระ" และคำว่า "ชาตระ" นี้เองคงจะกลายมาเป็นคำว่า
 "ชาตรี" 2

องค์ประกอบในการแสดงละครชาตรี

องค์ประกอบในการแสดงละครชาตรีอาจจะกล่าวได้ว่าประกอบด้วย 1 ตัวละคร
 2 โรงละคร 3 วิธีแสดง 4 ปีพาทย์

1. ตัวละคร ตัวละครสำคัญต้องมีอย่างน้อย 3 ตัว คือ นายโรงหรือยืนเครื่อง
 ตัวนาง และตัวตลกหรือตัวทำบตเบ็ดเตล็ด เช่นเป็น ฤษี ยักษ์ และ พราน เป็นต้น สมเด็จพระ
 พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพได้ทรงอธิบายถึงตัวละครชาตรีไว้ในหนังสือ

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 277. (ข้อความนี้เขียนตามอักษรวิสุทธิสมัยจอมพล ป.
 พิบูลสงคราม ซึ่งใช้กันในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2).

2 ละครยาตราหน้า 93-4.

เรื่องตำนานละครอิเหนา ไว้ดังนี้

ละครโนห์ราชาติของไทยเราก็คือ ที่มีตัวละครแต่นายโรงตัว 1 นางตัว 1 และจำอวดตัว 1 อย่างนี้เป็นอย่างน้อยที่สุดที่จะเล่นละครโคสะควก คุ้มเหตุนี้จึงปรากฏมาแต่ก่อนว่า ละครชาติชอบเล่นแต่บางเรื่องที่มีตัวบทสำคัญเล่นพร้อมกันไม่เกินกว่า 3 ตัว เช่น เรื่องพระรถเสน ตัวนายโรงเป็นพระรถเสน ตัวนางเป็นนางเมรี ตัวจำอวดเป็นมาของพระรถเสน หรือมิฉะนั้นก็เล่นเรื่องนางมโนห์รา ตัวนายโรงเป็นพระสุชน ตัวนางเป็นนางมโนห์รา ตัวจำอวดเป็นพรานบุญ¹

แต่มาในสมัยหลังเมื่อการแสดงละครเป็นที่นิยมของประชาชนทั่วไป จึงได้คัดแปลงวิธีการแสดงให้ดียิ่งขึ้น เช่น มีการเพิ่มบทบาทของตัวประกอบ เป็นต้น ดังนั้นละครชาติในสมัยหลังจึงมีตัวละครหลายตัว

การแต่งกายของตัวละครชาติ นายมนตรี ตรีโมท ใค้อธิบายไว้ในตอนหนึ่งในหนังสือ การละเล่นของไทย ไว้ดังนี้

การแต่งกายของละครชาติ ใค้อธิบายไว้ว่าไม่สวมเสื้อ เพราะทุกตัวผู้ชายแสดง ตัวยืนเครื่อง ซึ่งเป็นตัวที่แต่งกายดีกว่าตัวอื่นก็นุ่งสนับเพลา นุ่งผ้าคาด เข็มระบาท มีห้อยหน้า ห้อยข้าง สวมสังวาลทับทรวงกรองคอกับตัวเปล่า บนศีรษะสวมเทริดเท่านั้น มาในสมัยนี้ผู้แสดงเป็นผู้หญิงโดยมาก และการไม่สวมเสื้อก็เป็นที่น่ารังเกียจของชนทั่วไป ไม่วาจะเป็นเวลาปกติหรือในองการงานใด ๆ ดังนั้นการแสดงละครชาติในสมัยนี้ การแต่งกายจึงใช้แบบสวมเสื้ออันดูมออย่างละครนอก ส่วนการผัดหน้าในสมัยโบราณใช้ขมิ้นลงพื้น สีหน้าจึงปนเหลืองไม่ขาวแดงอย่างเดี๋ยวนี²

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, เรื่องเดิม, หน้า 8.

² มนตรี ตรีโมท, การละเล่นของไทย (พระนคร: ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า 5.

2. โรงละครชาตรี ในการแสดงละครชาตรีไม่มีใครพิถีพิถันในเรื่องสถานที่ และอุปกรณ์ในการแสดงมากนัก ทั้งนี้ สืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยโบราณ ผู้แสดงละครไม่ได้ประจำอยู่ที่ใดที่หนึ่งโดยเฉพาะ แต่จะท่องเที่ยวไปตามที่ต่าง ๆ เพื่อหางานแสดง ดังนั้นอุปกรณ์สำหรับการแสดงก็มีไม่มาก เพื่อความสะดวกในการเคลื่อนย้าย นายมนตรี ตราโมท ได้อธิบายถึงลักษณะโรงละครชาตรีไว้ดังนี้

โรงละครชาตรีไม่ต้องมีสิ่งใดประกอบมากมาย แม้อาจไม่ต้องมี บริเวณที่แสดงนอกจากมีหลังคาไวมั้งแคบบังฝนตามธรรมดา ซึ่งในสมัยโบราณใช้เสา 4 ต้น ปีก 4 มุมเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสแล้วก็มีเตียง 1 เตียง และเสากลางซึ่งถือว่าเป็นสิ่งสำคัญมาก (ในสมัยก่อนต้องใช้ไม้ชัยพฤกษ์) เพราะมีความหมายถือว่าแทนองค์พระวิศสุกรรม หรือ เป็นเสาทีพระวิศสุกรรมเสด็จมาประทับ มีนิยายอันเกี่ยวกับเสานี้อยู่เรื่องหนึ่งว่า พระเทพสิงหกับแม่ศรีคงคา ซึ่งเป็นสามีภรรยาทั้งคู่เป็นผู้สามารถในการแสดงละครชาตรีอย่างดีเลิศ แต่เป็นคนขี้ใจตองเที่ยวแสดงละครนอนไปในที่ต่าง ๆ เพื่อหาเลี้ยงตัว การแสดงละครของพระเทพสิงหกับแม่ศรีคงคามีสืบถึงขนาดจนใคร ๆ เลื่องลือไปทั่วเมือง ตลอดจนนางฟ้าก็พากันลงมาดูและเปล็ดเพลินจนลืมขึ้นเฝ้าพระอิศวร พระอิศวรก็กริ้ว ตรัสว่าจะจัดละครโรงใหญ่ขึ้นแสดงบ้างเพื่อประชันและทำลายการแสดงละครของพระเทพสิงหกับแม่ศรีคงคา พระวิศสุกรรมจึงทูลเตือนว่า พระองค์เป็นเจ้าโลกจะไปทำการทัมถมทำลายผู้นอนนั้นหาเป็นการสมควรไม่ พระอิศวรก็ไม่ยอมจัดการแสดงจนได้ พระวิศสุกรรมก็เขาควย พระเทพสิงหและแม่ศรีคงคา บอกว่าถ้าจะแสดงเมื่อใดให้ทำที่ประทับไว้จะมากำกับคุ้มครองอยู่ควย เพื่อปกป้องดวงภยันตรายและมีให้แพพระอิศวรได้ จึงได้ทำเสานูกวางแดงปักไว้ตรงกลางโรง พระวิศสุกรรมก็มาประทับเป็นประธานอยู่ตลอดเวลาแสดง ทำให้ละครชาตรีไม่แพะคอนโรงใหญ่ของพระอิศวรได้ จึงเป็นประเพณีสืบมาว่า โรงละครชาตรีต้องมีเสากลาง หากไม่มีจะใช้เสา

อันใดที่แกก็ได้อันนี้ใช้เป็นที่ยึดของคดี (ของใส่ไม่รบต่าง ๆ) ในภายหลังเพื่อสะดวกในการแสดงที่ตัวละครจะหยิบเอาไปตามความต้องการโดยรวดเร็ว¹

3. วิธีแสดง ก่อนที่จะเริ่มแสดงต้องทำพิธีบูชาครูเบิกโรงก่อน หลังจากนั้นจึงจะไหวครู หรือ เรียกว่า "กาศครู" อุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีมี เทียน 1 เดม ชูบ 3 ดอก หมาก 3 คำ (ป้ายบนทางคานหลังใบพลูและจับเอาหลังเขา) หมาก 3 คำนี้ใส่ในโหนดทั้ง 2 คำ ใส่ที่โคนเสากลาง (หรือใต้เสื่อก็ได้) 1 คำ กับเงินก่านลือก 3 สลึง 1 เพื่อเงินก่านลือกนี้ เมื่อทำพิธีเสร็จแล้วจะต้องแบ่งให้คนเบิกโรง 1 สลึง คนรำซัดหน้าบท 1 สลึง คนแบกของคดี 1 สลึง และอีก 1 เพื่อ เป็นส่วนทำบุญอุทิศให้ครูบาอาจารย์²

เมื่อทำพิธีบูชาครูเสร็จแล้ว ก็มีการโหมโรงโดยการประโคมปี่พาทย์พอสมควรแก่เวลาแล้วก็เริ่มกาศครู หรือ การไหวครู ตัวอย่างคำกาศครูต่อไปนี้ เป็นของขุนอุปถัมภ์นรากร (พุ่มเทวา) ซึ่งคัดมาจากหนังสือโนราของนายวิญญู จิตต์ธรรม

ซานเอ ซานิให้โนเน...โนโน...ซานมาซาตองทำนองเหมือนว้าว... ซัก
ไถเพลงสำลีไม้ลุ่ม...โนที่ไปไม้ลุ่ม...น้องหนา...รวยรวยยังหอมแตรส...
แปงทา...หอมรสครูซาสงกลิ่นพอมา...ไร ๆ ...หอมมาสา [สา=กลิ่น] ...
แคลุกเหลียวไปแล...หอมไกล...หอมฟุ้งสุราลัยไกล...เข้าในโรง...น้อง
หนา...ลมโคพัดแล้วตั้งเมฆ...ขึ้นมา...ลมวาวคาหราพัดโตควยลม [คาหรา
= ลมเหนือหรืออุตุตรา] .....หลาหัน...ลูกก็ชักใบแลนกลางคืนมาเป็นกลาง
วัน...ไกลหลังไกลฝั่งเอาเกาะกะซัง...เป็นเรือน...ลูกนั่งนับปี่นางทองสำลี

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 3-4.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 5-6.

นับเดือน...เอาเกาะกะซังเป็นเรือน เป็นแพที่นอน...น้องหนา...

หมายเหตุ...คำรับว่า "อ้อ เจ้าแหละ..."¹

หลังจากไหว้ครูแล้ว ตัวละครคนหนึ่งจะออกมารำซัดหน้าบทตามเพลง การรำซัดนี้ นายมนตรี ตราโมทได้อธิบายถึงจุดประสงค์ไว้ว่า "ในสมัยโบราณขณะที่รำ ตัวรำจะต้องใช้อาคมไปช่วยเพื่อป้องกันเสนียดจัญไร และกระทำยาเย็บต่าง ๆ วิธีเดินวนรำซัดก่อนแสดงนี้จะรำเวียนซ้ายเรียกว่า ซัดโยแมลงมม หรือซัดยันต์ ต่อจากรำซัดหน้าบทเวียนซ้ายแล้วก็เริ่มจับเรื่อง"² เรื่องที่นิยมเล่นมีอยู่หลายเรื่องด้วยกัน เช่น เรื่องนางมโนห์รา พระรถนางเมรี ลักษณะวงศ์ โคมบุตร คาราวงศ์ พระอภัยมณี สังข์ทอง จันทโครพ สีนราช สังข์ศิลป์ชัย นางยมกลิ่น และเรื่องนายไกรกับชาละวัน³ ในการแสดงละครชาตรีตัวละครจะร้องเองไม่มีคนเสียง ตัวประกอบอาจจะช่วยร้องเป็นลูกคู่ในบางครั้งเมื่อจบการแสดงแล้ว ต้องมีการรำซัดอีกครั้งหนึ่ง ว่าอาคมตอยหลังรำเวียนขวา เรียกว่า คลายยันต์ เป็นการถอนอาถรรพณ์ที่ปวง

4. ปี่พาทย์ชาตรี ปี่พาทย์ชาตรีเป็นวงปี่พาทย์เก่าแก่วางหนึ่ง และมีเครื่องบรรเลงน้อยที่สุดใบบรรคาวงปี่พาทย์ละครด้วยกัน เครื่องดนตรีที่ไชยบรรเลงประกอบด้วยเครื่องดนตรีดังนี้ 1. ปี่นอก 2. โทน 1 คู่ 3. กลองเล็กหรือเรียกว่า กลองชาตรี 1 คู่ 4. ของ 1 คู่ 5. กรับ ซึ่งอาจมีหลายคู่ก็ได้ 6. ฉิ่ง 7. มาพ้อ มาพ้อ เป็นเครื่องดนตรีที่พวกละครชาตรีที่แสดงอยู่ในกรุงเทพฯ ไชยแทนเครื่องดนตรีประเภทขลุ่ย บางครั้งก็ใช้กลองแขกมาใช้บรรเลงด้วย.

¹ วิทยุ จิตต์ธรรม (ผู้รวบรวม) โนห์รา (พระนคร: โรงเรียนฝึกหัดครูสงขลา, ม.ป.ป.), หน้า 7.

² มนตรี ตราโมท, หน้า 6.

³ วิทยุ จิตต์ธรรม (ผู้รวบรวม), หน้า 49.

ก็นำกลองแขกมาไชบรรเลงควย^๑

ตำนานละครชาตรี

ละครชาตรีเป็นละครรำแบบดั้งเดิมที่สุดของไทย มีกำเนิดมาเป็นเวลานานหลายร้อยปี ดังนั้นจึงมีตำนานละครชาตรีเล่าสืบกันมาหลายตำนานดังที่ปรากฏมีดังต่อไปนี้

1. ตำนานละครชาตรีที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ ไคตรัสอธิบายไว้ในหนังสือตำนานละครอิเหนา อย่างสั้น ๆ ว่าดังนี้ "เดิมนั้นพระเทพสิงหบุตรของนางศรีคงคาหัดละครที่ในกรุงศรีอยุธยา ชุนศรีทศาเป็นตัวละครของพระเทพสิงหบุตร ไคพาแบบแผนละครลงไปหัดขึ้นในเมืองนครศรีธรรมราชเป็นปฐม จึงไคเล่นละครกันสืบมา พวกละครโนห์ราชาตรียังออกชื่อบุชานางศรีคงคา พระเทพสิงห และชุนศรีทศาในคำไหว้ครูมาจนทุกวันนี้"^๒

2. ตำนานละครชาตรีที่นายธนิต อยู่โพธิ์ ไคเขียนไว้ในหนังสือพิธีไหว้ครูตำราครอบโขนละคร ว่าดังนี้

ยังมีพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่งทรงพระนามว่า ท้าวทศวงศ์ครองพระนครกรุงศรีอยุธยา อัครมเหสีทรงพระนามว่าสุวรรณดารามีพระราชธิดาองค์หนึ่งทรงพระนามว่า นางนวนสำลี ครั้นพระราชธิดาเจริญวัยขึ้นเทพยดาก็จุติลงมาปฏิสนธิในครรภ์นางนวนสำลี เมื่อครรภ์เจริญใหญ่ขึ้น ก็ทราบถึงพระราชบิดา

^๑ มนตรี ตรีโมท "อธิบายลักษณะวงดนตรีไทย" เกร็ดความรู้เรื่องดนตรีไทย (พระนคร: โรงพิมพ์อ่ำพลพิทยา, 2509), หน้า 12-3. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายพิษณุ แชมบาง).

^๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ, ตำนานละครอิเหนา (พระนคร: คลังวิทยา, 2508), หน้า 5.

ก็ทรงสงสัย จึงโปรดให้หาโหราทำนาย โหรทำนายว่ามนุษย์ในชมพูทวีปนี้
ไม่มีใครที่จะมาต่อพระราชธิดาเลย แต่ชะตาบ้านเมืองจะบังเกิดเป็นนักเลง
ชาติ

เมื่อพระเจ้าทศวงศ์ทรงทราบประพาศเหตุคั้งนั้น ก็ทรงพระราชดำริว่าจะ
ให้พระราชธิดาอยู่ในพระราชวังต่อไปก็จะอับอายแก่ชาวเมือง จำเราจะทำ
พลอยไปเสียให้พบบานพเมือง ค้ำคั้งนั้นแล้วก็ตรัสสั่งให้เสนาข้าราชการ
ทำพลอยนางนวนสำลีไป ครั้นถึงมหาสมุทรเทพคาก็บันดาลให้เกิดพายุพัดแผล
ลอยไปตกอยู่ที่เกาะกะชัง แล้วเทพคาก็ถนัดเป็นศาลาชั้นที่บนเกาะไ้หนาง
นวนสำลีโคอาศัย นางนวนสำลีอาศัยอยู่ในเกาะกะชังต่อมาจนครรภ์นางครบ
ถวนกำหนดทศมาส ก็รอนถึงเทพคาลงมาประทับประคองนาง ครั้นถึง ณ วัน
พฤหัสบดี เดือนหก ขึ้น 15 ค่ำ ปีมะแม นางก็ประสูติบุตรเป็นกุมารแล้วเทพคา
ก็นำเอาคอกมณฑาสวรรค์มาชุบให้เป็นนางนมชื่อว่า แม่สีมาลา แล้วชุบเป็นนาง
พี่เลี้ยงสองคนชื่อ แม่เพียน แม่ภา บำรุงรักษากุมารนั้น อยู่มาวันหนึ่งนาง
สีมาลาและนางพี่เลี้ยงพาพระกุมารไปเที่ยวป่า พบสระน้ำเขาแห่งหนึ่งชื่อสระ
อินทปัตถ์ ที่สระนั้นมีนางกนิกร 500 มารำเล่นน้ำอยู่ทุก ๆ วัน ในวันที่พระ
กุมารไปนั้นก็ประจวบกับวันที่นางมารำอยู่ นางสีมาลากับพระกุมารก็จำเอาท่า
ทางกนิกรรำนั้นมาได้

ครั้นพระกุมารชันษาได้ 9 ปี เทพคาก็ลงมาให้ชื่อว่าพระเทพสิงห และ
เทพคาก็เอาศิวา 1 กอนมาชุบให้เป็นพรานบุญ แล้วชุบหน้าพรานทองคำให้
พรานบุญควย พรานบุญก็เล่นรำทำเพลงอยู่ควยพระเทพสิงหได้ 1 ชวบปี
มาวันหนึ่งพรานบุญกับพระเทพสิงหชวนกันไปเที่ยวในป่า แล้วทั้งสองก็นอนหลับ
ไปที่ใดตนรัง เทพคาก็มาถนัดฝันบอกท่าเพลงรำ พระเทพสิงหกับพรานบุญก็
จำได้แม่นยำทั้งสิบสองท่า คือ 1. ท่าแมลวย 2. ท่าเจ้าควาย (หรือราหู
จับจันทร์) 3. ท่ากนิกร 4. ท่าจับระบำ 5. ท่าลงฉาก 6. ท่าฉากนอย
7. ท่าพาลา 8. ท่าบัวตม 9. ท่าบัวบาน 10. ท่าบัวคลี่ 11. ท่าบัว
แยม 12. ท่าแมลงมุกซักใบ

แล้วเทพคากันฉิมิตพิให้ 2 ใบ ชื่อว่า น้ำตาตกใบ 1 ชื่อคนเขาขันใบ 1 แลวนฉิมิตกลอง 1 ใบ ชื่อว่า เกร็ดสุวรรณโลก แล้วเทพคากันฉิมิตพิในองค์เทพคามาซบเป็นขุนสัทธาครุมโนห์ราไว้แทนเทพคากันฉิมิตพินั้น พระเทพสิงหกับพรานบุญต้นขึ้นเห็นขุนสัทธาทั้งทัพและกลองก็มีความชื่นชมยินดี ยกมือขึ้นไหว้ขุนสัทธายกไว้เป็นครูแล้วพากันกลับไปยังศาลาที่อาศัย เทพคานฉิมิตพิเรื่อให้อีก 1 ลำ นางนวนสำลี้ก็พาพระเทพสิงหกับพี่เลี้ยงนางนมและพวกชาตรีลงเรือลำนั้น เทพคากันฉิมิตพิให้เป็นลมพายพัดพาเรือไปขึ้นที่พระนครร้อยบุรุษ พระเทพสิงหก็เหี่ยวรำชาตรีไปตามบ้าน ชาวเมืองก็เดื่องลือว่าชาตรีรำดีนัก จึงมีผู้คนแตกตื่นไปดูมาก ความทราบถึงท้าวทศวงศ์ รับสั่งให้หาชาตรีไปรำหน้าพระที่นั่ง ท้าวทศวงศ์ทอดพระเนตรเห็นนางนวนสำลี้ก็ทรงจำได้ ครัสเรียกเข้ามาไต่ถาม นางก็เล่าความถวายแต่หนหลัง ก็ทรงโปรดปรานมากพระราชทานเครื่องต้นให้พระเทพสิงหทรงเล่นชาตรี ชาตรีจึงได้แต่งเครื่องทรงเทริดและสังวาลแด่นั้นมา แล้วยกพระเทพสิงหพระราชทานให้เป็นศิษย์ขุนสัทธาต่อไป ภายหลังพวกเสนาซาราชการสมัครจะเล่นชาตรีกับพระเทพสิงหท้าวทศวงศ์ก็พระราชทานให้ จึงปรากฏนามมาภายหลังว่า ขุนพรานพระยาพรานแล้วโปรดยกส่วยสัตพันทยาให้แก่พวกชาตรีของพระเทพสิงหทั่วทุกคน ¹

3. คำานานละครชาตรีเรียบเรียงจากคำบอกเล่าของขุนอุปถัมภ์นรากร (พุ่มเทวา) ² ในหนังสือเรื่อง โนห์รา ³ มีเนื้อความดังนี้ในครั้งหนึ่งมีพระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่ง

¹ ธนิต อยุ์โพธิ์, พิธีไหว้ครูตำราครอบโขนละคร (พระนคร: กรมศิลปากร, 2503), "ตำนานละครชาตรี" หน้า 51-3.

² ขุนอุปถัมภ์นรากร (พุ่ม เทวา) เป็นโนห์ราที่มีชื่อเสียงที่สุดคนหนึ่งในปัจจุบันได้รับราชการยกย่องและเป็นที่เคารพนับถือของโนห์ราทุกคน.

³ ภิญโญ จิตต์ธรรม (ผู้รวบรวม), โนห์รา (พระนคร: โรงเรียนฝึกหัดครูสงขลา, ม.ป.ป.), หน้า 1-4.

ทรงพระนามว่า พระยาสายฟ้าฟาด มีพระมเหสีพระนามว่านางศรีมาลา และพระธิดามี
นามว่านางนวลทองสำลี วันหนึ่งนางนวลทองสำลีฝันเห็นเทพธิดาองค์หนึ่งมารายรำไห้ชม
การร่ายรำนั้นประกอบด้วยท่ารำที่งดงามถึง 12 ท่า นางนวลทองสำลีชื่นชอบในการแสดง
มากจึงพยายามจดจำลีลาการร่ายรำไว้ รุ่งขึ้นนางก็เริ่มฝึกซ้อมตามแบบฉบับที่ได้เห็นมาจน
คล่องแคล่วงดงาม ต่อมานางได้ฝึกสอนนางกำนัลจนมีความเชี่ยวชาญในการแสดงทุกคน
วันหนึ่งนางนวลทองสำลีได้เสวยเกสรดอกบัวและหลังจากนั้นไม่นานนางก็ตั้งครรภ์

วันหนึ่ง พระยาสายฟ้าฟาดใคร่จะชมการแสดงที่งดงามของธิดา นางนวลทองสำลี
จึงร่ายรำถวายพระบิดา ระหว่างการแสดงพระยาสายฟ้าฟาดสังเกตเห็นครุฑของพระธิดา
จึงสอบถามดู นางปฏิเสธว่าไม่ใคร่สนสุกับชายใดเลย พระยาสายฟ้าฟาดไม่ยอมเชื่อสั่งให้
เนรเทศนางพร้อมกับหมูนางกำนัลโดยการลอบแพ แพลอยมาติดที่เกาะกะซังซึ่ง ณ ที่นั้น
เทวดาลงมาเนรมิตศาลาให้ นางนวลทองสำลีได้อาศัยอยู่ที่เกาะนั้นจนประสูติโอรสคนหนึ่ง
ซึ่งต่อมาได้รับการฝึกสอนรำจนเชี่ยวชาญ เมื่อพระโอรสมีอายุได้พอสมควรจึงขอเดินทาง
ไปเยี่ยมพระอัยกา ระหว่างการเดินทางพระกุมารได้แสดงการร่ายรำ (ซึ่งต่อมาเรียกว่า
โนห์รา) ให้ประชาชนชมจนเป็นที่ชื่นชอบของยูทีโคพบเห็นทั่วไป

กิตติศัพท์ลวงรู้ไปถึงพระยาสายฟ้าฟาดจึงโปรดให้นำพระกุมารมาแสดงการร่ายรำ
ถวายให้ทอดพระเนตร พระยาสายฟ้าฟาดสังเกตเห็นลีลาการแสดงของพระกุมารคล้าย
คลึงกับของพระธิดา จึงสอบถามจนได้ทราบความว่าพระกุมารนั้นก็คือพระนัดดาตนเอง
พระยาสายฟ้าฟาดจึงส่งอำมาตย์ไปรับพระธิดาให้กลับคืนเมือง และโปรดให้มึงงานสมโภช
รับขวัญพระธิดาและพระนัดดาอย่างใหญ่โต ในระหว่างงานพิธีพระยาสายฟ้าฟาดประทาน
เครื่องทรงให้พระนัดดาสวมใส่เพื่อใช้ในการแสดง และเครื่องทรงนี้ต่อมาได้กลายมาเป็น
แบบฉบับเครื่องแต่งกายของละครโนห์ราชาติรี หลังจากพิธีสมโภชแล้วพระยาสายฟ้าฟาด
ประทานบรรดาศักดิ์ให้พระนัดดาเป็นขุนศรีศรีทศา นับตั้งแต่นั้นลีลาการร่ายรำซึ่งต่อมาเรียก
ว่า โนห์ราได้แพร่หลายไปทั่วทุกหนทุกแห่งในดินแดนภาคใต้

ว่าตามความเชื่อของชาวปักษ์ใต้โดยเฉพาะในหมู่ของผู้แสดงโนห์ราชาติรี คำานาน
ที่ 3 เป็นที่ยอมรับและเล้าสืบบปากคำกันตลอดมา ประจักษ์พยานจะเห็นได้จากคำไหว้ครูของ

โน้ตราชาศรีหลายสำนวนมีเนื้อความคล้ายคลึงกับเรื่องราวในตำนาน ดังเช่น

ลมเอยลมโค	ที่พิศตั้งเมษขึ้นมา
ลมวาวอุตตรา	พิศต่อควยลมสลาตัน
ลูกจะซึกเอาใบแลน	กลางคืนมาเป็นกลางวัน
ไกลคลึงไกลฝั่ง	เอาเกาะกะซังมาเป็นเรือน
เพื่อนบ้านเขานับปี	แมนวนสำลีนับเดือน
เอาเกาะกะซังมาเป็นเรือน	เป็นแทนที่นอนน้องหนา ¹

และอีกตอนหนึ่งว่า

บังเกิดลมฝน	มีคมนเมฆัง
คลื่นซึกมีมิตร	ไปตึกเกาะสี่ซัง
ทุกสาวนอยรอยซัง	เคื่องคังบิตร
จับระบ้ารารอน	อยู่ที่คอนเกาะใหญ่
ชาวโพคสาดี	มีมากลมไป
เวหาเทพไท	ตามไปรักษา ²

3.3.1.2. ละครนอก

ที่มาของคำว่า "ละครนอก" นั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรง
ราชานุภาพทรงอธิบายไว้ว่า "ละครนอกเข้าใจว่าเดิมคงเรียกละครเฉย ๆ แต่เมื่อละคร

¹ ชนิต อยู่โพธิ์ (ผู้รวบรวม), พิธีไหว้ครุตำราครอบโคลนละครนอก (พระนคร:
กรมศิลปากร, 2502), หน้า 55.

² กิติติปบุญ ภิภุช (ผู้รวบรวม), ประวัติของมโนห์ราและประเพณีต่าง ๆ ของ
ไทยทางภาคใต้ (พระนคร: โรงพิมพ์เฟื่องอักษร, 2509), หน้า 6-7.

ในมีกำเนิดขึ้น จึงคิดเรียกละครพื้นเมืองตามที่มาแต่เดิมว่าละครนอกเพื่อให้เห็นความแตกต่างระหว่างละครสองประเภทนี้¹ กำเนิดของละครนอกนั้นเข้าใจว่าจะสืบเนื่องมาจากการละเล่นของชาวมาน ราวและรองแก่กัน เช่น เพลงปรบไก่และเพลงพวงมาลัย เป็นต้น ต่อมาจึงคิดปรับปรุงขึ้นโดยจัดให้เล่นเป็นเรื่องเป็นตอนขึ้น เช่น ตอนชิงชู ลักหาพาหนี และตีหมากด้ว (คำว่า "ชิงชู", "ลักหาพาหนี" และ "ตีหมากด้ว" เป็นศัพท์ที่ใช้ในการว่าเพลงพื้นเมืองที่โบราณนิยมพูดแต่เพียงสั้น ๆ ชิงชู หมายถึงว่าเพลงตอนชายสองคนพยายามเกี้ยวพาราสีหญิงคนเดียว ลักหาพาหนีว่าตอนชายชักชวนหญิงให้หลบหนีจากบ้าน และตีหมากด้ว เป็นตอนกลับกันกับตอนชิงชูคือว่าเพลงตอนหญิง 2 คน พยายามแย่งชายคนเดียวกัน) ต่อมาเมื่อได้แบบอย่างละครชาตรีจึงได้นำผูกเรื่องขึ้นเล่นบ้าง และได้นำเอานิทานพื้นเมืองและชาดกมาแต่งบทเล่นเป็นละคร เช่น เรื่อง สังข์ทอง การะเกษ ซึ่งเป็นเรื่องที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา²

ด้วยเหตุที่ละครนอกมีกำเนิดจากการละเล่นพื้นบ้าน ซึ่งแสดงให้ชาวมานสามัญชนอีกทั้งผู้แสดงเป็นชาย ดังนั้นลีลาการแสดงก็ต้องเป็นไปตามแบบแผนของชาวมานซึ่งนิยมตกลงเป็นพื้น การดำเนินเรื่องต้องเป็นไปอย่างรวดเร็วเพราะผู้ชมไม่สามารถถอนหนตอการแสดงที่ยืดเยื้อได้ ศิลปการบรรยายของวงไวกระฉับกระเฉงอย่างหาที่วิริยบาลของชาวมานไม่ใช่ "ท้าวทัญญา" ส่วนลักษณะของการดำเนินเรื่องของละครนอกนั้น นายมนตรี ตราโมทได้อธิบายไว้ในหนังสือ การละเล่นของไทย ดังนี้

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ, ตำนานละครอิเหนา (พระนคร: คลังวิทยา, 2508), หน้า 16.

² ธนิต อัยโพธิ์, "การละเล่นสมัยอยุธยา" รวมปาฐกถางานอนุสรณ์อยุธยา 200 ปี (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2510) หน้า 26-7.

ส่วนบัญญัตินิยมในการแสดงของละครนอกนั้น มีความมุ่งหมายที่จะดำเนิน
ไปโดยรวดเร็ว เจ็บปนด้วยตลกขบขันโลกไฉนต่าง ๆ บางคราวก็ถึงแก่หยาบ
โลน หากตอนใดมีช่องทางที่จะเล่นตลกก็ก็จะเล่นตลกกันอยู่ตรงนั้นนาน ๆ
โดยไม่คำนึงถึงการที่จะดำเนินเรื่องหรือเวลาอย่างใด แมชเนบประเพณีก็อาจ
ละทิ้งได้ เช่น ตัวพญามหากษัตริย์หรือนางพญา ก็อาจเล่นตลกคลุกคลีทำที่ต่าง ๆ
ปะปนไปกับเสนาบริวารได้¹

เพลงร้องและเพลงปี่พาทย์ที่ใช้ประกอบในการแสดงละครนอก ก็ต้องดำเนินแนว
ให้เหมาะสมกับบทบาทของการรำ ซึ่งใช้จังหวะค่อนข้างเร็ว เพลงร้องมักเป็นเพลงสั้นเดี่ยว
หรือสองชั้นที่มีจังหวะรวบรัด ละครนอกเข้าใจกันว่าแต่เดิมตัวละครเป็นนักร้องเอง และมีลูก-
คู่รับ แต่ต่อมาคงจะเห็นว่าเป็นการไม่สะดวกที่ตัวละครจะร้องและรำในเวลาเดียวกันจึงคิด
ให้มีคนเสียบร้องแทน ดังนั้นตัวละครต้องเป็นผู้มีความสามารถทั้งร้องและเจรจา

การแต่งบทละครนอกนั้นผู้แต่งจะต้องมีความรู้ในลักษณะของลีลาการแสดงของ
ละครนอกเป็นอย่างดี เพื่อที่จะให้มีความกลมกลืนในบทละครและลีลาการแสดง การใช้
ถ้อยคำไม่ตองประณีตบรรจงใช้คำสามัญที่ง่าย ๆ ในบางครั้งควรจะมีถ้อยคำหรือบทบาทของ
ตัวละครที่ชวนหัวบ้าง วิธีบรรยายตัวละครสูงศักดิ์ก็ไม่แตกต่างจากลักษณะของคนสามัญเท่า-
ใดนัก ถ้อยคำละครนอกบางตัวเร็ว

ตัวอย่างละครนอก

เช่น เรื่อง สังข์ทอง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
เนื้อเรื่องย่อมีดังนี้ ท้าวยศวิมลมีมเหสีองค์หนึ่งชื่อนางจันทเทวี และ สนมเอกชื่อนางจันทา
นางจันทาเกรงว่าโอรสของนางจันทเทวีจะได้รับราชสมบัติ จึงทำอุบายคบคิดกับโทรกถาว
หาวนางจันทเทวีเป็นกาลกิณีเพราะคลอดลูกเป็นหอยสังข์ ท้าวยศวิมลหลงเชื่อในคำยุยง

¹ มนตรี ทรามโหม, การละเล่นของไทย (พระนคร: ม.ป.ท., ม.ป.ป.),

จึงให้ขับไล่นางจันท์เทวีและโอรส ซึ่งเป็นหอยสังข์ออกจากเมือง นางจันท์เทวีจึงพาโอรส
เทียวระหกระเหินไปอาศัยอยู่กับตาทายในป่า พระสังข์ซึ่งแอบซ่อนอยู่ในหอยสังข์เห็นมารดา
ต้องตกทุกข์ได้ยากจึงออกจากหอยสังข์คอยช่วยเหลือมารดา ต่อมาความรู้ไปถึงนาง
จันทาเกรงว่าพระสังข์จะเป็นเสี้ยนหนามจึงไปทูลยุยงให้ท้าวศวิมลจับพระสังข์ประหารชีวิต
พระสังข์ถูกจับถ่วงน้ำจมนลงมาถึงกนมาคาล บังเอิญท้าวภุชงค์พญานาคซึ่งเป็นเจาบาดาลมา
พบเขาจึงนำไปรักษาพยาบาล ท้าวภุชงค์เห็นว่าพระสังข์คงจะไม่สามารถอยู่กับพวกตนใน
เมืองบาดาลได้ จึงคิดส่งตัวพระสังข์มาให้นางยักษ์พันธุรัตซึ่งเป็นสหายของตน เพื่อเลี้ยงดู
เป็นบุตรบุญธรรม

นางพันธุรัตมีความรักใคร่เอ็นดูพระสังข์เหมือนลูกแท้ ๆ ของนาง และนางเกรง
ว่าพระสังข์จะรังเกียจถาพนางเป็นยักษ์ จึงจำแฉกตัวเป็นมนุษย์ พระสังข์อยู่กับนางพันธุ-
รัตน์จนกระทั่งมีอายุได้ 15 ปี จึงใคร่ถาพนางพันธุรัตเป็นยักษ์จึงคิดที่จะหลบหนี วันหนึ่ง
พระสังข์ได้โอกาสในขณะที่นางพันธุรัตไม่อยู่ ลอบซุ่มตัวในบอทองแล้วขโมยไม้เท้าแก้ว,
เกือกแก้วและรูปเงาะเหาะหนีไป นางพันธุรัตเมื่อรู้ว่าพระสังข์หนีไปจึงติดตามมาทันที่สุด
เขตแดน นางอ้อนวอนขอให้พระสังข์กลับไปอยู่กับนางตามเดิม แต่พระสังข์ไม่ยินยอม นาง
ยักษ์เสรว้าโศกเสียใจจนอกแตกตาย ก่อนที่จะสิ้นชีวิตนางได้ให้มนต์เรียกปลาเรียกเนื้อแก่
พระสังข์คนหนึ่ง

พระสังข์ในรูปของเจ้าเงาะเหาะมาถึงเมืองสามด ท้าวสามดมีธิดา 7 องค์
ปรารถนาจะให้ธิดามีคู่ครองจึงป่าวประกาศให้ชายหนุ่มทั้งหลายมาประชุมกันเพื่อให้ธิดาทั้ง 7
เลือก นางรจนาศิลาคนสุดท้องเลือกได้เจ้าเงาะซึ่งมีรูปร่างหน้าตาน่าเกลียดน่าชัง ท้าว-
สามดโกรธแค้นชิดามากขับไล่ให้ไปอยู่กับเจ้าเงาะที่กระโจมปลาชานา ต่อมาท้าวสามดคิด
หาอุบายฆ่าเจ้าเงาะถึงสองครั้งแต่ก็ไม่สำเร็จ พระอินทร์ทรงทราบเหตุการณ์มีความสงสาร
รจนาศิลาจึงคิดจะให้เจ้าเงาะถอดรูป พระอินทร์จึงทำอุบายลงมาทำพินาศศิลาชานาซึ่งเมืองกับ
ท้าวสามด ท้าวสามดมอบหมายให้ทกเชยออกไปตีศิลาพิน แต่ทกแพ้ว ท้าวสามดจึงต้องไปอ้อน
วอนขอความช่วยเหลือจากเจ้าเงาะ พระสังข์จึงถอดรูปเงาะและออกไปตีศิลาจนได้ชัยชนะ
ท้าวสามดจึงอภิเษกให้ครอบครองเมืองต่อไป

ฝ่ายทวยศวิมลทราบความจริงภายหลังว่านางจันท์หนีไม่มีผิด จึงให้รับนางจันท์-
เทวีกลับมาครองตำแหน่งมเหสีตามเดิม แล้วออกติดตามหาพระสังข์จนกระทั่งได้มาพบกันที่
เมืองของท้าวสามดและเรื่องก็จบลงด้วยความสุข

ตัวอย่างบทละครนอก

คัดจากเรื่อง สังข์ทอง ตอนพระสังข์ศึกดี¹

เมื่อนั้น	โกสีย์มีศักดิ์สูงส่ง
ชื่นชมสมคึกคักจิตรจง	พลางทรงสินธพกระทับโกถน
สะบัดข่างวางใหญ่ไววอง	มาตนรร้องลำพองโยน
ซักบังเหียนหกผกเณโจน	พลางโยนลูกคลื่นตีไป

๑ 4 คำ ๑

เมื่อนั้น	พระสังข์คอยขยับรับไว้ได้
เคาะคลื่นตีตอบไปทันใด	หัตไ নয়กลอดกอดับรับรอง
ทางแกว่งคลื่นคือเป็นที่ทา	ซัดมาตีเท่าแควควคลอง
เวียนวงววกวังชิงคลอง	เปลี่ยนทำนองเข่าออกหลอดล่อ

๑ 4 คำ ๑

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, สังข์ทอง (พระนคร: โรงพิมพ์
คุรุสภา, 2500), หน้า 196-8.

เมื่อนั้น

คมมืออ้อเออตะเงือกคอก
 ลูกขึ้นโลกเด่นจะเมนมง
 มินเมื่อยเห็นอบบอบหอบฮัก
 ฉวยคนโทถมยามาคิมน้ำ
 หยิบบหรีจุกไฟไหม้ลามเลีย
 สาละวอนตึงตึงกำดั่งวุ่น
 พักพานแกชราหุตามัว
 วาพลงทางเรียกแวนตา
 ลูกขึ้นมองรองเออจะเงอเงย
 แลวผินมาคาคหกเขยใหญ่
 สำคัญคิกวาคืออายซีเคา
 คุเถิดขึ้นแนลูกเขยกู
 ไม่เหมือนมิ่งโง่งมกมอญไย
 นางเมียบเลปากคอกก็พอดสม
 พระกริ้วโกรธโกรธาตออิง
 แลวรองเรียกรจน่าขึ้นมานี้
 ตาเจาสาวอยูชวยคุแผล
 เสียงคนมิกองรองเออ
 แผลลูกเขยชาแลวอยากด้ว

๗ 20 คำ ๗

เมื่อนั้น

ขับมามงหมายชายชำเลื่อง
 ทรงเสียงลกคลีคเคาะ
 พระสังขไมพริ้นครันคราม

๗ 4 คำ ๗ เชิดฉิ่ง

ทาวสามลรองรับให้พิพอ
 เห็นลูกเขยเป็นคอหวัรอกัก
 พลัดผดุงลงมาซาแพบหัก
 ฟิงพนักนังโยกตะโพกเพลี่ย
 หกคว่ำสำลักแลวบวนเสย
 วัคถูกจุมกเมียบไมรูตัว
 แมคุดเถิดขอโหะฮอยาโกรชฉัว
 ไม่เห็นตัววาคือครข้างไหนเลย
 ใตจุมกแหงนหน้าลูกเขย
 ยายเอยฮอยาปรารมกเป็นรองเรา
 เอออะไรกินข้าวสุกเสยเปล่าเปล่า
 ออกคี่คลีแพเขาประเคี้ยวใจ
 มาชวยกูแกหนาพอดตาไต
 ซักใจจะใครถองสักสองตึง
 เจาकारीเสยคารมไม่มีถึง
 ฉัวมิ่งอปรียอ้ายซีแพ
 พอนไม่เห็นหนเป็นคนแก
 ข่างไหนแนสามิจงซีตัว
 นางมณฑาชะเงองำหัวฉัว
 ครั้งนี้รอกตัวไม่เสยเมือง

อมรินทร์ปิ่นฟ้าฟุ้งเฟื่อง

ยักเยื้องย่างทาสางาม
 พระอินทร์เหาะขึ้นจากทองสนาม
 เหาะตามคิคัพพันกระชั้นชิต

3.3.1.3. ละครใน

หลังจากที่มีละครนอกเล่นกันอย่างแพร่หลายในหมู่ประชาชนทั่วไปแล้ว ในพระบรมมหาราชวังก็มีการแสดงประเภทหนึ่งที่ปรับปรุงมาจากละครนอก เกิดขึ้นที่เรียกว่า ละครใน คำว่า "ละครใน" ได้บัญญัติขึ้นใช้ในราวสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ดังที่ปรากฏในหนังสือ ปณิโฆวาทคำฉันท์ ของพระมหานาค วัดท่าทราย ว่า

"ฝ่ายพ่อนละครใน   บริรักษ์จักรี
 โรมิตรีมี   กลดับบแลชาย"¹

ความหมายของคำว่า ละครใน คงจะหมายถึงละครที่แสดงในพระราชฐานของพระมหากษัตริย์ ซึ่งจึงควาเป็น "ข้างใน" หรืออาจจะมีความหมายว่าเป็นละครที่พระมหากษัตริย์ทรงโปรดให้นางในราชสำนักซึ่งเป็นนางข้างในเป็นผู้แสดง ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายคำว่า "ละครใน" ไว้ว่า "คำที่เรียกว่า ละครใน เข้าใจว่าจะมาแต่เรียกกันในชั้นแรกว่า 'ละครนางใน' หรือ 'ละครข้างใน' แล้วจึงเลยเรียกแตย่อว่า "ละครใน"²

ละครในเป็นละครที่ได้แบบแผนการแสดงมาจากละครนอก แต่ก็ได้รับการปรับปรุงให้ประณีตงดงามสมกับที่เป็นศิลปะประจำราชสำนักอันเป็นเครื่องเชิดชูพระเกียรติของพระมหากษัตริย์ ละครในมีจุดประสงค์ในการแสดงคือมุ่งอวดศิลปการพ่อนรำที่งดงามและแซมช้อย โดยไม่คำนึงถึงความเชื่องชาในการดำเนินเรื่อง ละครในเป็นละครที่แสดงถวายพระเจ้า-

¹ พระมหานาค วัดท่าทราย, ปณิโฆวาทคำฉันท์ (พระนคร: กรมศิลปากร, 2503), หน้า 40.

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานละครอิเหนา (พระนคร: คลังวิทยา, 2508), หน้า 17.

แผ่นดินและเจ้านายชั้นสูง ดังนั้นจึงไม่นิยมแสดงเรื่องตลกหรือหยาบคายดังเช่นละครนอก
ถ้าจะมีบทชวนหัวแสดงเพื่อความสนุกสนานและสมจริงของท้องเรื่องบ้าง ก็จะต้องเป็นบท
ชวนหัวของตัวละครสามัญ เช่น นางกำนัลหรือประชาชน ดังเช่นในละครเรื่องอิเหนามีบท
ชวนหัวพรรณนาถึงอาการตื่นเต้นของนางโนและประชาชนตอนอิเหนาเผาเมืองเป็นต้น

ละครในนั้นเคร่งครัดในเรื่องขนบประเพณี ดังนั้นท้าวท้าวพญาจะมากลุกคลีกับเสนา
อำมาตย์อย่างละครนอกไม่ได้ เพลงร้องและดนตรีที่ไพเราะเสียงประกอบการรำต้องมีทำนอง
นิ่มนวลไม่รีบเร่ง สำหรับละครนอกเค็มที่เคี้ยวตัวละครจะร้องคำเนินเรื่องเองและมีลูกครับ
บางในบางตอน แต่ละครในมีทนต์เสียงร้องแทนตัวละคร เพราะคงจะเห็นว่าถ้าตัวละครร้อง
เองและรำเองจะทำให้ลีลาการฟ้อนรำไม่งดงามเท่าที่ควรจะเป็น

เรื่องที่จะใช้แสดงละครในถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบกันมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ว่า
เล่นได้เพียง 4 เรื่องเท่านั้น คือ เรื่อง "รามเกียรติ์" "อิเหนา" "คาหาลัง" และ "อุณรุฑ"

ตัวอย่างละครใน

เช่นเรื่อง "อิเหนา" พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
วรรณคดีสโมสรประกาศยกย่องเรื่องนี้ให้เป็นยอดของบทละครรำ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนคร-
สวรรค์วรพินิจทรงยกย่องความคิดเด่นของเรื่องอิเหนาไว้ตอนหนึ่งว่า

และที่สนใจกันมากที่สุดคืออิเหนา พระราชนิพนธ์ชกาลที่ 2 ซึ่งมีเนื้อเรื่อง
แปลกออกไปอีก คุ้มทรงดัดแปลงร้อยกรองโดยเฉพาะให้เป็นท่วงทีงดงามดี
เหมาะแก่การเล่นละครในเชิงรำก็ให้หาที่จะรำได้แปลก ๆ งาม ๆ ในเชิงจัด
คุ่มหมู่ละครนั้นก็ให้หาที่จะจัดได้เป็นภาพงามโรง ในเชิงร้องก็ให้หาที่จะจัดดูทาง
ทำนองไพเราะเสนาะโสต ในเชิงกลอนก็สละสลวยเพราะพริ้งไม่มีที่เปรียบ
อาจเล่นละครในให้สมบูรณ์ครบองค์ของละครนตรีได้ คือ 1. ตัวละครนางมา
2. รำงาม 3. ร้องเพราะ 4. พิณพาทย์เพราะ 5. กลอนเพราะ ซึ่ง—

สำเร็จเป็นที่ศรัทธาตรียะ และสวนานุศรัทธียะอย่างไพบูรณ์¹

เนื้อเรื่องย่อของเรื่องอิเหนา มีดังนี้

อิเหนาหรือระเคนมณฑรมิถุราชกุมารของเมืองกูเรบัน ได้หมั้นหมายกับบุษบาธิดาท้าวคาคาหะซึ่งเป็นพี่น้องร่วมวงศ์อัญญาแคหว่า ทอมอิเหนาไปรวมถวายเป็นเพลิงศพพระอัยยิกาที่เมืองหมันหย่า ได้เห็นจินตะหราธิดาของระตูหมันหย่าก็หลงรัก ความทราบถึงท้าวกูเรบันจึงให้เรียกตัวอิเหนากลับ อิเหนาจำต้องปฏิบัติตามคำสั่งของพระบิดากลับเมืองกูเรบัน แต่ก็ไม่วายอาลัยอาวรณ์จินตะหราอยู่ ท้าวกูเรบันคิดแก่ความยุ่งยากจึงกำหนดจะให้อิเหนาเข้าพิธีอภิเษกสมรสกับบุษบา แต่อิเหนาลอบหนีออกจากเมืองเพื่อจะไปหาจินตะหรา ระหว่างทางไปหมันหย่าอิเหนาลอบตัวเป็นโจรป่าซ่องปันหยี่ และมีระตูเมืองต่าง ๆ มาขอออกเป็นเมืองขึ้น พร้อมทั้งถวายโอรสและธิดาเป็นเครื่องบรรณาการ ในที่สุดอิเหนาก็ได้จินตะหราเป็นชายาและประกาศไมยอมเข้าพิธีกับบุษบา และกล่าววาทาญ่าโคม่าสุขอนางก็ยินดี

ฝ่ายจรงกาซึ่งเป็นอนุชาของระตูเมืองหนึ่งแต่งสารมาขอบุษบา ท้าวคาคาหะซึ่งได้รับความอับอายมากจึงยอมยกบุษบาให้ และเรื่องยุ่งยากก็เกิดขึ้นเมื่อวิหยาสะก้าโอรสท้าวกะหมังกุหนึ่งได้เห็นภาพบุษบาก็หลงรักส่งทูตมาขู่ออ แต่ท้าวคาคาหะปฏิเสธสงครามจึงเกิดขึ้นพวกวงศ์อัญญาแคหว่าต่างก็ส่งทัพมาช่วยท้าวคาคาหะทำศึก อิเหนาจำต้องมาช่วยทำศึกในครั้งนี้ควยตามบัญชาของท้าวกูเรบันจนได้ชัยชนะ ระหว่างหยุดพักอยู่ที่เมืองคาคาหะอิเหนาได้เข้าเฝ้าท้าวคาคาหะ และได้เห็นบุษบายูทรงสิริโฉม "ด้าเลิศนารีในแหล่งหล้า" ก็หลงรักนางทันทีและเสียใจในการกระทำของตน เมื่อเหตุการณ์ต่าง ๆ เรียบร้อยแล้วท้าวคาคาหะจึงจำต้องจัดพิธีอภิเษกสมรสระหว่างบุษบากับจรงกา ในวันอภิเษกสมรสอิเหนาวางอุบายเผาเมือง

¹ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต, อิเหนา (ทรงแปลจากต้นฉบับภาษามะลายู), หน้า ก. (พิมพ์ในงานพระเมรุ จอมพลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าบริพัตร-สุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ณ หอวงสนามหลวง ปีชวด วันที่ 10 เมษายน พระพุทธศักราช 2493).

ลอบลักนางไปไว้ในถ้ำซึ่งจัดเตรียมไว้แล้ว และไคนางเป็นธิดา อีเหนาเกรงว่าทางเมืองจะสงสัยในการกระทำของตนจึงลอบบุษบาไปแก่งสยทในเมือง ระหว่างนี้องค์ปะตาระกาหลาเทพเจาตนตระกูลมีความโกรธแค้นในการกระทำของอีเหนาจึงบันดาลให้ลมทอบบุษบาไปตกลงที่แคว้นปะมอตันและแปลงบุษบาให้เป็นชายชื่อว่าอุณากรรณ พร้อมทั้งสาปว่าแม่จะพบอีเหนาก็ให้จำกันไม่ได้จนกว่าพี่น้องทั้งสองรวมทั้งสี่ตระกูลอนุชาของบุษบา และวิยะดาขนิษฐาของอีเหนาจะมาพบกันพร้อมหน้า อุณากรรณได้ออกติดตามหาอีเหนาจนมาถึงเมืองกาหลัง ฝ่ายอีเหนาทราบข่าวว่าบุษบาถูกลมทอบไปก็เที่ยวติดตามหานางไปทุกหนทุกแห่งจนกระทั่งมาพบกันที่เมืองกาหลัง แต่ยังไม่อาจช่วยคำสาปเพียงแต่สงสัย อุณากรรณอยู่ที่เมืองกาหลังชั่วระยะเวลาหนึ่งแต่เห็นว่าจะปิดความลับไว้ไม่ได้จึงหลบหนีไปบวชเป็นแอสทังบนเขาแห่งหนึ่ง

ฝ่ายสี่ตระกูลออกติดตามอีเหนาและบุษบาโดยปลอมตัวเป็นยาหรีนมาถึงเมืองกาหลัง ได้พบกับอีเหนาแต่ยังไม่อาจช่วยคำสาปได้ ยาหรีนหลงรักวิยะดาซึ่งเข้าใจว่าเป็นเพื่อนกัน ใซุบายลักนางมาจากบันทึยจึงเกิดการรบพุ่งขึ้น แต่แล้วก็ทราบความจริงว่าเป็นพี่น้องกัน อีเหนาจึงยกขนิษฐาให้ยาหรีนด้วยความเต็มใจ เพราะเป็นคู่ตุนาหงันกันมา ต่อมาอีเหนาได้พบกับแอสทัง (คือบุษบาที่บวชชี) มีความสงสัยว่าจะเป็นบุษบาจึงใซุบายลวงนางมาไว้ในเมืองเพื่อหาทางพิสูจน์ ประสงค์ข้างเป็นพี่เลี้ยงก็สร้างหนังสือเรื่องอีเหนากับบุษบา ก่อนถูกลมทอบ แอสทังระลึกถึงความหลังจนกรรแสง ความก็ปรากฏว่าแอสทังคือบุษบา และเรื่องก็จบลงด้วยความสุข

ตัวอย่างบนละครใน

คัดจากพระราชนิพนธ์เรื่องอีเหนาในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ตอนอีเหนาเขาเฝ้าท้าวดาห 1

1 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, อีเหนา (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2498) หน้า 361-2.

เมื่อนั้น
 พึงพระมารดาวาวอน
 บึงคิดความหลังคั่งแค้นนัก
 จำเป็นควยกลัวก็จวนใจ

ระเคนบขมาดวงสมร
 ไทลัดคักคุ่มรุมร้อนฤไทย
 นงลักษณ์มีใครจะไหวได้
 จำไหว่นึกหนึ่งพอเป็นที่

(4 คำ)

เมื่อนั้น
 เหลียวไปรับไหวเทวี
 งามจริงยิ่งเทพนิมิต
 เสโทไหลหลังทั้งกายา
 กรกอดอนุชาที่ตกลง
 แตะเวียนจูบสียะตรายาใจ
 ความรักกรุมจิตพิศวง
 ไม่เป็นอารมณ์สมประดี

ระเคนมนตรีเรื่องศรี
 ภูมิคนางไม่วางตา
 ไทลัดเสียดายเป็นหนักหนา
 สบคปลายเกษาเนื่องไป
 จะรู้สึกพระองค์ก็หาไม่
 สำคัญพระไทยวาเทวี
 จนลืมนองค้อมอายนางโฉมศรี
 ภูมิหลงขบขันฉบับพลัน

(8 คำ)

พิศชา

๐ เจ้าเอยเจ้าดวงยิหวา   คั้งหยาดฟ้ามาแตกกระยาหงัน
 ใต้เห็นโฉมฉายเสียดายครัน   ฤกใจไม่ทันคิด เอย

2 คำ

สังคามารตาโฉมเฉดา   คอยสิ้นพระเพลาพลางสีกิต
 หยิกเอาบาทพวงสุพระทรงฤทธิ   ภูวไนยไต่คิดก็นิ่งไป

2 คำ

เมื่อนั้น
ถวายบังคมลาคลาไคด

บุนนาคยาวยอดพิศมัย
คลานเข้าไปในมานทอง

2 คำ

เมื่อนั้น
แลตามทรมไวยควยใจปอง

ระเด่นมนตรียิ่งหมนหมอง
พลางรองครวญขับขึ้นฉับไว

2 คำ

ดิดากระทม
เจ้าดวงยิหวาพี่
พี่จะอุมไปส่ง ณ ดวงใจ

เจ้าจะจรลีไปไหน
ภวไฉนก็เคลอนองค์ เอย

2 คำ

ราย

สังคามารตาครอบสลิด
จึงยี่ดขอพระบาทไว้มั่นคง

เห็นทรงฤทธิเคลิ้มคลั่งกำดั่งหลง
พระรองค์ใดคิดก็คืนมา

2 คำ

3.3.1.4. ละครดึกคำบรรพ

ละครดึกคำบรรพ เป็นละครร่างกนิคหนึ่งที่เกิดจากพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว. หลาน อนุสร) และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้รวมกันปรับปรุงจากละครของเดิมในครั้งแรกเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ได้ใช้ชื่อ "ดึกคำบรรพ" สำหรับเรียกโรงละครและคณะละครของท่าน เพราะไม่ประสงค์จะให้เรียกกันเป็นสามัญว่า "ละครเจ้าพระยาเทเวศร์" แต่คำว่า "ดึกคำบรรพ" ปรากฏขึ้นพร้อมกับละครแบบใหม่ คนทั่วไปจึงเอาชื่อละครและคณะละครไปเรียกเป็นชื่อของละครชนิดใหม่ ดังนั้นในราวพุทธศักราช 2442 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงปรากฏ

ว่ามีละครว่าเกิดขึ้นอีกชนิดหนึ่ง คือ ละครดึกดำบรรพ์

ละครดึกดำบรรพ์เป็นละครที่ปรับปรุงขึ้นใหม่ ดังนั้นวิธีการแสดงจึงแตกต่างจากละครว่าแบบเดิมหลายประการ เช่น ในละครดึกดำบรรพ์แสดงตองเจรจาและร้องเอง เพื่อให้การดำเนินเรื่องเป็นไปอย่างรวดเร็ว แต่เมื่อใดที่ตองการพรรณนาถึงความรู้สึกของผู้แสดงตัวละครจะเป็นผู้ร้องเอง ในละครนอกหรือละครในเมื่อจะกล่าวถึงตัวละครตองมีบทกล่าวนำถึงชื่อ เช่น "เมื่อนั้น" และ "บัดนั้น" และ บทพรรณนาถึงกิริยาท่าทางของตัวละคร เช่น "เมื่อนั้น ระเบณมนตรีเรื่องศรี เทียบไปรับไหวเทวี ภูมิคนางไม่วางตา" แต่ในละครดึกดำบรรพ์จะไม่ปรากฏลักษณะดังนี้ เพราะเห็นว่าในการแสดงตัวละครจะออกมาว่าตามบทแล้วผู้ชมก็สามารถเข้าใจได้ว่าตัวละครคนใดกำลังแสดงบทบาทนั้นอยู่ ละครในการแสดงมีเพลงหน้าพาทย์ช่วยบรรเลงประกอบกิริยาของตัวละครด้วยภาษาคนตรีอีกด้วย นอกจากนี้ บทเหล่านี้ยังทำให้ตัวละครเคลื่อนไหวเขินดังที่สมเด็จพระยานริศรานุวัตติวงศ์ทรงอธิบายไว้ในพระหัตถเลขาประทานพระยาอนุমানราชชนไวว่า

การกระทำอันนี้ได้สติมาแต่จัดเล่นละครเรื่องอนุรุธแบบเก่า ตอนทศมุขขึ้นไปเยี่ยมนางอุษาเห็นนอนอยู่กับอนุรุธก็โกรธ ถีบอนุรุธตกเตียงลงไป เจ้าพระยาเทเวศร์เคียดรอนวากว่าจะร้องสืบบททศมุข แล้วจับบทอนุรุธทว่า จะลุกขึ้นรบกันได้ อนุรุธลงไปนอนไม่มีมุลอยนานเต็มทีไม่คี่เลย จะทำอย่างไร ดี ฉันทก็ออกความเห็นว่าจะไปร้องดำเนินเรื่องอยู่ทำไม ทศมุขเชิดบัง ๆ ขึ้นไป เห็นเขาก็โกรธถีบเอาตกเตียง อนุรุธก็ลุกขึ้นรบกันเท่านั้นก็พอ ท่านเห็นควยให้ทำตามคดีขึ้นเป็นอันมาก แต่บทละครที่ไม่ร้องกิริยานั้นจะใช้ได้ก็แต่เล่นละครใน แมจะเอามาอ่านเป็นหนังสืออ่านเล่นจะไม่รู้ว่าเรื่องราวไปทางไหน
โดย 1

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัตติวงศ์, บันทึกเรื่องความรูทาง ๆ (พระนคร: สมาคมสังคมาศสตร์แห่งประเทศไทย, 2506) เล่ม 1, หน้า 276.

แต่เดิมละครนอกและละครในไม่นิยมแบ่งตอนตัดฉากว่าเป็นเรื่องเรื่อยไปตามบท
ถ้าจะมีการตัดตอนกันบ้างก็เป็นแต่เพียงการดำเนินทองเรื่องและไม่มีการแบ่งฉากจึงไม่มี
การสร้างฉากประกอบการแสดง บนเวทีมีแต่ม่านผืนเดียวกันเป็นฉากตายตัว¹ แต่ใน
ละครดึกดำบรรพ์ของการความรวดเร็วในการดำเนินเรื่องจึงมีการแบ่งตอนตัดฉาก และมี
การสร้างฉากและเปลี่ยนฉากตามทองเรื่องเพื่อให้คนดูทราบว่าเรื่องนั้นเกิดในสถานที่แห่ง
ใด หม่อมเจ้าหญิงดวงจิตร จิตรพงศ์ โคนิพนธ์เล่าถึงวิธีที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรา-
นุวัตติวงศ์ทรงจัดฉากของละครดึกดำบรรพ์ไว้ว่า "ฉากแสดงนั้นทรงแบ่งเวทีจัดเป็น 3 ห้อง
เริ่มเล่นฉากที่ 1 ที่ห้องหน้าซึ่งห่างจากกันไว้ไซ้เล่นตอนที่ทองไข่น้อย มีตัวละครน้อยจบ
ฉากแล้วก็รื้อ เล่นฉากที่ 2 ในฉากห้องกลางซึ่งเตรียมไว้แล้ว ฉากที่ 3 จึงไข้ฉากใหญ่
เต็มเวที² และอีกตอนหนึ่งว่า

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศ ๑ ทรงอธิบายเคล็ดลับที่ทำให้ละครดึกดำ-
บรรพ์มีชื่อเสียงและมีรายได้ดีกว่าละครนอกอื่นว่าทรงใช้ความจริงเป็นหลัก
เล่นให้เห็นจริงเห็นจัง และเล่นให้สั้นไว้ให้คนดูรู้สึกว่ายังไม่พอจะได้อยากดูอีก
เช่นในเรื่องอิเหนาชมตง ทรงจัดให้มีเครื่องประกอบมีนิก มีไก่เกาะอยู่ตามกิ่ง
ไม้และชักใยให้เข้าโพรงไม้ตามบท คนดูใครเห็นบ้างไม่เห็นบ้าง ใครเห็นก็ตื่น-
เต้นอึ้งเอิบ ใครไม่เห็นก็เสียคายอยากเห็นตงมาดูใหม่³

¹ คุรายละเอียดเพิ่มเติมเรื่อง "ละครรำไข้ฉากสมมุติ" ในหนังสือ งานสังคีต
ศิลป์ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ หน้า 105.

² หม่อมเจ้าหญิง ดวงจิตร จิตรพงศ์, "สังคีตวาทีวิธีวิจารณ์", ชุมนุมบทละครนอก
และบทคอนเสิต โดย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัตติวงศ์
(พระนคร: กรมศิลปากร, 2506), หน้า 27.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

นอกจากวิธีการแสดงของละครดึกดำบรรพ์ที่แตกต่างจากละครนอกและละครในแล้ว ปี่พาทย์ที่ไซบรรเลงในละครดึกดำบรรพ์ก็เป็นวงปี่พาทย์ที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงประดิษฐ์ขึ้นเพื่อใช้เฉพาะในการแสดงละครดึกดำบรรพ์เท่านั้น มีชื่อเรียกว่า "ปี่พาทย์ดึกดำบรรพ์" ซึ่งประกอบด้วยเครื่องดนตรี คือ ระนาดเอกไม้นวม ระนาดทุ้ม ระนาดทุ้มเหล็ก ซองวงใหญ่ ซองหุ่ย ซลุ่ย ตะโพน กลองตะโพน กลองแขก และ ฉิ่ง ¹

ลักษณะพิเศษของละครดึกดำบรรพ์อีกประการหนึ่ง คือมีบทบาทการแสดงการเล่นของเด็กไทยเมื่อเยาว์วัย ซึ่งได้ปรับปรุงให้เขาแบบนาฏศิลป์แทรกเข้ามาเพื่อความสนุกสนาน เช่น การปิดตาซ่อนหา การเล่นทาย บทร้องของเด็ก เช่น จี-เจียบ ชุมชุมมะระดี เป็นต้น บทเหล่านี้แทรกเข้ากับเหตุการณ์ของเรื่องได้อย่างเหมาะสม เช่นในละครดึกดำ-

¹ เครื่องบรรเลงที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงคิดแปลงจากของเดิมเพื่อใช้เฉพาะในวงปี่พาทย์ดึกดำบรรพ์ คือ กลองตะโพน และซองหุ่ย กลองตะโพนเป็นเครื่องดนตรีที่ทรงคิดแปลงมาจากตะโพน แต่นำมาตีอย่างกลองทัด และใช้ไม้นวมที่ตีระนาดเป็นไม้ที่ไม่ได้ใช้ฝ่ามือตีอย่างตะโพน จุดประสงค์ที่ทรงใช้กลองตะโพนแทนกลองทัดในวงปี่พาทย์ดึกดำบรรพ์เพื่อไม่ให้เกิดเสียงกึกก้องเกินไป ส่วนของหุ่ยนั้นทรงนำมาปรับเสียงใหม่ให้มีเสียง 7 เสียง และทำราวแขวนเรียงรอบตู้ สำหรับให้ตีเป็นจังหวะต่าง ๆ ตามเสียงของทำนองเพลง คุณคำอธิบายเรื่องปี่พาทย์ละครดึกดำบรรพ์ที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ประทานพระยาอนุমানราชชนินหนังสือเรื่อง บันทึกเรื่องความรตาง ๆ เล่ม 1, หน้า 255-6 และคุณคำอธิบายเรื่องเครื่องดนตรีไทยในหนังสือ เครื่องดนตรีไทย ของนายชนิต อัยุโพธิ์ กรมศิลปากรจัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2510.

คำบรรยายเรื่องสังข์ศิลป์ชัย สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงแต่งบทให้หูกุมารและสังข์ศิลป์ชัยเล่นซ่อนหากันในป่าตามประสาเด็ก สรีสันตผู้ซึ่งคอยคร่ำครวญต่อสังข์ศิลป์ชัยได้โอกาสออกอุบายวาระหว่างการเล่นสังข์ศิลป์ชัยไม่ควรเห็นพระชรรค์ เพราะพลาดพลั้งอาจเป็นอันตรายได้ซึ่งสังข์ศิลป์ชัยก็เชื่อฟังแต่โดยดี

บทละครดึกดำบรรพ์ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงนิพนธ์มีอยู่ 8 เรื่องด้วยกัน ¹ คือ

1. บทละครดึกดำบรรพ์ เรื่อง สังข์ทอง
2. บทละครดึกดำบรรพ์ เรื่อง คำวี
3. บทละครดึกดำบรรพ์ เรื่อง อีเหนา
4. บทละครดึกดำบรรพ์ เรื่อง สังข์ศิลป์ภาคตน และ ภาคปลาย
5. บทละครดึกดำบรรพ์ เรื่อง กรุงพานชมทวีป
6. บทละครดึกดำบรรพ์ เรื่อง รามเกียรติ์
7. บทละครดึกดำบรรพ์ เรื่อง ออกรูท
8. บทละครดึกดำบรรพ์ เรื่อง มณีพิชัย

ตัวอย่างบทละครดึกดำบรรพ์

คัดจากบทละครดึกดำบรรพ์ เรื่อง อีเหนา ตอนบุษบาเสียดีงเหียน ²

บุษบา	ร้องดำเชื้อ ซึ่งพระองค์ศรีสมาครั้งนี้ คุยอีเหนามีโคชอบใจ จินตะหรววาคีเป็นที่รัก	ขาบาทยังมีความสงสัย จึงเกิดเหตุเภทภัยเป็นโกลา ไยจะร่างทางหักมาคานา
-------	--	--

¹สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, ชุมนุมบทละคร และบทคอนเสิต (พระนคร: กรมศิลปากร, 2506).

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 89-90.

อีเหนา   จินตะหฺร่าไชว่งกัเทว่า   อีเหน่ากับบุษบานารี่
    วาสน่าเขาเคยคู่กัน   ที่จะมีรักนั้นก็ใช่
    บัดนี้ตามมาถึงศรี   ก็เพราะมีใจแสนเสน่หานาง ฯ

ปี่พาทย์ทำเพลงคูกพาทย์ลาหนึ่ง (อีเหนาตอนกลางควาออก เทียนคับ พี่เลี้ยงคลำหาเทียน
 สำหรั้งคหาไคเขาไปจุกในโรง อีเหน่าออกโลมนาง)

เจรจ่า

บุษบา   วายมือชายถูกดูถูก พระมารดาช่วยควย
 มะคี่หฺวี   อะไร อัยารองให้มันครั้นเครงไปเลย แมตองตัวเจ้าเองหรือกว่าอยู่ที่ไหน
    ใครจะสามารถอาจใจเข้ามาไคถึงในนี้

ปี่พาทย์ทำเพลงคูกพาทย์ลาสอง (อีเหนาเห็นแสงไฟหนีเข้าหลังพระ)

ปี่พาทย์ทำเพลงซุบ (สำหรั้งคถือเทียนออก มะคี่หฺวีจุกเทียนใหม่)

เจรจ่า

มะคี่หฺวี   แม่บุษบา ทูลตอไปอีกทีหรือดูถูก ว่าอีเหน่าผูกพันมาติดตามควยความเสน่หา
    นั้นนาสงสัย ซึ่งมาจากหมั้นหยากัเพราะคาหามีภัย แต่พอไหวพระเสร์จ
    สรรพ แลวจะกลับไป จะวามาเพราะรักยังงิงนะ

ร้องลำแขกปัดตานีเข้าขอรับปี่พาทย์

บุษบา   อีเหนาหรือมาตามควยความรัก   ซอนี้ไม่ประจักษ์ยังสงสัย
    ซึ่งมาจากหมั้นหย่าเวียงชัย   เพราะคาหามีภัยจึงไคสคล่า
    หวังจะชวยรณรงค์สงคราม   มีไซควยความเสน่หา
    นี้แวะมาไหวพระปฏิมา   แลวจะไปหมั้นหย่าธานี ฯ

รองลำสั้นวน

อิเหนา

โคมงาม

ช่างชักใช้ไถถามจู้

แมมีเชื่อวาจาเราพาที

แต่น้อยามามุชาเรา

ปีพาทย์ทำเพลงคุณพาทย์ลาหนึ่ง (อิเหนาท่อนค้างควาออกเทียบดับ ประเสริฐฉวยเทียบ
เข้าไปจุดในโรง อิเหนาออกโคมงาม)

เจรจา

บุษบา ว้าย พระมารดาเพคะ ช่วยลูกควย พระพี่เขามาได้ ชมเหงลูกไม่เกรงใจ
ผลักไล่กัไมพัง

มะศีหวิ (ตกใจ) ส่าเหงัก ไปจุดเทียบมาเร็วเร็ว

ส่าเหงัก ประเสริฐไปแควเพคะ

ที่มาของละครดึกดำบรรพ์¹

ละครดึกดำบรรพ์มีที่มาสืบเนื่องมาจากการเล่นคอนเสิต ซึ่งพระบาทสมเด็จพระ-
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์
(ม.ร.ว. หลาน กุญชร) อธิบดีกรมมหรสพในสมัยนั้น ซึ่งเป็นผู้ที่สนใจในการละคร และมี
คณะละครหญิงสำหรับตนเอง ให้จัดการเล่นคอนเสิตสำหรับรับแขกเมืองขึ้น เจ้าพระยา

¹ เก็บความและเรียบเรียงจาก "ตำนานละครดึกดำบรรพ์" พระนิพนธ์สมเด็จพระ-
เจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ และ เรื่อง "สังคีตวาทีวิธีวิจารณ์" พระ-
นิพนธ์ของหม่อมเจ้าหญิง ดวงจิตร์ จิตรพงศ์ ใน ชุมนุมบทละครและบทคอนเสิต โดยสมเด็จพระ-
เจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, กรมศิลปากรจัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ.

เทเวศรได้เคยทราบถึงพระปรีชาสามารถของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ จึงทูลเชิญขอให้ทรงช่วยอำนวยความสะดวกให้เดินทางไปตามพระราชประสงค์ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงรับอนุเคราะห์โดยทรงเลือกบทเพลง คนตรี และ ทรงอำนวยความสะดวกให้ ส่วนเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ เป็นผู้เลือกคนขับร้องและคนตรี คั้งนั้นการขับร้องที่เรียกว่าคอนเสิร์ตจึงได้มีกำเนิดขึ้น

คอนเสิร์ตที่เล่นในระยะแรกนั้น มีคนร้องฝ่ายชายและฝ่ายหญิงขับร้องประสานเสียง เข้ากับเครื่องเป่าพาทย์ ต่อมาสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงปรับปรุงการ ร้องคอนเสิร์ตให้เป็นเรื่องตลกตลกกันเรียกว่า คอนเสิร์ตเรื่องซึ่งไม่มีโอกาสแสดงในงานต่าง ๆ ที่เคยแสดงคอนเสิร์ต มีผู้นิยมอย่างแพร่หลาย คอนเสิร์ตเรื่องที่ได้นำมาแสดงมีเรื่องรามเกียรติ์ ตอนนางลอย ตอนอินทรีชิตแผลงศรนาคบาท ตอนอินทรีชิตแผลงศรพรหมมาศ และเรื่อง อีเหนา ตอนบวงสรวงวิไลศมาหรา¹ ต่อมาเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์คิดปรับปรุงการ แสดงคอนเสิร์ตเรื่องอื่น โดยจัดให้ตัวละครออกมาทำเข้ากับเพลงคอนเสิร์ต เรื่องที่เล่นคือ เรื่องนารายณ์ปราบหนทกซึ่งแสดงถวายให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทอด พระเนตร อาจนับได้ว่า การแสดงครั้งนั้นเป็นต้นเค้าของละครตลกคำบรรยาย แต่ไม่มีใครได้ แสดงบ่อยนักเพราะหาผู้แสดงได้ลำบาก อีกทั้งต้องมีการประสานเสียงคนขับร้องและเป่าพาทย์ ให้เข้ากันได้เป็นอย่างดี

ในพุทธศักราช 2434 เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์เดินทางไปยุโรป และมีโอกาส ได้ชมอوبرา (Opera) ซึ่งท่านชื่นชมในการแสดงมาก เมื่อกลับมาจึงทูลเชิญสมเด็จพระเจ้า- ฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ร่วมกันปรับปรุงละครคอนเสิร์ตให้เป็นแบบอوبرาอย่างไทย ๆ นอกจาก 2 ท่านแล้วยังมีผู้มีส่วนช่วยเหลือและปรับปรุงในกิจการนี้อีก 3 ท่าน หน้าที่ของ แต่ละท่านนั้นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงอธิบายประทานพระยาอนุมา- ราชธนะโวว่า "เจ้าพระยาเทเวศรท่านมีความสามารถในทางเป็นเถาแก่ คือรู้จักควบคุมและ

¹ ดูประชุมบทคอนเสิร์ต, เรื่องเดียวกัน, หน้า 223-248.

จัดคนใช้ในการจัดเล่นมโหรีศพทั้งนั้น ท่านจึงเลือกจัดชวนคนที่ท่านเห็นว่ามีความรู้ดีเข้าช่วยฉัน การกระทำจึงเป็นไปในทางว่าเป็นบริษัทมีหัวหน้าช่วยท่านดังนี้

1. ฉัน มีหน้าที่ในทางปรุ่่งการเล่่น และจัดมท
2. หม่อมเข้ม กุญชร มีหน้าที่คิดการรำและหัด
3. พระเสนาะศุริยวงค์ (ทองดี) มีหน้าที่คิดและคั้คเพลงร้องทั้งหัดด้วย
4. หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ตาด) มีหน้าที่คิดและคั้คเพลงปี่พาทย์ทั้งหัดซ่อมด้วย
5. ตัวท่านเอง รับหน้าที่เป็นผู้จัดคนเข้าเล่นดูแลการฝึกซ้อมและเล่่นงาน"¹

เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ได้สร้างโรงละครขึ้นในบริเวณบ้านของท่าน คือ ที่ถนนอู่รางค์ให้เรียกชื่อว่า "โรงละครดึกคำบรรพ์" แต่คนทั่วไปกลับนำชื่อ "ดึกคำบรรพ์" ไปเรียกเป็นชื่อชนิดของละคร ละครดึกคำบรรพ์เริ่มแสดงตั้งแต่ปี 2442 และได้รับความนิยมจากคนทั่วไป แต่ในระยะหลังเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ป่วยทพพลภาพ และสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงมีภาระกิจในทางราชการ ไม่มีเวลายามทรงช่วยเหลือได้ดังเดิม กิจการของละครจึงเสื่อมโหมลง ดังนั้นในปี 2452 ละครดึกคำบรรพ์จึงได้เลิกแสดง ²

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, บันทึกเรื่องความรู้ต่าง ๆ (พระนคร: สมาคมสังคัมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2506) เล่ม 1, หน้า 276-7.

² ปัจจุบันทายาทของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ได้จัดให้มีการแสดงละครดึกคำบรรพ์เพื่อเป็นการเฉลิมเกียรติของพระองค์ท่านในวันคล้ายวันประสูติกาลของพระองค์ ซึ่งตรงกับวันที่ 28 เมษายน ของทุก ๆ ปี ณ ตำหนักปลายเนินคลองเตย.

3.3.1.5. ละครพันทาง ¹

ละครพันทางเป็นละครที่ว่าที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงคิดแปลงจากการแสดงละครพงศาวดารชาติต่าง ๆ ของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ศรีค้ำรัง โดย "ปรับปรุงเพลงและวิธีเดินเสี่ยใหม่ โดยนำศิลปะทางเพลงดนตรีและขับร้องกับฟ้อนรำประเภทต่าง ๆ ที่สามารถแทรกผสมโคแทรกผสมเข้าไว้ด้วย เพื่อให้นาคุนาฟังและออกรสทันหูทันตายิ่งขึ้น แต่คงปรับไปในทางนอกออย่างแบบละครนอกนั้นเองเป็นตรงกันข้ามกับละครนอกประเภทที่เรียกว่า คีตกำบริพ์ ซึ่งปรับปรุงไปในทางในออย่างแบบละครใน"²

ที่มาของละครพันทาง

ละครพันทางเป็นละครว่าแบบใหม่ที่ได้ปรับปรุงมาจากละครว่าของเดิม พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงเป็นผู้ให้กำเนิดละครประเภทนี้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทรงปรับปรุงจากการแสดงละครของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ศรีค้ำรัง ซึ่งมีแบบแผนในการแสดงละครแตกต่างจากคณะละครอื่น ๆ กล่าวคือ/

— / มีบทที่แต่งใหม่มากยิ่งขึ้นกว่าโรงอื่น/ชั้นเดิมเจ้าพระยามหินทรฯ ได้นายวาน กับนายทิม (นักเทศน์มหาราช) เป็นคนชำนาญกลอนมาช่วยแต่งบทเรื่องดาหลัง กับเรื่องขุนช้างขุนแผน มาชั้นหลังได้หลวงพัฒนพงศ์ภักดี (ทิม) เมื่อยังเป็นขุนจμπวรักษ์มาเป็นผแต่ง เอาเรื่องราชาธิราชมาแต่งเป็นบทละครเรื่อง 1 หลายตอน เอาเรื่องเสภาขุนช้างขุนแผน คือตอนพลายเพชรพลายบัวมาแต่ง

¹ คำว่า "พันทาง" นายมนตรี ตราโมท สันนิษฐานว่าน่าจะมาจากชื่อโก่พันธุ์หนึ่งคือ โก่พันธุ์ทาง เพราะไม่ปรากฏที่ใช้ของคำว่า "พันทาง" ในที่ใดเลย (สัมภาษณ์นายมนตรี ตราโมท เมื่อวันที่ 28 พฤษภาคม 2414).

² สุนิบัติรละครพันทางเรื่องพญาพานอง กรมศิลป์ากรจัดแสดงที่โรงละครแห่งชาติ เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2501.

เป็นบทละครอีกตอน 1 คัดเอาเรื่องในพงศาวดารจีนมาแต่งเป็นบทละครก็หลายเรื่อง คือ เรื่องทองสิน เรื่องตั้งอัน เรื่องสามก๊ก เรื่องทองโต เรื่องชยุตม์ เรื่องบวยฮวยเหลา

นอกจากนี้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาศรีสุนทรโวหารฯ ทรงคัดแปลงดีดการรายรำเสี้ยใหม่ คือ เพิ่มเติมท่ารำที่คัดแปลงมาจากกรียาทาทางของชนชาตินั้น ประกอบกับท่าที่ของสามัญชน เช่น ไปมา เข้ายับท่ารำตามแบบแผน เพลงที่ร้องก็เป็นเพลงจำพวกเพลงภาษา² เครื่องแต่งกายของตัวละครก็ประณีตดูดี เข้ายับเนื้อเรื่องเพื่อให้ผดู่ไตรภพว่าเป็นลักษณะของชนชาตินั้นในละครพันทาง บางครั้งตัวละครร้องเอง บางครั้งจะมีคนเสีียงและลูกคู่เป็นนรอร้องตามแต่จะเหมาะแก่การดำเนินเรื่อง

1 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาศรีสุนทรโวหารฯ, ตำนานละครอิเหนา (พระนคร: คลังวิทยา, 2508), หน้า 211.

2 เพลงภาษา คือ เพลงประเภทหนึ่งที่คณาจารย์ทางดุริยางค์ศิลป์ได้ประดิษฐ์ขึ้นจากการสังเกตและการศึกษาเพลงของชนชาติต่าง ๆ ว่ามีสำเนียงเช่นใด แล้วจึงแต่งเพลงภาษาขึ้นโดยใช้ทำนองของไทย ๆ แต่คำใหม่มีสำเนียงเป็นภาษาของชนชาตินั้น หรืออาจจะนำสำนวนในภาษานั้นมาแทรกไว้บ้างเพื่อจะได้นำทางให้ผดู่ไตรภพว่าเป็นเพลงสำเนียงอะไร และได้อัดชื่อเพลงบอกภาษานั้น ๆ ไว้ข้างหน้า เช่น มอญคู่ดาว จีนเก็บบุษบา และ แกลดพบุรี เป็นต้น (อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมได้ในเรื่อง "เพลงไทยมีชื่อเป็นภาษาต่าง ๆ" ของนายมนตรี ตราโมท ในหนังสือ เกร็ดความรู้เรื่องดนตรีไทย หน้า

ตัวอย่างละครพื้นทาง

ตัวอย่างละครพื้นทางเรื่องที่มีนิยมที่สุดคือเรื่องราชาธิราช แต่ผู้เขียนจะไม่ขอกล่าวถึงเนื้อเรื่องเพราะบทละครพื้นทางเรื่องนี้ก็เช่นเดียวกับเรื่องอื่น ๆ มีเนื้อความไม่สมบูรณ์ เป็นเพียงแต่คัดลอกบางตอนมาแสดงเท่านั้น

ตัวอย่างบทละครพื้นทาง

คัดจากบทละครพื้นทางเรื่องราชาธิราช ตอนสมัยนครอินทร์ลงพระทัยพระเจ้าราชาธิราช¹

ร้องเพลงตะละแมศรี

บัดนั้น	นครอินทร์ฟังชนระรื่นจิต
รูแหวอองคพระทรงฤทธิ	มิได้คิดคุมโทษโปรดประทาน
จึงบายพิภพดินมาตรงปราสาท	อภิวาทจอมกษัตริย์หัตถ์ประสาน
พระคุณดำเหลือคนพนประมาณ	รักทหารกว่าห้ามโปรดตามใจ
แฉววมเกล้าเคารพบนอบ	หลานขอขอบใจนาจะหาไหน
ต่างคนต่างนิยมชมพระทัย	ทั้งสองราปราศัยกันไปมา ฯ

ปีพาทย์ทำเพลงมอญมอบเรือ

เถาแกแฉนางพนักงานพานางออกตละออกมา

ร้องเพลงมอญชมจันทร์

เมื่อนั้น	ออกตละนงรามงามสง่า
ออกทวารฉนวนในคอยไคลคลา	ตรงมาหนาแพกระแสธาร ฯ

¹ กรมศิลป์ากร, บทโขนละครและลิเก (พระนคร: กรมศิลป์ากร, 2504),

ร้องเพลงราย

บัดนั้น นครอินทร์ชาติเสื่อเชื้อทหาร
เห็นเงาแก่นำหน้าพานงคราญ กมกราบกรานนางงามรอมงหมอลิ้น

- สมิงบนครอินทร์ก้าวขึ้นจากเรือ และรอมงหมอลิ้นใหญ่

ชูปานรูปเทียนณกานมาโทษ ขอไต่โปรดอภัยให้คิดค้น
แล้วเลาความตามจริงทุกสิ่งอัน ตามคิดนั้นทุกอย่างในนางฟัง

เจรจา

(นครอินทร์) ขอไต่โปรดกรุณาอภัยให้ข้าพเจ้าด้วย ที่ข้ากระทำไปนี้หาได้มีจิตคิดอาจเอื้อม
รักนางอย่างใดไม่ ที่ทำไปก็หวังเพื่อจะทดลองพระทัยพระเจ้าอยู่หัวของเรา
คุณเท่านั้น วาจะทรงรักใคร่ทหารหรือหญิง บัดนี้ก็ประจักษ์เป็นความจริงแล้ว
วาพระองค์ทรงรักข้าเป็นทหารยิ่งกว่าพระสนม ขอนางไต่โปรดอภัยในการ
กระทำของข้าในครั้งนี้ด้วย

ร้องเพลงทนายมอญรำ

เมื่อนั้น นางโฉมฉายชื่นชมสมหวัง
มีเสี้ยมแรงท่านชื่อถือสังข์จิ้ง สำราญวันคืนหลังเข้าวังใน ฯ

- ปี่พาทย์ทำเพลงทนายมอญรำต่อไป -

- ขบวนนางอุตุคละกดับเข้าโรง -

ร้องเพลงมอญขอพมเรียง

บัดนั้น นครอินทร์ยินดีจะมีไหน
เห็นนงลักษณ์คืนกลับดับไป อิมใจเอิบอาบซาบอินทรีย์
แล้วนอมกายถวายบังคมลา บายหน้าจิตจำนงตรงปรางค์ศรี
ขอพระเดชเคชาบารมี จงป้องกันชานี้ให้มิชย ฯ

3.3.2. ละครรอง

ละครรองเป็นละครอีกประเภทหนึ่งที่ใช้ศิลปการร้องดำเนินเรื่อง นับเป็นละครแบบใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากละครตะวันตก มีกำเนิดในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ละครรองอาจจะแบ่งได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้ คือ

3.3.2.1. ละครรองฉนวน ๆ

3.3.2.2. ละครรองสลับทुक

3.3.2.1. ละครรองฉนวน ๆ

ละครรองฉนวน ๆ เป็นละครที่ดำเนินเรื่องด้วยการร้องไม่มีคำพูดสวมญ่แทรกเลย ตัวละครใช้ท่าทีอย่างสามัญชน หรืออาจจะมีการรำแทรกบ้างก็ทำได้ การแต่งกายแต่งอย่างเครื่องนอຍหรือพันทาง ปี่พาทย์ที่ใช้เป็นปี่พาทย์ไม่นวม มีการเปลี่ยนฉากตามท้องเรื่อง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้ให้กำเนิดละครประเภทนี้ โดยทรงเลียนแบบจากละครอปรการที่เรียกว่า Operatic Libretto วิธีการแสดงทรงกำหนดให้ตัวละครขับร้องบทกลอนโศกอบและเลาเรื่องเป็นทำนองแทนการพูด ซึ่งตรงข้ามกับวิธีแสดงของละครพูด

ตัวอย่างละครรองฉนวน ๆ

ตัวอย่างละครรองฉนวน ๆ ได้แก่เรื่อง สาววิตรี พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง สาววิตรี นี้ทรงตั้งพระทัยจะให้มีการแสดงเรื่องชน พระองค์ได้กำหนดคุณแสดงและบรรจุทำนองเพลงไวหลายตอน อีกทั้งยังโปรดให้เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ออกแบบภาพเครื่องแต่งกายตัวละครไว้แล้ว แต่บังเอิญกับเป็นเวลาที่ทรงพระประชวรและเสด็จสวรรคตในที่สุด เรื่องนี้จึงไม่ได้นำออกแสดงตามพระราชประสงค์

¹ สุนิบัติรละครรองเรื่อง สาววิตรี , กรมศิลปากรจัดแสดงขึ้นเมื่อปี 2490

แต่ในปี 2490 กรมศิลปากรได้จัดให้มีการแสดงเรื่องนี้ขึ้นเพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติ และสนองพระราชประสงค์ในพระองค์ท่าน

เนื้อเรื่องย่อมีดังนี้

สาวตรีได้รับพรจากพระบิดาคือ ท้าวอัสวतीให้เลือกสามีที่มีคุณสมบัติใดตามปรารถนา นางจึงทูลลาพระบิดาไปประพาสป่าเที่ยวไปตามสถานที่ต่าง ๆ จนกระทั่งมาถึงอาศรมที่พำนักของท้าวหุยมัตเสนและนางไสยพา นางได้เห็นพระสัตย์वानซึ่งเป็นโอรสของท้าวหุยมัตเสนก็พอใจรักใคร่จึงเลือกเอาพระสัตย์वानเป็นสามี แล้วนางก็กลับมาทูลพระบิดาให้ทรงทราบ บังเอิญเมื่อนางเข้าเฝ้าพระบิดานั้นพระนารทฤษีซึ่งนั่งสนทนากับท้าวอัสวती ณ ทามกลางอำมาตย์ราชบริพาร ได้ทราบเรื่องก็กล่าวทวงติงว่า พระสัตย์วานประกอบด้วยคุณสมบัติทุกประการจริง แต่มีขอบพระองค์น้อยตั้งแต่นั้นต่อไปเป็นเวลา 1 ปี พระสัตย์वानจะสิ้นชีวิต แต่สาวตรีก็ไม่เปลี่ยนใจท้าวอัสวतीจึงเสด็จพาพระธิดาไปทำการอาวาทะมงคลกับพระสัตย์वान ณ อาศรมของท้าวหุยมัตเสนในป่า สาวตรีก็อยู่รับใช้สามีและพระบิดาพระมารดาของสามีอย่างมีความสุข แต่ก็ไม่ลืมคำทำนายของพระนารทฤษี

เวลาผ่านไปจนกระทั่งถึงกำหนดวันที่พระสัตย์वानจะสิ้นชีวิต พระสัตย์वानเข้าป่าเพื่อแสวงหาอาหารตามที่ได้เคยปฏิบัติมา แต่ในครั้งนี้อสาวตรีซอกติคตามไปด้วย ระหว่างทางพระสัตย์วานปวดพระเศียรอย่างกระแทกหน้าจนลมสลบลง พระยมก็ปรากฏตัวขึ้นเพื่อรับวิญญาณของพระสัตย์वानไป สาวตรีอ่อนวอนขอชีวิตสามีคืน แต่พระยมไม่ยินยอมเสด็จจากไปพร้อมด้วยบวงคล่องวิญญาณพระสัตย์वान สาวตรีเห็นดังนั้นจึงติดตามไปอย่างไม่ละลด และกล่าวขยของสรรเสริญพระยมด้วยประการต่าง ๆ ในระหว่างทางทำให้พระยมพอใจในความซื่อสัตย์และคำพูดที่ประกอบด้วยหลักธรรมของนาง จึงประทานพรให้นางเลือกขอเว้นแต่การขอชีวิตของพระสัตย์वान สาวตรีได้ขอพรต่าง ๆ คือ ขอให้พระบิดามารดาของนางได้มีโอรส ขอให้พระบิดาของสามีของนางให้กลับมีสายพระเนตรแลเห็นตามเดิม และไกรลาสสมบัติคืนจากคนที่แย่งชิงไป และขอพรสำหรับนางเองคือขอให้โอรส 100 องค์ พระยมก็ประทานให้ แต่สาวตรีอ้างว่าขณะนี้นางไม่มีสามีพรก็จะไม่สัมฤทธิ์ผล ฉะนั้นนางจึงขอชีวิตพระสัตย์วานคืน พระยมเห็นความจริงและเพื่อรักษาวาจาสัตย์ของพระองค์ จึงคืนวิญญาณ

พระสัถยวานให้แกนาง และพระสัถยวานก็ฟื้นชีพขึ้นมา

ตัวอย่างบทละครรอง

คัดจากบทละครรอง เรื่อง สาวตรี พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ
เกล้าเจ้าอยู่หัว ตอนสาวตรีขอพรพระยม ¹

บทรองพระยมกับสาวตรี

(สาริกา)

- พระยม   ๑   ภักธาชาววานะนางเอ๋ย เรามิเคยฟังคำนี้ในที่ไหน เอาเดอะแม่
                          ๑   ประสงค์พระพรโต เราจะให้ดังขอไมรอรี เว้นแต่ชีวิตพระสัถยวาน
- สาวตรี   ๑   ขอประทานพรเพิ่มเฉลิมศรี คือกระหม่อมฉันไซ้ขอให้มี โอรสเรื่อง
                          ๑   ฤทธิ์ถึงร้อยคน
- พระยม   ๑   พรนี้ยินดีประสาทีให้ ลูกเธอจะภักชัยทุกแห่งหน กลับเสียทีเด็กนาง
                          ๑   นิรมล จะเดินคนต่อไปทำไมมี
- สาวตรี   ๑   การดำเนินร่วมทางอย่างเป็นมิตร กับผู้สุจริตยอมเป็นศรี พระองค์
                          ๑   เป็นยอดธรรมจारी หม่อมฉันนี้จึงตามเสด็จจร เสวนาบังเกิดเป็นกิจชอบ
                          ๑   ประกอบทวยภักศุสโมสร อันธรรมจारीศรีสุนทร นรากรไค้พึงจึงเย็นใจ
- พระยม   ๑   วาจาเธอเป็นคติทั้งหมด มจรุสแกมธรรมอันมองใส ไค้ฟังแล้วก็เพลิน
                          ๑   เจริญใจ อาทรมวยประเสริฐเลิศนารี จงขอพรอีกเป็นคำรบห้า อันต
                          ๑   ข้าไม่ขัดมารศรี จงขอพรสุกประเสริฐเกิดคราวนี้ จะยินดีให้สืบสม
                          ๑   จินคา

¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, สาวตรี (พระนคร: โรงพิมพ์
คุรุสภา, 2509), หน้า 220-2.

บทรอง-สาวตรี

(สุริโยทัย)

๐ ข้าพระผู้ประสาทศรีสวัสดิ์ พรพิพัฒน์ประทานแก่ข้า ไทน์จะได้สมถวิล
จินตนา แม้ไรพระภรรคาณยาใจ ฉะนั้นจึงจำต้องขอประทาน ชีวิตพระสตัยวานคืน
ขึ้นใหม่ ค่างพระวาที่ผู้ไ้ไว้ สมที่ไท้เป็นธรรมราชา ฯ

บทรอง-พระยม

(เทวาประสิทธิ์)

๐ อันวาจาของชาน์ขยับง และซากงกระทำเหมือนเช่นว่า (เปลื้องบ่วง
จากตัวปราณ) นี้เป็นไรเทวีศรีโรสภา เราขอคืนภรรคาให้ทรมวย จงปราศภัย
ไรปวงโรคาพาธ นิวพิลาสนวลดละอองผองใส จงรวมรักสมัครสมานใจ เจริญวัย
งดงามสามร้อยปี ฯ

(พิณพาทย์ทำเพลง เข็ด นางสาวตรีไหว้พระยมแล้วจับมือ "ปราณ" จูงไปทางขวา,
พระยมไปทางซ้าย ตางหายเข้าโรง)

3.3.2.2. ละครรองสดับพูด

สาเหตุที่เรียกละครประเภทนี้ว่าละครรองสดับพูด เพราะมีทั้งร้องและพูด แต่ว่า
ยึดถือการร้องเป็นส่วนสำคัญในการดำเนินเรื่อง การพูดเป็นการแทรกเข้ามา และพูดทวน
บทที่ร้องมาเป็นการย้ำความ แม้จะตัดบทพูดออกทั้งหมดเหลือแต่บทร้องก็ยังคงได้เรื่องสมบูรณ์
ละครประเภทนี้คนทั่วไปมักรู้จักในชื่อว่า "ละครกรมพระนราธิป" หรือ "ละครปริศาดีย์"
ทั้งนี้ เพราะพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงเป็นผู้ให้กำเนิด และมีกร
แสดงประจำที่โรงละครปริศาดีย์ ผู้แสดงในละครรองสดับพูดนี้ ไซ้หญิงยกเว้นแต่ตัวตลกซึ่ง
ไซ้ผู้ชายแสดง ในการแสดงไซ้เพลงดำเนินเรื่อง พิพาทย์ที่ไซ้เป็นพิพาทย์ไม้นวม เนื้อเรื่อง
มักเป็นเรื่องของคนธรรมดา ยึดหลักสมจริง ตัวละครแต่งกายอย่างชาวบ้านธรรมดา มีการ
เปลี่ยนฉากตามท้องเรื่อง

กำเนิดของละครโรงสลับทู

ละครโรงสลับทูมีกำเนิดขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นสมัยที่การละครกำลังได้รับความนิยมสูงสุด และเป็นสมัยเดียวกันกับที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงคัดแปลงละครของชาวตะวันตกมาเป็นละครในภาษาไทยหลายประเภท เช่น ละครพูด และ ละครพูดสลับทู เป็นต้น ที่มาของละครโรงสลับทูเดิมเข้าใจกันว่า ^{โดยที่} พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ได้ทรงนำแบบแผนการแสดงมาจากละครของชาวตะวันตก แต่ปรากฏในพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งมีอยู่ในลายพระหัตถ์ถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์กล่าวถึงกำเนิดของละครโรงสลับทูว่า ^{รวมพระนครได้ผู้ใดจากนอกเมืองไว้ก่อนที่โรงละครโรงสลับทูจะออกมาแต่ที่อื่นในกรุง} หม่อมฉันนึกถึงเรื่องแต่หนหลังขึ้นใจ จะเล่เล่เล่นบันเทิงถวายเคิมเมื่อ

ร.ศ. 109 (พ.ศ. 2435) สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จไปประพาสเลียบรอบแหลมมลายูเวลาประทับอยู่ ณ เมืองไทรบุรี เจ้าพระยาไทรบาละครมลายู ซึ่งเพิ่งมีคนประดิษฐ์ขึ้นใหม่เรียกว่า "บั้งสาวัน" แปลเป็นภาษาอังกฤษว่า Malay Opera มาเล่นถวายทอดพระเนตร ตอนนั้นมาอีกหลายปีพวกละครบั้งสาวันนั้นเข้ามาเล่นในกรุงเทพฯ ๑ โรงที่เล่นอยู่ข้างวังบูรพาภิธานเกาของหม่อมฉัน... และละครบั้งสาวันนั้นเองที่กรมพระนราธิปเอาไปคิดแก้ไขเป็นไปอย่าง "ละครโรง" เล่นที่โรงปรีดาชัย แล้วคนอื่น เช่น แมมมูนาค เป็นต้น เอาออกไปเล่น แต่คนทั้งหลาย แมจนเซอโยห์เซีย ครอบสี ราชทูตอังกฤษ แสดงปาฐกที่สมาคมโรตารีเมื่อเร็ว ๆ นี้ ยกย่องว่าละครโรงเป็นละครของกรมพระนราทรวิจิตร ห้ามใครรู้ไม่ว่าท่านใดเคามาจากละครบั้งสาวัน ¹

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, สาส์นสมเด็จพระ (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504) เล่มที่ 14, หน้า 84.

นายมนตรี ตราโมท ได้เขียนเอาถึงวิวัฒนาการของละครร้องสลับทูไว้ในหนังสือ เรื่อง การละเล่นของไทย iva ดังนี้

ละครร้องสลับทู เป็นละครที่แสดงบนเวทีเปิดขึ้นฉากตามท้องเรื่อง เหมือนกัน แต่ใช้ท่ารำและเพลงคนตรีอย่างไทยซึ่งมีเจ้าจอมมารดาเขียนเป็นผู้จัดทำดัดแปลงท่ารำ หม่อมหลวง ทวน วรวรรณ เป็นผู้คิดเพลงร้องและคนตรีพระองค์ท่านเองทรงเป็นผู้ประพันธ์บทและกำกับการแสดง เรื่องที่แสดงมักเป็นเรื่องราวพระราชพงศาวดารและนิยายโบราณของไทย เรียกคณะละคอนนี้ว่า "ละคอนหลวงนฤมิตร"

ครั้นต่อมาจึงทรงเปลี่ยนแปลงวิธีการแสดงเป็นโขนทริยาทาทางอย่างสามัญชน (ไมร่า) และใช้เพลงร้องที่ประพันธ์ใหม่บาง เพลงไทยโบราณบาง เป็นการดำเนินเรื่องแทนคำพูด มีพลสลับทูเพียงทวนบทหรือแหวกให้ตกลงขบขันเท่านั้น โขนหญิงเป็นตัวละคอนทั้งหมด ผู้ชายเป็นแต่เพียงจำพวกประกอบ เริ่มแสดงครั้งแรกที่โรงละคอนปรีดาดี๋ มุมแพรงนรา ถนนบ้านตะนาว และไค้แสดงต่อมาอีกเป็นเวลานาน ปรากฏว่าเป็นที่นิยมของประชาชนทั่วไปเป็นอันมาก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เคยเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรถึงที่โรงหลายครั้ง และโปรดให้เข้าไปแสดงถวายในพระราชฐานก็มี

ต่อมาจึงทำให้เกิดมีผู้นำแบบแผนละคร ร้องแบบนี้ไปแสดงขึ้นอีกหลายคณะ และหลายโรง ซึ่งโดยมากผู้ที่ไปฝึกหัดก็มักเป็นตัวละคอนเกาจากคณะละคอนปรีดาดี๋ไปฝึกสอนสืบต่อกันทั้งนั้น ปรากฏชื่อโรงและคณะต่าง ๆ กัน เช่น ปราโมทัย ปราโมทัยเมือง ประเทืองไทย วิไลกรุง ไฉวเวียง เสรีสำเร็จ บรรเทิงไทย และนาครบรรเทิง เป็นต้น ละคอนแบบนี้ไค้เป็นที่นิยมกันมาจนตลอดสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 แม้ละคอนที่แสดงกันอยู่ตามโรงทั่วไปในสมัยนี้ (ยกเว้นละคอนร่า) ก็นับว่าเปลี่ยนแปลงปรับ-

ปรุ่่งมาจากละคอนแบบปริศาคัดยั้แทบทั้งนั้น 1

ตัวอย่างละครรวงสลั้บพิศ

ตัวอย่างละครรวงสลั้บพิศ เช่นเรื่อง สาวเครือฟ้า พระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ละครเรื่องนี้ได้รับความนิยมแพร่หลายอย่างมาก ที่มาของละครเรื่องนี้พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์ทรงนิพนธ์ไว้ในคำนำของหนังสือเรื่องนี้ว่า "บทละครรวงเรื่องสาวเครือฟ้าเลียนเรื่องคอมิกออปราฝรั่ง เศสที่ลื้อชื่อ มาตามบัตเตอไฟล ไคมาจากหนังสือไกลบ้าน" 2

เนื้อเรื่องย่อมีดังนี้ นายร้อยตรีพร้อมเดินทางไปเยี่ยมเยียนสหายสนิทของตน ชื่อ พระรามที่เชียงใหม่ และมีโอกาสได้พบสาวเครือฟ้า ซึ่งกำลังทำบิศาการดาอาศัยอยู่กับตายาย นายร้อยตรีพร้อมหลงรักนางทันทีจึงไคเจรจาขอรองใ้พระรามช่วยเหลือไคทนไคแต่งงานกับสาวเครือฟ้าจนสำเร็จ สาวเครือฟ้าอยู่กับสามีอย่างมีความสุขจนกระทั่งไคกำเนิดบุตรชายคนหนึ่ง นายร้อยตรีพร้อมก็ถูกเรียกตัวกลับอยุธยาไคโดยควน นายร้อยตรีพร้อมจึงตองจากภรรยาและบุตรควความอาลัยรักพร้อมทั้งไคสั้ญญาวาจะรีบกลับมาไคโดยเร็วที่สุด หลายปีผ่านไปไคโดยไม่มีข่าวจากนายร้อยตรีพร้อม สาวเครือฟ้าไคแต่เฝ้าคอยสามีควความหวังและควความซื่อสัตย์จนกระทั่งวันหนึ่งสาวเครือฟ้าไคข่าวจากพระรามว่าสามีของนางซึ่งขณะนี้มียศเป็นนายร้อยเอกหลวงณรงค์รักษจะมาเยี่ยม สาวเครือฟ้าไคใจอย่างยิ่งรีบทำควความสะอาดบ้านของเพื่อเตรียมต้อนรับสามี เมื่อถึงกำหนดวันหลวงณรงค์รักษพร้อมกับภรรยาไคหมักไคมาที่บ้าน

¹ มนตรี ทรามาต, การละเล่นของไทย (พระนคร: ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า 100-101.

² ประเสริฐอักษร [พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์], สาวเครือฟ้า (พระนคร: ม.ป.ท., 2506) (พิมพ์เป็นบรรณาการในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงประเสริฐอักษร ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2506).

ของสาวเครือฟ้า สาวเครือฟ้าผิดหวังและเสียใจเป็นอย่างมากจึงตัดสินใจทำลายชีวิตตนเองโดยจะผูกคอตาย แต่บุตรชายเข้ามาขัดขวางไว้ สาวเครือฟ้าจึงได้สติแต่แควควยความทุกขทรมาณอย่างแสนสาหัส นางตัดสินใจฆ่าฤๅษแห่งตัวตาย ก่อนที่จะสิ้นชีวิตสาวเครือฟ้าแววเสียงสามีมารองเรียกที่หน้าประตู

กาญจนาคพันธุ์ได้เล่าถึงการแสดงละครเรื่องสาวเครือฟ้าในครั้งนั้นไว้ว่า "เรื่องจากต่างชาติเรื่องที่มีชื่อเสียงมากก็คือเรื่องสาวเครือฟ้า ซ้อยเป็นร้อยตรีพร้อมพระเอกพร้อม (หม่อมพร้อม) เป็นสาวเครือฟ้านางเอก พร้อมนางเอกแสดงได้ดีจนถึงได้รับพระราชทานรางวัลจากพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเป็นเงินชั่งหนึ่ง ¹

ตัวอย่าง ละครเรื่องสลับทูเรื่องอื่น ๆ ที่ได้รับความนิยมไม่แพ้ เรื่อง สาวเครือฟ้า เช่น เรื่อง ตักทายออกกรัก ขวคแก้วเจียรไน มหาราชวงศ์พม่า เป็นต้น ^{๗๑๒๓}

ตัวอย่างบทละครเรื่องสลับทู

คัดจากเรื่อง มหาราชวงศ์พม่า ของประเสริฐอักษร ตอนศุภยะลัคครวณ ²

พมาครวณ

๑ (ศุภยะลัค)

ศุภยะลัค กษัตริย์ เทวีขวัญ	ของกำนัล นางใน จำใจเห
ชะตาตก ปลกเปลี้ย เสราเชื้อเซ	ควยเป็นเว ราสนอง เหลือป้องกัน
ไปเกิดไป ขอบใจ ให้ไซสรอย	แต่นอนนอย บำรุง ผดุงขวัญ

¹ กาญจนาคพันธุ์ [ขุนวิจิตรมาตรา] , "เล่าเรื่องเกี่ยวกับละคร", สุจิตร์วัน
ละครเพลงในอดีต

² ประเสริฐอักษร [พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์] ,
(พระนคร: โรงพิมพ์กรุงเทพ ฯ เกล็ดเมด, 2470), หน้า 169-72.

ยังเหลือแต่ ความระลึก นึกเท่านั้น
 เกิดบ้านช่อง ของแหว พอแม่มี
 เป็นสิ้นบุญ วิชาณา เวลาไซ

มีชีวัน มีขอลืม คิมอาดัย
 จงรีบหนี กอนกะดา เขามาใกล้
 เกิดขอให้ เจริญสุข ไปทุกนาง ฯ

6 คำ

(ทรงกรรแสง กำนัลก็ต่างร้องไห้เขามากกราบพระบาทแล้วไปบ้าง บิดามารดามา
 เร่งไปลอย ๆ บ้าง นิ่งร้องไห้อยู่ไม่ไปก็มีบ้าง ตรัสถามไยไม่ไป ทูลว่าชาตินี้ไม่ขอทาง
 พระบุคคลบาทมิพญาญี่แล้ว ทหารรองทอลงมาว่า ทหารมาฝรั่งเศสจนถึงพระราชวังแล้ว เอง-
 เองอัทกับเมี้ยนหวนออกไปรับ ทหารลอมรายรอบพระราชวัง เขามาข้างในน้อยคน พระ-
 นางชมพระองค์ลงหมอบกะพั้น)

(พม่าโอด ๑ (ศุภยะลัค)

โอ้เมณฑง องค์กรพิตร บិតุเรศ
 นิมิตรมัน ทเลเสถียร มณเฑียรปรารงค์
 เถลิงชาติ เอกะราช อำนางใหญ่
 ศุภยะลัค ชัตติยะ กะลัมพร
 ชำดางชาติ เอกะราช โอชาติเออย
 พระสีป่อ พอดวัลย์ คุบรโรดม
 เมียอุปัทว ศุภยะลัค มีไซหรือ
 โดยคิดพลาด ซลาเกิน พเอินกรรม
 ประทานโทษ โปรตเกิด พระเกิดเกล้า
 ให้เครื่องวงศ์ องค์กษัตริย์ ทองชัตเคื่อง
 ศุภยะลัค ศุภยะลัค ชัวชัตหนอ
 ตอภัยจึง จึงรทิก รุกิกเพลง
 โปรตลงโทษ โปรตซา ธิคาอุมาทว
 (ใน) พลงทูปอก ชุกศิรา โสกาลัย

พระเกิด ผังปลุก ลูกทุกอย่าง
 26 ศกสร้าง สถาวร
 ผดุงไพร ฟาสุโข สโมสร
 ลางนคร ลางวงศ์ ลางองค์ไทรม
 พมาเคย แก้วศึก ทัยมสิกโหม
 จะดมโครม โคมภัย เพราะใครทำ
 ทำโดยชื้อ อาสา มาถดำ
 เหมือนแกลงชำ สามาน ซาบ้านเมือง
 ลูกคนใจ โง่เขลา ไม่เขาเรื่อง
 อคสูเบื่อง บาทบุคคล เพราะตนเอง
 เหมือนไปล่อ พัยคชา มาชมแหง
 เพราะไมเกรง ไม่เชื่อ เอื้อคำใคร
 มันผดามุชาติ ผดามุเวียง เลียงไม้ไหว
 กลิ้งเกลือก เสือกใน ชุติครวญ ฯ

14 คำโอด

3.3.3. ละครพูด

ละครพูดเป็นละครที่ใช้ศิลปะการพูดดำเนินเรื่อง เป็นละครแบบใหม่ที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงเป็นผู้ให้กำเนิดในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ละครพูดแบ่งได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ได้ดังนี้ คือ

3.3.3.1. ละครพูดล้วน ๆ

3.3.3.2. ละครพูดสลับคำ

3.3.3.1. ละครพูดล้วน ๆ

ละครพูดล้วน ๆ เป็นละครประเภทหนึ่งที่ได้รับคามนิยมแสดงมาจนทุกวันนี้ เพราะแสดงไต่กาย ตัวละครไม่ต้องใช้เวลาฝึกฝนเป็นเวลานานเหมือนในละครรำ คำเนินเรื่อง คุยการพูด และมีการแสดงท่าประกอบอย่างสามัญชน ไม่ต้องมีดนตรีหรือการร้องเพลง แต่มีฉากและเปลี่ยนฉากตามท้องเรื่อง เรื่องที่แสดงอาจจะแต่งขึ้นหรือดัดแปลงมาจากเรื่อง ของต่างประเทศก็ได้ /

กำเนิดและวิวัฒนาการของละครพูดล้วน ๆ

กำเนิดของละครพูดอาจจะกล่าวได้ว่าเริ่มมาตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดให้มีการแสดงละครพูดสมัครเล่นเป็นครั้งแรก ละครพูดในครั้งนั้นแตกต่างกับละครพูดของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมารในสมัยหลังในเรื่องเนื้อเรื่อง คือเนื้อเรื่องที่แสดงในครั้งนั้นดัดแปลงมาจากบทละครรำที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพทรงอธิบายถึงการแสดงละครพูดในครั้งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าว่า "บางทีมีการสโมสรรบี่ใหม่โปรดให้เล่นละครสมัคร ผู้เล่นเจ้านายก็มี ขุนนางก็มี แล้วแต่ใครจะสมัครเล่น แต่เล่นเป็นละครพูด นับว่าละครพูดในภาษาไทยมีขึ้นเป็นที่แรกในครั้งนั้น เอาเรื่องละครรำ

เช่นเรื่อง สังข์ศิลป์ชัยมาเล่นเป็นละครพุกบาง เอาเรื่องนิทานมาเล่นบ้าง”¹

ในปี 2422 หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราช
นิพนธ์ลิลิต นิทราชาคริต จบบริบูรณ์แล้ว โปรดให้หม่อมราชวงศ์ “แมจิกัลไซไซเอตี” ซึ่งสมเด็จพระ
เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์เป็นนายกจัดการแสดงละครเรื่องนี้ขึ้น ทรงเป็นผู้กำหนดตัวละคร
เองโดยโปรดให้กรมหมื่นทิวากรวงษ์ประวัติกเป็นอาบู่หะตัน พระองค์เจ้าจิตรเจริญ (ต่อมา
คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์) เป็นตัวนางนอกตาชอล²

ในปี 2425 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้จัดการแสดงละคร
เรื่องอิเหนาในงานเฉลิมพระราชมณเฑียรพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ละครที่แสดงในครั้ง
นี้เป็นละครว่า แต่มีบทเจรจาซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราช
นิพนธ์เองบ้าง โปรดให้พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงพิชิตปรีชากรและเจ้านายพระองค์อื่น ๆ
แต่งถวายเป็นบทเจรจาซึ่งนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นบทละครพูดเรื่องแรก แต่มีเนื้อความไม่
สมบูรณ์ เริ่มตั้งแต่จรกาทราบชาวศึกมาติดเมืองคันทา จนถึงบุษบาถูกคุมหอบ รวมทั้งสิ้น
68 บท³

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมทิพย์มาลา, ตำนานละครอิเหนา
(พระนคร: คลังวิทยา, 2508), หน้า 198.

² หม่อมเจ้าหญิง ดวงจิต จิตรพงศ์ “สังคีตวาทีวิจิตร” ชุมนุมบทละครและ
บทคอนเสิร์ต โดย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ (พระนคร:
กรมศิลปากร, 2506), หน้า 21.

³ บทเจรจาละครอิเหนา 68 บท ใน ตำนานละครอิเหนากับบทเจรจาละคร
อิเหนา (พระนคร: โรงพิมพ์ไทย, 2464) (สมเด็จพระนางเจ้าสุชาวมารศรีราชเทวีพิมพ์
แจกในงานฉลองพระชันษาชาวยศ เมื่อปีระกา 2464).

ตัวอย่างบทเจรจาละครอิเหนาบทที่ 45

ตอนอิเหนาพบกับมะคี่หวี ทอพรอง "เอาเมียเขาไปให้จรงกา"

อิเหนา หมอมฉันทราบคอกขอรับว่าตัวคนเดียว ไม่มีใครเมตตา หึงยากจนไม่มีจะ สอดเสียบเค็มเหิน ตกมาถึงตัวคนเดียวก็จริง แต่เป็นคนจริงจริงนะขอรับ เมื่อผู้อื่นไม่มีใครเมตตา จึงต้องเมตตาตนเอง ไม่มีผู้อื่นจะช่วยคิดอ่านอุ- หนุ่หนักต้องช่วยตัวเอง พระมารดาเอาฝ่าพระบาทรองกุดเออะ วาการเป็น ไปถึงเพียงนี้แล้ว ไม่ให้หมอมฉันทำยั้งจึงจะให้ทำยั้งใจ เคื่อนจะตกลงบนตม จะปลอຍให้จมเสียบยั้งใจ ถึงจะเชือกกลคนกริวกราคหมอมฉัน ตามแต่จะโปรด แต่ขอให้คิดถึงองค์ปะตาระกาหลาบาง ว่าทานไม่มีผิดมีโทษอะไร จะปรับ เอาหลานทานไปให้ระคนปนศักดิ์คำชา หมอมฉันเป็นผู้เป็นเจ้าของก็เป็นชาย ถ้า ไม่ยอมตายเวลานี้ จะไปยอมตายเมื่อไรให้ดีกว่า กุดขอยืนแนขอรับ ถ้ากริว ก็จงลงพระอาญา ถ้าชีวิตยังไม่ตาย จะวางถวายอย่าสงกา (หันมาวาแก บุษบา) ยังไรแม่ อย่านั่งนิ่ง พี่วานจริงนะน้องบุษบา

มะคี่หวี ขารคอกพอเอย ว่าเจานะมีฤทธิ์มีบุญ ไม่มีใครทำไม่ได้ จะคิดมั่งสัถนิตเป็น ไร วานองเป็นสาวเป็นผู้หญิงทำไคทำเอา สะสะ องค์ปะตาระกาหลา ชาง มีหลานอาภัพอ้วาสนา แดวยังมิสา ยังตองประจาง พอเอย ลูกนี้เป็นผู้หญิง สู้ไม่ได้ ตามพระทัยแลพลการ

อิเหนา หมอมฉันยอมสารถาปรับนิต ยอมถวายชีวิตสังขาร หมอมฉันทำทั้งนี้ ไม่ได้ อวคบลูอวคฤทธิ์ อวยแต่อาภัพอวกแต่สันคิคคอกขอรับ พุทโธ พุทโธ กะไรเลย ไม่ทรงเห็นใจ ควงแก้วที่รักยิ่งกว่าชีวิต ทานช่วยกันปลิดเอาไป ก็เมื่อชีวิตที่ รักนอยกว่า ไม่ตายเสียบก่อน จะยอมจะหยอนกะไรได้ แม้นโปรดหลานทั้งสอง จะมิได้ไม่อาย ก็จงโปรดควยอีกสัถนิต ช่วยผลาญชีวิตลูกเสียบให้ตาย

ในปี 2447 หลังจากที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธสยามมกุฎ ทรงสำเร็จการศึกษาและเสด็จกลับประเทศไทยแล้ว ทรงตั้ง "ทวีปญญาสโมสร" ขึ้นใน พระราชอุทยานสราญรมย์ แต่ในสมัยเดียวกันนี้ได้มีการตั้ง "สามัคยาจารย์สโมสร" ซึ่งมี

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นประธานอยู่ก่อนแล้ว กิจกรรมของสองสโมสรที่คล้ายคลึงกัน คือการแสดงละครพูดแบบใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากละครตะวันตก ละครพูดแสดงเป็นครั้งแรกที่สโมสรใดไม่ปรากฏหลักฐานยืนยัน แต่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ทรงมีส่วนร่วมในกิจการในการแสดงละครพูดของทั้งสองสโมสรนี้ จึงได้ถวายพระเกียรติว่าทรงเป็นผู้ให้กำเนิดละครพูด¹

ละครพูดในสมัยแรกนั้นพระยาสุนทรพิพิธ ซึ่งเคยเป็นตัวละครคนหนึ่งของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เขียนเล่าไว้ว่า

ละครพูดได้ถือกำเนิดขึ้นในเมืองไทยที่สถาบันทั้งสองนั้น ซึ่งสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าทรงก่อกำเนิดขึ้นเมื่อแสดงครั้งแรก ๆ เรียกว่าละครทวีปัญญา หมายความว่า เป็นละครของสโมสรทวีปัญญา ต่อมาจึงตั้งชื่อเป็นหลักฐานว่า คณะ "ศรีอยุธยา" ตามพระนามปากกาของรัชกาลที่ 6 ที่ใช้ทรงพระราชนิพนธ์บทละครพูด โรงละครที่ใช้แสดงในครั้งนั้นก็คือเรือนไม้ที่ติดอยู่กับมุกกำแพงพระราชอุทยานสราญรมย์ คานตะวันออกเฉียงเหนือ ตัวสโมสรทวีปัญญา ก็คือเรือนกระจกที่เป็นสมาคมช่างตัดผมในปัจจุบัน²

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นยุคทองของละครพูด ประชาชนให้ความสนใจต่อละครประเภทนี้อย่างมาก เพราะเห็นว่าเป็นของแปลกและแสดงใตงาย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนับสนุนละครพูดอย่างดียิ่ง ทรงพระราชนิพนธ์บทละครพูดที่สื่อกันเป็นจำนวนมาก และทรงร่วมในการแสดงด้วยหลายครั้ง ละครพูดในสมัยแรก ๆ นั้นมีชื่อที่น่าสนใจอยู่ประการหนึ่ง คือผู้แสดงเป็น

¹ พระยาสุนทรพิพิธ, "กำเนิดละครพูดในประเทศไทย" นิตยสารกรมตำรวจ ปีที่ 26, เล่ม 21, หน้า 32.

² เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ชายล้วน จนกระทั่งเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้มีการแสดงละครพูด พระราชนิพนธ์เรื่อง กลแตก จึงได้ฉายแสดงเป็นชายจริงหญิงแท้¹

บทละครพูดอาจจำแนกตามลักษณะของคำประพันธ์ที่ใช่แต่งได้เป็น 3 ประเภทคือ

1. บทละครพูดความเรียง คือบทละครซึ่งตัวละครเจรจาเป็นร้อยแก้ว ใต้ฟ หน้ใค
2. บทละครพูดคำกลอน คือบทละครซึ่งตัวละครเจรจาเป็นคำกลอน นอ.ร.ว.ท
3. บทละครพูดคำฉันท์ คือบทละครซึ่งตัวละครเจรจาเป็นคำฉันท์ ฎ.ก.๒๖

1. บทละครพูดความเรียง

ตัวอย่างบทละครพูดความเรียงได้แก่เรื่อง หัวใจนักรบ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว วรรณคดีสโมสรประกาศยกย่องให้บทละครเรื่องนี้เป็นยอดของบทละครพูด ความมุ่งหมายที่ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ก็เพื่อ

ปลุกใจประชาชนชาวไทยให้เกิดความรักชาติ รู้จักหน้าที่ของตนที่มีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และเห็นความสำคัญของกองเสือป่าซึ่งพระองค์ทรงจัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2454 เพื่อฝึกหัดข้าราชการพลเมืองทั่วไปที่ยังไม่เคยเป็นทหารให้มีความรู้ทางยุทธวิธีรวมทั้งกิจการลูกเสือที่ทรงให้กำเนิดขึ้นในปีเดียวกัน เพื่อฝึกหัดอบรมเยาวชนของชาติให้มีระเบียบวินัย มีวัฒนธรรมทางจิตใจ รู้จักบำเพ็ญประโยชน์และปลุกฝังให้มีความรักชาติ ศาสนา พระมหา-

¹ พระมหามนตรีศรีอริยวงศาคตญาณ (รณ สว่างน่าน), "คำปรารภ" กลแตก, โดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระนคร: โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2510), หน้า ๑. (คณะกรรมการอำนวยการราชตฤณมัยสมาคม พิมพ์บรรณาการในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอก, พลเรือเอก เจ้าพระยารามราฆพ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม 2510).

กษัตริย์เพื่อเตรียมตัวที่เป็นพลเมืองที่ดีของชาติต่อไป¹

เนื้อเรื่องสมมุติให้เกิดขึ้นที่เมืองมณีบูรณ มณฑลหัตตินบุรี พระภริมย์วราก เป็น
 ผู้หนึ่งที่ไม่เห็นประโยชน์ของเสือป่าและลูกเสือ ดังนั้นจึงโกรธแค้นนายสวัสดิ์ซึ่งเป็นบุตร
 ชายคนสุดท้ายของคนที่ไปสมัครเป็นลูกเสือ หลวงมธุธรรมธรรราชรัง เป็นสหายคนหนึ่งของ
 พระภริมย์วรากรรโศกพยายามชี้แจงประโยชน์และความสำคัญของเสือป่าและลูกเสือให้พระ-
 ภริมย์วรากรรพียง แต่พระภริมย์วรากรรกลับไม่สนใจบังคับให้นายสวัสดิ์ลาออกจากลูกเสือ
 นายสวัสดิ์ปฏิเสธไม่ยอมปฏิบัติตามคำสั่งของบิดา หลวงมธุธรรมธรรราชรังจึงโกล่เกลี่ยโดยขอ
 นายสวัสดิ์ให้เป็นบุตรบุญธรรมของตน และอนุญาตให้นายสวัสดิ์เป็นลูกเสือใดต่อไป พระ-
 ภริมย์วรากรรมีบุตรคนหนึ่งชื่อนางสาวอุไร ซึ่งชอบพอกับหลวงมณีราษฎร์บำรุงซึ่งเป็นนาย
 อำเภอลูกเสือผู้บังคับกองร้อยที่ 1 กองพันเสือป่ามณีบูรณ พระภริมย์วรากรรสัญญาว่าจะยก
 นางสาวอุไรให้หลวงมณีราษฎร์บำรุง ถ้าหลวงมณีราษฎร์บำรุงจะยอมลาออกจากเสือป่า
 แต่หลวงมณีราษฎร์บำรุง ซึ่งเป็นผู้ไม่เห็นประโยชน์ของประเทศชาติมากกว่าเรื่องส่วนตัวจึง
 ปฏิเสธ

นายสวิงเป็นบุตรชายคนโตของพระภริมย์วรากรร ซึ่งต้องไปเข้ารับราชการทหาร
 ตามหน้าที่ พระภริมย์วรากรรเกรงว่าบุตรชายของตนจะตองลำบากจึงไปปรึกษากับนายขุน
 เบง ซึ่งเป็นพี่ชายของนางเนยภรรยาของตนถึงเรื่องที่จะให้นายสวิงหลบหนีราชการ
 ทหาร นายขุนเบงรับอาสาโดยไปหลอกนายสวิงว่าพระภริมย์วรากรรป่วยหนัก นายสวิง
 ซึ่งขณะนั้นได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างเต็มความสามารถ มีความหวังใบบิดาจึงหลบหนีราช-
 การมาเยี่ยม เมื่อมาถึงบ้านก็ได้ทราบความจริงจึงโกรธแค้นนายขุนเบงมาก และเตรียม
 ตัวจะกลับไปรับหน้าที่ตามเดิม

¹ กรมศิลปากร, "คำนำ" บทละครนอกเรื่องหัวใจนักรบ, โดย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระนคร: กรมศิลปากร, 2512), (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงาน พระราชทานเพลิงศพ ทานบุญหญิงกิมไล้ สุธรรมมนตรี ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์วัดเทพ- ศิรินทรवास 15 ตุลาคม 2512).

ระหว่างนี้ ชาตีกยกเข้ามาถึงเมืองหัสตินบุรี พวกเขาเสียป่าและลูกเสียต่างก็ปฏิบัติหน้าที่อย่างเข้มแข็งและใซยานของพระภริมยวรากร เป็นกองบัญชาการ นายสวริชรับอาสาจะไปขอกำลังทหารมาเพิ่มเติมเพื่อเป็นการลดความผิดของตน แต่กลับถูกนายขุนเบง ซึ่งเป็นผู้ทรยศดอบยิงตาย นายสวสัจจึงรับอาสาปฏิบัติหน้าที่แทน ระหว่างนี้พระภริมยวรากร กลับใจระลึกถึงหน้าที่ของตนได้จึงให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ย่างดียิ่ง แต่ชาตีกมีกำลังมากกว่า สามารถยึดบ้านพระภริมยวรากร ได้ ชาตีกพยายามขู่เชิญให้พระภริมยวรากร เปิดเผยกำลังทหาร แต่พระภริมยวรากร ปฏิเสธอย่างเด็ดเดี่ยว ถึงแม้ชาตีกจะขู่ว่าจะประหารชีวิตก็ตาม ในที่สุดทางบ้านเมืองส่งกำลังมาช่วยเหลือทัน ชาตีกจึงพ่ายแพ้ถอยหนีไป พระภริมยวรากร ซึ่งขณะนั้นเห็นคุณประโยชน์ของเสียป่าจึงรีบสมัครเป็นเสียป่าท่ามกลางความชื่นชมของคน

บทละครเรื่อง หัวใจนักรบ นี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้จัดการแสดงขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อพุทธศักราช 2463 และทรงรวมแสดงเป็นตัวหลวงมณีราษฏร์บำรุง ในการแสดงครั้งนั้นทรงใช้พระนามแฝงว่า "นายแก้ว อุษงยา" นอกจากนี้ยังทรงตั้งนามแฝงพระราชทานให้ตัวละครทุกคน ¹

ตัวอย่างบทละครพูดความเรียง

คัดจากพระราชนิพนธ์บทละครพูดเรื่อง หัวใจนักรบ ตอนพระภริมยวรากรระโตตอบกับชาตีก ²

ผู้บังคับการ	ถ้าเช่นนั้น แกจะมีหน้าที่ต่อสู้กับพวกฉันได้อย่างไร
พระภริมย ๑	ฉันได้บอกนายแล้ว ฉันมีหน้าที่ต่อสู้เพราะเป็นคนไทย ฉันยังพอกนายเพื่อป้องกันบ้านเมืองของฉันตามหน้าที่ผู้ชายชาวไทย

¹ คุรายนามผู้แสดงละคร และคำอธิบายนามแฝงของผู้แสดงละครใน "อธิบายรายนามตัวละครอน" เรื่องเดียวกัน, หน้า 9-11.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 57-8.

- ผู้บังคับการ   เมื่อแก่ปรารถนาจะมีหน้าที่เป็นผู้ป้องกันชาติ ทำไมแก่ไม่เข้าเป็นทหาร
- พระภิรมย์ ฯ   เพราะมีพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหารฉันรับราชการพลเรือนอยู่แล้ว และ
อย่างไร ๆ ก็ดี อายุฉันก็มากเกินไปที่จะเป็นทหารได้แล้ว
- ผู้บังคับการ   ถ้าเช่นนั้นทำไมแก่ไม่ไปเป็นเสือป่า
- พระภิรมย์ ฯ   เพราะฉันเป็นบ้า ไม่รู้สี่ประโยชน์ของเสือป่าจนเกิดสงครามขึ้นแล้ว
ฉันจึงแฉะเห็นประโยชน์
- ผู้บังคับการ   เมื่อแก่ไม่ได้เป็นทหารและไม่ได้เป็นเสือป่าทั้งสองอย่างเช่นนั้น ต้อง
แปลว่าแก่ได้สะอาดอำนาจอันชอบธรรมของแก่ที่จะรบ เพราะฉะนั้นแก่ไม่
มีอำนาจอันชอบธรรมหรือหน้าที่จะยิงพวกฉันเลย
- พระภิรมย์ ฯ   ทำไม ฉันเป็นคนไทยคนหนึ่งเหมือนกัน จะไม่มีอำนาจอันชอบธรรมที่จะ
ต่อสู้ศัตรูแห่งชาติไทยฤ่ ฉันไม่มีอำนาจอันชอบธรรมที่จะป้องกันบ้าน-
เมืองของฉันฤ่

2. บทละครพูดคำกลอน

ตัวอย่างบทละครพูดคำกลอน เช่นเรื่อง พระร่วง พระราชนิพนธ์ในพระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงดัดแปลงเนื้อเรื่องและวิธีการแต่งบทละคร
เรื่องนี้จากบทละครว่าเรื่องพระร่วงหรือขอมคำคืน ที่ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเมื่อปีพุทธศักราช
2455 จุดประสงค์ทรงพระราชนิพนธ์ก็เพื่อให้สมาชิกเสือป่าจัดแสดงละครขึ้นเพื่อเป็นการ
ปลุกใจประชาชนให้เกิดความรักชาติ

เนื้อเรื่องย่อมีดังนี้

พระร่วงเป็นพ่อเมืองละโว้ ซึ่งขณะนั้นตกอยู่ในใต้อำนาจขอมซึ่งมีท้าวพันธุสุริยวงศ์
เป็นพระเจ้าแผ่นดินปกครองอยู่ เมืองละโว้เกิดทุกข์ภัยประชาชนเดือดร้อนไม่สามารถ
ส่งส่วยน้ำได้ตามกำหนด นักกุมจึงคุมไพร่พลขอมมาทวงส่วยน้ำ พระร่วงเห็นว่าถ้าจะเกณฑ์
ไพร่พลชาวไทยให้ไปส่งส่วยน้ำถึงนครขอมดังที่ใดเคยปฏิบัติมาจะเป็นการเดือดร้อนอย่างยิ่ง

จึงขอร้องให้นักคุมช่วยขนส่วยน้ำไปเอง แต่นักคุมปฏิเสธอ้างว่านิคธรรมเนียม และ
 เกวียนของเขามีเพียง 20 เล่ม เท่านั้นไม่พอที่จะขนส่วยน้ำได้ พระร่วงออกอุบายถามว่า
 ถ้าฝ่ายไทยสามารถบรรจุน้ำตามอัตราที่เคยส่งในเกวียน 10 เล่มนั้น นักคุมจะยอมขนส่วย
 น้ำไปให้หรือไม่ นักคุมมองไม่เห็นทางที่พระร่วงจะปฏิบัติได้จึงยอมรับคำ พระร่วงจึง
 เกณฑ์ให้ชาวไทยช่วยกันसानชะลอมให้ตาถี่ ๆ และเอาชั้นยาภายในชะลอม ไซ้ชะลอมนั้น
 บรรจุน้ำบรรทุกในเกวียน 10 เล่มได้

นักคุมต้องนำส่วยน้ำไปนครธมเองตามสัญญา และไต่กราบทูลเรื่องที่ตนเสีย
 พระร่วงให้ท้าวพันธุมาทราบ ท้าวพันธุเห็นว่าพระร่วงเป็นคนมีสติปัญญา ถ้าไม่กำจัดเสียจะ
 เป็นอันตรายในเวลาต่อไป จึงสั่งให้พญาเคโษคุมทัพไปจับตัวพระร่วงมาถวายถ้ำซัดขึ้นให้
 มาเสีย นายมันซึ่งเป็นพรานป่าไคทราบข่าวขอมยกทัพมาจึงรีบนำความมาทูลพระร่วง พระ
 ร่วงเห็นว่าถ้าจะอยู่ในเมืองละโว้ต่อไป ประชาชนจะเดือดร้อนจึงเสียสละตนเองโดยหลบ
 หนีไปยังสุโขทัยและบวชเป็นภิกษุที่วัดแห่งหนึ่ง ฝ่ายพญาเคโษทราบข่าวการหลบหนีของ
 พระร่วงจากนายมัน จึงมอบอำนาจให้นักคุมคุมทัพแทน และปลอมตัวเป็นคนไทยติดตามพระ
 ร่วงมาถึงสุโขทัย

พญาเคโษมาพบพระร่วงซึ่งตนไม่เคยรู้จักมาก่อนกำลังกวาดลานวัดอยู่ จึงไต่ถาม
 ถึงพระร่วง พระร่วงรู้ได้ทันทีว่าพญาเคโษเป็นศัตรูติดตามพระองค์มา จึงให้ลูกศิษย์วัด
 ช่วยกันจับตัวพญาเคโษไว้ได้ ฝ่ายทางเมืองละโว้ นางจันทน์มารดาของพระร่วงและประ
 ชาชนพร้อมใจกันโจมตีกองทัพขอมแตกพ่ายไป และยกทัพติดตามพระร่วงมาถึงสุโขทัย ขณะ
 นั้นพ่อขุนสุโขทัยทิวังคต ชำราชาการสุโขทัยจึงพร้อมกันอัญเชิญพระร่วงให้ครอบครองสุโขทัย

ตัวอย่างบทละครพูดคำกลอน

คัดจากบทละครเรื่อง พระร่วง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
 เจ้าอยู่หัว ตอนนางจันทน์เตรียมออกศึก ¹

¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระร่วง (พระนคร: โรงพิมพ์
 ศรีสภา, 2502), หน้า 95-7.

นางจันทร์

ก็แล้ว, จงรีบไปรวมพล,
 ผู้คนศาสตร์อาญาชาโต,
 อันตัวเราเองก็จะไป,
 เพราะสุดแสนแค้นใจอาศัยศัตรู
 ตั้งแต่ได้ตัวตัวผู้เดียว,
 จะแลเห็นลี้ภัยก็เห็นแต่ลู่กอบ,
 เราไม่ยอมเสียให้แก่ศัตรู,
 ขอต่อสู้จนกว่าจะวายปราณ.

หลวงเมือง

ขอโทษเกิดเจ้าชา, แถว่าเห็น
 ไม่จำเป็น

นางจันทร์

อย่าห้ามเราเลยท่าน!
 เราจะยกไปสู่ศัตรูพาด,
 ถึงจะม้วยชนมทานก็ตามที.

หลวงวัง

ไม่จำเป็นแท้ ๆ, แม่พลูเกล้า,
 พวกชาเจ้าจะรบอย่างเต็มที,
 ยอมตายถวายซึ่งชีวี
 เป็นพลี!

หลวงนา

แม่แท้, อย่าสงกา!

นางจันทร์

เราเชื่อแม่! จริงแท้, จะแพชอม
 คงไม่ยอม ยอมตายเสียดีกว่า!
 และในการทานห้ามเรานี้
 ก็คือว่าเหล่าท่านภักดีแท้,
 เราขบใจ! เราไซ้แม่เป็นหญิง
 จะนิ่งอยู่ไหน? ไม่ได้แม่!
 เราเป็นไทยเชื้อชาตินี้กรบแท้,

อีกเป็นแม่พระวางพ้อเมืองไทย
 เมื่อยามลูกข้าไซร์ไกลบุรี
 ข้าจะไปแทนในหงโค,
 ชาวละโว้จะลำบากยากอย่างไร,
 เราไซร์ขอลำบากยากเท่ากัน
 ประการหนึ่งลูกชายเรานี้
 จะร้ายคืออย่างไรไมรมัน,
 ถ้าแมวลูกชายวายชีวัน,
 เราจะทนทุกขนั้นไคฉนั้นโค.
 เหตุนี้จะไปกับกองทัพ,
 ซึ่งชัยไลขับประยุทธ์ใหญ่,
 ในหายขอมอาธรรมจัญไร
 พายแพฝีมือไทยโดยพลัน.
 หรือว่ามีกรรมจำต้องพาย
 ก็ขอตายพร้อมพวกพลชั้นช !

หลวงเมือง

เมื่อแม่เจ้าตั้งใจไวเช่นนั้น
 ฝ่ายคิดนั้นจะชคไคฉนั้นโค

นางจันทน์

ดีแล้ว ถ้ากระนั้นจะรีบเร่ง
 รวมพลเก่ง ๆ อยาสาไค

3. บทละครพดก้านันท

ตัวอย่างบทละครพดก้านันทมีเพียงเรื่องเดียว คือ เรื่อง มัทนะพาธา หรือ ตำนาน
แหงดอกกหลาบ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว วรรณคดีสโมสร
ไคประกาศยกย่องให้เรื่องนี้เป็นหนังสือที่แต่งดีเล่มหนึ่ง แต่เดิมนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ-
เกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระราชหฤทัยให้เรื่องนี้เป็นเพียงหนังสือสำหรับอ่านอย่างกวินิพนธ์เท่านั้น

แต่เป็นที่นิยมของประชาชนทั่วไป จึงได้มีการนำไปแสดงเป็นละคร ซึ่งเป็นที่พอพระราช-
หฤทัยมาก ¹

ในคำนำของพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
มีพระบรมราชาธิบายเกี่ยวกับวิธีการแสดงไว้ว่า "ส่วนวิธีเล่นเรื่อง มัทนะพาธา นี้
ข้าพเจ้ากำหนดไว้ให้ตัวละครคนพูดบทของตนเอง ไม่ใช่ร้องบทร้องนั้น ๆ อย่างแบบที่เรียกกันว่า
'ละครคนคึกคักบรรพ' ต่อเมื่อบทใดเป็นบทที่ร้องจึงให้ร้อง, กับให้มีคนตรีเล่นคลอเสียง
เบา ๆ ในเวลาที่เจรจา, และมีนาพากย์กำหนดลงไว้บางแห่งเพื่อช่วยการดำเนินเรื่อง"
เรื่อง" ²

เนื้อเรื่องย่อมีดังนี้

เรื่องนี้สมมติให้เกิดในการตรวรัชในสมัยโบราณ สุพรรณเทพบุตรหลงรักนาง
อัปสรชื่อ มัทนา แตนางไม่เคยสนใจพระองค์เลย จิตรกรซึ่งเป็นเทพวิวารรับอาสา
วิยาธรชื่อมายาวิน ซึ่งสามารถใช้อำนาจโยคะนิทราสะกดมัทนาให้มาเฝ้าสุพรรณได้ ด้วย
อำนาจของมายาวินมัทนาจึงต้องมาเฝ้าสุพรรณอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ สุพรรณพยายามขอ
ความรักนาง แต่ได้รับการปฏิเสธเหมือนเช่นเคย สุพรรณโกรธแค้นมากและสาปแช่งให้นาง
ลงมาเกิดในโลกมนุษย์เป็นกุกุหลาบ หรือดอกกุหลาบ ซึ่งเป็นไม้ไม้อายุชราภฏในโลกมนุษย์มา
ก่อน คำสาปมีข้อแม้ว่าเมื่อถึงวันเพ็ญกลางเดือน ต้นกุหลาบจะกลับร่างเป็นมนุษย์ได้เพียง
ชั่วระยะเวลาวันหนึ่งกับคืนหนึ่งเท่านั้น และเมื่อใดที่นางมีความรักเมื่อนั้นนางจะคงรูปเป็น
มนุษย์ได้ตลอดไป มัทนาจึงลงมาเกิดเป็นต้นกุหลาบส่งกลิ่นหอมจรอยในป่าหิมวัน พระ-
กาลทรศินซึ่งบำเพ็ญพรตอยู่ในบริเวณนั้นทราบด้วยญาณถึงกำเนิดของตนไม้นี้ จึงให้ขุมมา
ปลูกไว้ในบริเวณอาศรม และให้ความรักและเลี้ยงดูเสมือนกับเป็นบุตร

¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, "คำนำ" มัทนะพาธา (พระนคร:
โรงพิมพ์คุรุสภา, 2502), หน้า ค.

² เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ชัยเสน ซึ่งเป็นพระราชอาชญาแห่งหัตถ์นาประโคเสด็จประพาสป่าหลวงมาถึงบริเวณ
 อาศรมของพระกาลทรศิน ได้มีโอกาสเห็นมัทนาในร่างของมนุษย์ในคืนวันเพ็ญ พระองค์
 ทรงหลงรักนางทันที และได้มีโอกาสสารภาพรักต่อกัน ในที่สุดทั้งสองก็ได้อภิเษกสมรส
 กัน และชัยเสนก็พามัทนากลับหัตถ์นาประ ฝายนางจัดที่ซึ่งเป็นมเหสีเค็มของชัยเสนอิจนา-
 ริษยามัทนาจึงคิดอุบายกำจัด โดยกล่าวหาว่ามัทนาเอาใจออกห่างจากชัยเสน ชัยเสนหลง
 เชื่อให้ประหารชีวิตนาง แต่มัทนาก็รอดชีวิตมาได้ด้วยความช่วยเหลือของทหารสนิทของ
 ชัยเสน มัทนาซักเซกกลับมายังอาศรมพระกาลทรศินตามเค็ม วันหนึ่งนางทำพิธีอัญเชิญ
 สุเทพณ์ให้ลงมาช่วยเหลือนาง สุเทพณ์ส่งสารมัทนาที่ถูกทอดทิ้งจึงชวนนางให้กลับไปอยู่กับ
 พระองค์บนสวรรค์ ในครั้งนี้มัทนาปฏิเสธโดยอ้างว่าไม่สมควรที่ตนจะมีสามีมากกว่า
 หนึ่งคน นางขอพรแต่เพียงให้กลับไปหาชัยเสนเท่านั้น สุเทพณ์ก็วิโรธเป็นทิวคณจึง
 สาปแช่งให้นางมีสภาพเป็นตนกหลายตลอดไป มัทนาก็กลายร่างเป็นตนกหลายไปตามคำ
 สาปของสุเทพณ์ ชัยเสนซึ่งขณะนั้นล่วงรู้ถึงกลอุบายของนางจึงที่กำจัดนางแล้วรีบเดินทาง
 คึดตามหามัทนา แต่ก็ได้พบกับมัทนาในสภาพของตนไม่ ซึ่งทำให้พระองค์โศกเศร้าอย่าง
 แสนสาหัส และในที่สุดก็ไปรื้อให้อัญเชิญกลับมาด้วยไปยังเมืองของพระองค์

ตัวอย่างบทละครพูดคำฉันท์

คัดจาก เรื่อง มัทนะพาธา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้า-
 อยู่หัว ตอนมัทนาโต้ตอบกับชัยเสนในฉากลานหน้าพระอาศรมของพระกาลทรศิน¹

มัทนา	กระหม่อมก็เคยทราบ	สุภานิตบุรณว่า
	บุรุษยามลีเนหา	ก็พูดไต่ละหลายล้น,
	ประจบนางและพลงกอด	พนอพลอดและปลอดปลิ้น
	และหลอกเยาวะนาริน	

¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, มัทนะพาธา (พระนคร: โรงพิมพ์
 คุรุสภา, 2502), หน้า 62-3.

ชัยเสน

ก็ทุกคืนจะรุมกล่าว
และทุกคืนจะเปรยปราย
พะจิวาจะรักยี้ค
สบถไหละตอหนา

มัทนา

พระกล่าวอ้างพระจันทร์

ชัยเสน

เพราะเหตุไคละหนามน ?

มัทนา

ณ ข้างขึ้นสี่หงายแจม
ณ ข้างแรมบเห็นองค

ชัยเสน

ฉะนั้นขอสบถต่อ
วะแวววับริษัษที่

มัทนา

ก็เห็นว่ามิชอบกล
เพราะเมื่อไคพระจันทร์ฉาย

ชัยเสน

ฉนั้นเจ้าจะให้พี่

มัทนา

ก็หากทรงประทานให้
จะขอให้พระสาบาล
พระองค์ใดก็ไม่มัน
พระองค์ทูลกระหม่อมแก้ว
ฉนั้นแม่พระทรงเคช
กระหม่อมฉนั้นก็จงรัก
โฉนเลาจะสงกา ?

ชัยเสน

ฉนั้นพี่จะมีหลาย,
แสดงรัก ณ โฉมฉาย
ประกาศถอยปะฏิญา
บจางจิตสีเนหา,
พระจันทร์แจม ณ เวหน

ชรอยพี่มิชอบกล

เพราะเดือนนั้นมิมีนค
กระจางสคและกลคทรง,
พระจันทร์เจ้า ณ ราตรี

สุคาราจารย์สตรี
นภากาศพะแพรวพราย.

ละอิกแล้วพระภุสาย,
ก็ทับดาวละลายไป.

สบถโดยสุเทษณ์ไค ?

กระหม่อมฉนั้นะเลือกสรร
ณ องค์เทวะเทวัน
ฤดีเหาพระจอมเกศ,
ก็สมมตสุเทเวศร์,
คำรัสคำปฎิญา,
และภักดีและเป็นชา

ฉนั้นพี่ก็ยินดี

✓ 3.3.3.2. ละครพูดสลัปดาห์

การที่ละครประเภทนี้ได้อธิบายว่า "ละครพูดสลัปดาห์" เพราะลักษณะของละครประเภทนี้มีทั้งการพูดและการร้อง (ลำ แลว่า ร้อง) แต่วาทศิลป์ถือการพูดเป็นสำคัญ บทร้องเป็นแต่เพียงส่วนประกอบที่แทรกเข้ามาเพื่อเสริมความ และย้ำความเท่านั้น มักจะใช้ในเวลารื่นเริงหรือโศกเศร้า เมื่อตัดบทร้องออกจะไม่เสียความแต่อย่างใดและจะมีลักษณะเหมือนละครพูด (ลวน ๆ) ทุกประการ

ตัวอย่างละครประเภทนี้ ได้แก่ เรื่อง ปลดอยแก ของนายบัว ทองอิน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์บทร้องแรกโดยใ้พระนามแฝงว่า "ศรีอยุธยา" เนื้อเรื่องย่อ ๆ มีดังนี้

พระพลากรเป็นเถาแกมาสู่ขอนางสาวถนอม ซึ่งเป็นบุตรสาวของหลวงเกียรติคุณ ให้นายจวงบุตรชายของตน แต่หลวงเกียรติคุณเข้าใจผิดคิดว่าพระพลากรมาสู่ขอนางสาวถนอมให้ตนเอง จึงตอบตกลง แต่นางสาวถนอมไม่ยินยอมหลบหนีไปอาศัยอยู่ที่บ้านของนายจวงซึ่งก็คือบ้านของพระพลากรนั่นเอง โดยปลอมตัวเป็นชายหนุ่มใ้ชื่อว่า "พวง" วันหนึ่งพระพลากรเห็นนายพวงหยอกล้อกับบุตรสาวของตนจึงโกรธเคืองโทแหม่นนายพวง เพราะเห็นว่าการกำเริบ

ขณะนั้น หลวงเกียรติคุณซึ่งสงสัยว่าพระพลากรจะสอดส่องลูกสาวตน จึงติดตามมาที่บ้านของพระพลากร เขา ใดเห็นเหตุการณ์ก็จำได้ว่าที่นายพวงคือบุตรสาวของตน หลวงเกียรติคุณยิ่งเข้าใจผิดเกิดการตอวาตอานพระพลากร แต่ในที่สุด นายจวงและนางสาวถนอมก็เปิดเผยความจริงใหญ่ใหญ่ทั้งสองทราบ และเรื่องก็จบลงด้วยดี พระพลากรจึงต้องไปสู่ขอนางสาวถนอมเพื่อมาเป็นบุตรสะใภ้อีกครั้งหนึ่ง

ตัวอย่างบทละครพูดฉบับคำ

คัดมาจาก เรื่อง ปลอยแก่ คำเจรจาของ นายบัว ทองอิน ¹ คำร้องของ "ศรีอยุธยา" ตอน พระพลากรเจรจากับหลวงเกียรติกุล ²

หลวงเกียรติกุล   ในบ้านนี้มีสาว ๆ ก็มีแต่ลูกสาวผมขอรับ

พระพลากร   (หัวเราะอี ๆ) ก็นั่นแหละขอรับ

หลวงเกียรติกุล   แหมคุณพระอ้อมคอมเสียเหลือเกิน ผมเกือบไม่เข้าใจ จะพูดตรง ๆ ก็แล้วกัน บุตรสาวผมการบ้านการเรือนไม่สู้เข้าใจ

พระพลากร   ไม่เป็นไรหรอกขอรับซื่อนั้น หนักหน่อยเบาหน่อยไม่เป็นไร

หลวงเกียรติกุล   ที่ตรงคุณพระผมยินดีนี้กว่าช่วยสั่งสอนเถอะขอรับ

พระพลากร   เป็นตกลงนะขอรับ

หลวงเกียรติกุล   ผมจะต้องปรึกษาหารือกันก่อน แต่เชื่อว่าจะเป็นอันตกลงได้ (พระพลากรลุกขึ้นเตรียมจะไป)

พระพลากร   เออตำราเขาวา ถ้าอยากจะให้สำเร็จปลอดโปร่งต้องเข้าทางแมยาย ยิ่งไงคุณหลวงจะให้ผมเข้าทางแมยายหรือ

หลวงเกียรติกุล   ก็แล้วกันนะขอรับ ของผมยังสาวแต่อยู่

พระพลากร   ก็เพราะอย่างนั้นนะสิ ผมถึงออกเต็มใจจะประจบแมยาย (หัวเราะก๊าก ๆ ใหญ่ แล้วจับมือกัน)

¹ นายบัว ทองอิน [นายบัว วิเศษกุล] ปลอยแก่ (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา 2512), หน้า 211-2.

² ศรีอยุธยา [พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว] บทร้องเรื่อง ปลอยแก่ (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ม.ป.ป.), หน้า 2-3.

บทกวี พระพลากรกับหลวง เกียรติคุณ (โยนคาพ)

พลากร   ฉมขอมใจที่ไม่ตรี
 เกียรติ   ฉมยินดี
 พลากร   ไม่ยิ่งกว่าผมได้
 เกียรติ   จริง ๆ นะคุณพระ
 พลากร   ฉมขอมใจ
 เกียรติ   ไม่เป็นไรส่วนฉมนิยมแท้
 พลากร   ถาอย่างนั้นวันใด
 เกียรติ   อะไรครับ
                               จะฉลอบฉลบบเรงรีไม่คิดแน่
 พลากร   พุทโธฉมรอนจิตคิดทอแท้
                               ฉมยิ่งแก่
 เกียรติ   ยิ่งควรจะเจียมตัว
 พลากร   อะพุทโธ รอกเดียวกันเจียวนะ
 เกียรติ   จริงคุณพระขอนี้เห็นก็ชั่ว
 ทั้งสอง   นิ้วผู้ใหญ่เมียรุ่น ๆ พอหนุนนิ้ว
                               คอยขวนยั่วชื่นใจไค้หนอยเอ๋ย

3.3.4. ละครสังคีต

ละครสังคีต เป็นละครอีกประเภทหนึ่งที่ไม่สามารถจัดเข้าในลักษณะของละครพูดหรือละครร้องได้ เพราะเป็นละครที่มีวิธีดำเนินเรื่องด้วยการพูดและการร้อง ซึ่งมีความสำคัญเท่าเทียมกัน จะตัดส่วนใดส่วนหนึ่งออกเสียไม่ได้ ต่างก็มีถ้อยคำที่เป็นเนื้อเรื่องบรรจุ

อยู่ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้ให้กำเนิดละครประเภทนี้ ละคร
 สี่เรื่องที่ทรงพระราชนิพนธ์มีอยู่ 4 เรื่อง คือ เรื่อง หนามยอกเอาหนามบ่ง วิวาห์พระ-
สมทร มิกาโศ และ วังคี มีข้อสังเกตประการหนึ่งคือ ทรงใช้ชื่อเรียกละครทั้ง 4 เรื่อง
 นี้แตกต่างกัน กล่าวคือ ในเรื่อง หนามยอกเอาหนามบ่ง ทรงเรียกว่า "ละครสลัปล้ำ"
 "เรื่อง วิวาห์พระสมทร ทรงเรียกว่า ละครพูดสลัปล้ำ" เรื่อง มิกาโศ และ วังคี ทรง
 เรียกว่า "ละครสี่กัศ"

การที่ทรงเรียกชื่อละครทั้ง 4 เรื่องแตกต่างกันนั้น นายมนตรี ตราโมท ให้
 ความเห็นว่าในกรณีที่ไมปรากฏปีที่ทรงพระราชนิพนธ์ละครทั้ง 4 เรื่องนี้¹ เข้าใจว่า
 เรื่อง หนามยอกเอาหนามบ่ง และ เรื่อง วิวาห์พระสมทร น่าจะเป็นเรื่องที่ทรงพระราช-
 นิพนธ์ขึ้นก่อน ซึ่งขณะนั้นคงจะทรงยังไม่ได้คิดเรียกชื่อละครประเภทนี้ว่า ละครสี่กัศ แต่
 มาในระยะหลังเมื่อทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง มิกาโศ และ เรื่อง วังคี ทรงใช้คำว่า
 "ละครสี่กัศ" สำหรับเรียกชื่อละครประเภทหนึ่งที่มีเนื้อเรื่องสนุกสนาน มีการขับร้องที่
 ไพเราะ การแสดงหมู่ทั้งวงกลม เครื่องแต่งกาย และฉากงาม และมีบทของตัวละครประ-
 กอบเสมอ²

ตัวอย่างละครสี่กัศ

ตัวอย่างละครสี่กัศ เช่นเรื่อง มิกาโศ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระ-
 มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงพระราชนิพนธ์ตามเค้าเรื่องของอุปรากรตลก ชื่อ Mikado

¹ ผู้เขียนได้เรียนถาม นายประจวบ บุรานนท์ ข้าราชการสำนักในพระบาทสมเด็จพระ
 พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเคยมีโอกาสร่วมในการแสดงละครของพระองค์ท่านถึงระยะ
 เวลาที่ทรงพระราชนิพนธ์ละครสี่กัศทั้ง 4 เรื่อง ได้รับการชี้แจงว่า ทรงพระราชนิพนธ์
 เรื่อง หนามยอกเอาหนามบ่ง ก่อน วิวาห์พระสมทร เป็นลำดับต่อมา (ปี 2452) และเรื่อง
มิกาโศ กับ วังคี เป็นลำดับสุดท้าย ซึ่งตรงกับกาการคาดคะเนของนายมนตรี ตราโมท.

² สัมภาษณ์ นายมนตรี ตราโมท เมื่อวันที่ 28 พฤษภาคม 2514.

ซึ่ง Sir William Schwenck Gilbert เป็นผู้ประพันธ์บท และ Sir Arthur Seymour Sullivan เป็นผู้ประพันธ์เพลง ¹

เนื้อเรื่องย่อมีดังนี้

ชายหนุ่มชื่อโกโกได้รับตำแหน่งเป็นพระยาเพชรฆาต และตุลาการของเมืองคิติปู ในเมืองคิติปูนั้น ชายหนุ่มคนใดฝากรักหรือถูกตองหญิงสาว จะได้รับโทษประหารชีวิต ชายหนุ่มชาวเมืองคิติปูจึงหาวิธีประวิงโทษโดยเลือกคนที่ทำความผิด เช่นเดียวกับพวกตน เขารับตำแหน่งตุลาการและเพชรฆาต ทำให้โกโกไม่กล้าสั่งประหารชีวิตผู้ใด เพราะรู้ว่าตนจะต้องเป็นจำเลยคนแรกที่จะได้รับโทษ โกโกหลงรักบุตรเลี้ยงของตนชื่อยัมยัม แต่ยัมยัมกลับไปชอบพอกับนังกิบูซึ่งเป็นรัชทายาทของพระเจ้ากรุงญี่ปุ่น นังกิบูถูกพระราชบิดาคือพระเจ้ามิคาโดบังคับให้แต่งงานกับกะคินะ ซึ่งเป็นหญิงแกลคนหนึ่งที่ทำอุบายจนจะได้เข้าพิธีแต่งงานกับนังกิบู นังกิบูไม่ยินยอมหลบหนีจากพระราชวังโดยปลอมตัวเป็นคนคัดกระຈิบไปขอทานมาหายัมยัมที่เมืองคิติปู แต่กลับโดนขารายว่าโกโกกำลังจะทำพิธีแต่งงานกับยัมยัม

ระหว่างนี้พระเจ้ามิคาโดมีพระราชหัตถเลขาмаก้าสั่งให้มีการประหารชีวิตในเมืองคิติปูเสียบ้าง โกโกเคียดแค้นมากจึงเที่ยวหาผู้ที่จะมารับโทษแทนตน นังกิบูจึงรับอาสา โดยทำสัญญาว่าโกโกจะต้องยกยัมยัมให้ตน และหนึ่งเดือนหลังจากนั้นจะยอมรับโทษประหารชีวิตแทนโกโก ซึ่งโกโกก็รีบตกลงด้วยความเต็มใจ ในวันแต่งงานของนังกิบูและยัมยัม โกโกเข้ามาแจ้งว่ายังมีภรรยาของเมืองคิติปูอีกขอหนึ่งว่า ถ้าชายใดถูกลงโทษประหารชีวิตภรรยาจะต้องได้รับโทษโดยการฝังหึ่งเป็นควย ยัมยัมล้งเลใจเพราะหวาดเกรงโทษที่จะต้องได้รับ นังกิบูซึ่งหมกหวังจะได้แต่งงานกับยัมยัมตัดสินใจจะแทงตัวตาย แต่โกโกรีบชักขวานพร้อมทั้งทวงสัญญาว่านังกิบูจะต้องตายควยคมคาบของตน นังกิบูก็ทำทนายให้

¹ กุลทรัพย์ เกษแมนกิจ, "ปกิณกะประวัติของอุปรากรเรื่องมิคาโด", บทละครสังคีต เรื่องมิคาโดกับเรื่องวังตี โดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระนคร: มูลนิธิมหากรุณาวิทยาลัย, 2503), หน้า 165 .

โกโกประหารชีวิตตนเสีย แต่โกโกยังไม่ได้ฝึกหัดวิธีการประหารชีวิตมาก่อนจึงไม่กล้าลงมือ โโกโกได้คิดอุบายแก้ปัญหาคือทำพยานเท็จว่าโคประหารชีวิตนังกิบูเรียบร้อยแล้ว หลังจากเรื่องเรียบร้อยแล้ว โโกโกตัดสินยกยัมยัมในนังกิบูโดยเค็ดชาค

พระเจ้ามิกาโคได้เสด็จมาถึงเมืองคิติบู พร้อมกับกะตึณะ ซึ่งเป็นคูหมั้นของนังกิบู โโกโกซึ่งปรารถนาจะได้ความดีความชอบรับเสนอข่าวการประหารชีวิตนังกิบู พระเจ้ามิกาโคซึ่งโกรธแค้นโกโกในการที่ประหารชีวิตพระราชโอรส คาคโทษประหารชีวิตโกโกไว้ โโกโกจึงต้องเที่ยวตามหานังกิบูและแจ้งเรื่องราวให้ทราบ แต่นังกิบูปฏิเสธไม่ยอมเข้าเฝ้าพระราชบิดาเพราะเกรงว่าจะถูกบังคับให้แต่งงานกับกะตึณะอีก โโกโกจึงต้องสัญญาว่าจะรับแต่งงานกับกะตึณะให้ นังกิบูจึงยอมตกลงกลับไปหาพระราชบิดาเรื่องก็จบลงด้วยความสุข

สำหรับบทละครสังคีตเรื่อง วังคี นั้น เนื้อเรื่องตรงกับเรื่องมิกาโคทุกประการ ยกเว้นแต่คำร้อง และชื่อตัวละคร ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดัดแปลงเล็กน้อย¹ เช่น พระเอกในเรื่องมิกาโคชื่อนังกิบู ทรงเปลี่ยนเป็น เกียมซึ่งตี โโกโก ทรงเปลี่ยนเป็นแฮกิง เป็นต้น

ตัวอย่างบทละครสังคีต

คัดจากพระราชนิพนธ์เรื่อง มิกาโค ตอนกะตึณะคูหมั้นเดิมของนังกิบูมาอาละวาด²
บทร้องกะตึณะ (เขมรกำป้อ)

หนอยแนหนอยแนแม่ตัวคี ยังมีหน้าตามาเจอได้ แม่คนช่างยั่ววนหน้านวลโย
ผู้ชายมีถมไปโนบุรี เหตุไฉนลอยหนามาขึ้นแข่ง มาย้อแยงชิงคุดูชานี้ นึกว่าตัวนั้นสวยสำรวย
ดี ถ้ายากโคสามีหาไหมเทอญ

¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, บทละครสังคีตเรื่องมิกาโคกับเรื่องวังคี (พระนคร: มุลินนิมิตนามงกุฎราชวิทยาลัย, 2509).

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 38-40.

บทร้องปิติซิงกับลูกกุ (เขมรกำปอ ล้อกิติชนะ)

- ปิติซิง   เชิญไปโนนแนแมแกแรด แมถูกแดดหน้านักจักแห่งเกราะ อันว่าคนโดย
มากอยากหัวเราะ เพราะจะมีแต่งงานแมนวลจันทร์
- ลูกกุ   เอลจะมีแต่งงานแม่มั้ม กับบุรุษงามชำที่อยู่ นั้น ขอเชิญแม่แกจไปปล้น
อวยยืนยันแยงชูพรากกุเลย
- กิติชนะ   พุทไซ่ ๆ นังกิปุ นี้เธอจะไม่พุกกับฉันจริง เทียวหรือ เธอสิ้นรักฉันเสีย
แล้ว จริง ๆ หรือ
- นังกิ-   จะ ๆ สิ้นรักแล้ว สิ้นมานานแล้ว เพราะฉะนั้นขอเลิกกันที่ อยากวนฉัน
อีกหนอยเลย
- ปิติซิง   พุทไซ่คุณยายก็ ทำไมจะต้องเฉพาะมาแยงชูแยงสาวของเขาควยละ
ผู้ชายอื่น ๆ มีถมไปนี่นะ
- กะติชนะ   ก็ใครว่าไม่มีเล่า เคี้ยวนี้ฉันไม่อยากได้นี้
- ปิติซิง   เขาไม่อยากได้หลอนละคระมัง
- กะติชนะ   ยังไงละนังกิปุ
- นังกิ-   ฉันทก็ไม่ขอสาวาคีหลอนละคระมัง
- กะติชนะ   แนหรือ
- นังกิ-   แนซี
- กะติชนะ   ถายังงั้นก็คิดละ (พุกเสียดัง) นี้เนะทานทั้งหลาย ฉันทจะขอเลาความประ-
หลาดอะไรให้ฟังสักอย่างหนึ่ง
- นังกิ-   (ปอง) ตายจริงจะขยายความลับเสียแนแล้ว
- กะติชนะ   นังกิปุนี้เนะไม่ใช่คนเล่นคนตรีจริงหรือกนะ
- นังกิ-   แม่มั้ม ทำยังงี้คิดละ

- ยัมยัม ร้องเพลงกลบเสียงแกเสียงนั้นแหละดี
- กะติฉะ นังกิปัญคนี่ไม่ใช่คนอื่นไกล คือ-
- นังกิปัญกับยัมยัม (ร้อง) 'เสียงแรงไค้เกิดมา จะมาพากันโตกโย สิ่งไรไม่พอใจ จงขับไปให้ไกลกาย'
- กะติฉะ ขอให้ท่านทั้งหลายฟังหน่อย นังกิปัญคนี่นี่คือ-
- นังกิปัญกับยัมยัม (ร้อง) 'มาเตนมารำ มาจับระบำ มาทกชะมำ ให้ใจสบาย'
- กะติฉะ (โกธพุดคังซันอีก) นังกิปัญนี้ไม่ใช่คนอื่น-
- พวกขุนนาง (ร้อง) 'อันตัวเรานี้ ก็เป็นผู้ชาย จะมามีวอขาย ก็ขายหน้าซี'
- กะติฉะ (ตะโกน) นังกิปัญนี่นี่เป็น-
- พวกขุนนาง (ร้อง) 'ถึงเราจำพราก จากยอดนารี หลิงอื่นก็มี คีคัณไป นากอด นาจูบ นาลูบนำไล ไมตองเสียใจ หาใหม่ไค้เอย'
- กะติฉะ ไม่ใช่คนอื่นไกลนะ คือ-
- พวกผู้หญิง (ร้อง) 'เชิญไปโนนแนแมแกแรด แมถูกแตกหนักนักจักแห่งเกราะ อันว่าคนโดยมากอยากหัวเราะ เพราะจะมีแต่งงานแมนวลจันทร์'
- กะติฉะ คือพระราชโอรส
- พวกผู้หญิง (ร้อง) 'เออ จะมีแต่งงานแมยัมยัม กับบุรุษงามข้าที่อยู่โนน ขอเชิญ แมแกจงไปปล้น อยายยืนยั้นแยงชูพรากคุณเลย'